

~~50884~~

50910

1113

MAGYAR ÍRÁS

IRODALOM - MŰVÉSZET - KRITIKA

KAZINCZY KIADÁS

P6245/957

IV. ÉVFOLYAM 1935. SEPT.-OKT.

7-8. SZÁM

Irodalmi, művészeti, kritikai társadalmi folyóirat és figyelő.
 Megjelenik július és augusztus kivételével minden hónapban.
 Kiadja a szlovenszkói Kazinczy könyv-és lapkiadó szövetkezet, Tornaia.
 Előfizetési ára egy évre 80.— Ké, 18.— P., 400.— lel, 144.— dinár.
 Egyes szám ára 8.— Ké, 2.— P. 40 lel, 15 dinár.
 A Kazinczy Könyvba:át Társaság tagjai tagdíj fejében kapják a lapot.

A kedvezményes előfizetésről felvilágosítás a boríték 3. oldalán

IV. évfolyam 7-8. szám 1935. szept.-okt.

TARTALOM

	Oldal
FÉJA GÉZA: Kazinczy ifjúsága	1
KOSSÁNYI JÓZSEF: Csillagéltem ha bevégzem... — Határi dombon apróka gyermek — Bátyámra emlékszem — Nyílnak-nyílnak a rozsmaringok	6
KENDE FERENC: Péter Rouenban	10
ERDŐHÁZI HUGÓ: Gyermek-napló	21
DEMJÉN FERENC: Zsuzsi néni	23
MORVAY GYULA: Suhanj velem...	36
TERSÁNSZKY J. JENŐ: Mondja, melyiket?	37
ISÉPY NATA: Babazsúr — Boszorkány tánc	55
SZABÓ PÁL: Magyarok	60
VIRSIK MÁRIA: Keressük egymást...	132
CSÓNTOS VILMOS: Megtértek hozzád...	133
KELLER IMRE: II. Rákóczi Ferenc tragikuma	134
MARÉK ANTAL: Akik Szlovenszkóból elszármaztak	175
REMÉNYI JÓZSEF: Magyar író amerikai naplójából	181
NARANCSIK IMRE: Spengler és a Harmadik Birodalom	187
Kritika	195
Rádió	206
A Kazinczy Szövetkezet közleményei	207

Atengedett fölőspéldány

FÉJA GÉZA:

KAZINCZY IFJÚSÁGA

Sok írónál alig érdekel az életük. Valahogyan teljesen bele ömlöttek műveikbe, vagy néhány művükbe s a műveken, illetőleg „nagy műveiken“ kívüli létük esetlegesség, vagy lényegtelen vonás, melyeket elmos a nagy vonások igazete. Nem így áll a dolog Kazinczynál. Úgy él ma a legtöbb ember szemében, mint finomkodó széplélek s igen sok irodalmi művében az is volt — ámde milyen nagyívű, dús és élettől duzzadó az a Kazinczy-élet, melyből csak elemek és csillámok jutottak be legtöbb művébe...

Igy: annyi más igazolás és igazolni-akarás mellett állandó nyugtalanságom Kazinczy Ferenc igazolása is. S az Ifjú Kazinczyn kezdem. Ifjúságát pedig a fogságig számítom, maga a fogság: átmenet s a belőle kiballagó férfi már borzasztó tapasztalatokkal tell böics.

A gyermek Kazinczy és a serdülő Kazinczy a pátriarkális nemesség légkörében élt. Ragyogó s rigolyás jellemek, vályogból vert s zsúppal fedett kuriák, konyhájukat s családjukat egyaránt „kördában“ tartó nagyasszonyok, ügyetlen falusi praeceptorok és elmaradt vidéki középiskolák, szilaj pajtások s mint végső cél: a tekintetes vármegye, ez az élet, ezek az életformák virultak körülötte. Igaz, hogy atyjában mély etikai rajongás élt, édesanyja pedig már diákkorában „írás“-ra kényszerítette őt és első munkáit ki is nyomatta. De ugyancsak, akkor már özvegy, édesanyja terelte őt szelíd, de szigorú anyai gondoskodással a tekintetes vármegye felé. S Kazinczy el is indult ezen az úton. És ki tudja, hogy, legalább egyidőre, miféle gátlásokat jelentett volna ez az út, ha nem jön II. József.

Kazinczy a „Pályám emlékezetében“, mikor visszatekint életére, felsóhajt, hogy a legtisztább s legderekbabb magyar elmék, hogy előbújtak s mennyire egy-

másra találtak II. József idejében. Előbújtak és hivatalt vállaltak, a felvilágosodás szellemének magyar úttörői lettek, amiért éppen elég gáncs járt utóbb, Kazinczy is kapott belőlük, bár éppen olyan ujjongó szívvel csatlakozott később a koronát hazakisérő bandériumokhoz, mint a vármegyék többi urai. Nem volt semmiféle árulás abban, hogy Kazinczyék II. Józsefet szolgálták s nemzeti öntudatok szűkülésének sem kellett megelőznie ezt a lépést. Inkább bizonyos tragikus vonás élt benne, az, hogy 1526 óta teljes magyar életforma nem keletkezhetett, legfeljebb a nagy lázadókban, kiket azért robbantott ki a faj, hogy a belső magyar teljességet legalább is ilyen szép villanásokban fölmutassa. Kazinczyék a felvilágosultságban új humanizmust láttak, melyben elfér a gyönyörű újkor, a fiatal Európa s a Duna-Tisza tájának minden virágja és gondja. S II. József kinyitott egy ablakot az új humanizmus számára, bűn-e vajjon, hogy oda siettek azok, akiket annyira fojtogatott a honi levegő?

Az ifjú Kazinczy az iskolaügyhöz került, tanfelügyelő lett a szó mai értelmében s mint ilyen valóságos apostol. Iskola! Ez lett volna az új humanizmus egyik pillére, de ugyanolyan tűzzel gyúlt ki benne a másik út is: a magyar írók szervezése. Iskolák és elmék látogatására szekerezik a fiatal Kazinczy, a nehéz téli sarkban négy „szarvas paripán” (ökrön) is. Az első cél már egészen világos előtte s harcba állítja a modern iskolát az avulttal szemben, a második inkább még tapogatózás.

S volt a felvilágosultságnak egy harmadik rétege is: a politikusok, vagy inkább az új politikai szándékok hordozói, kik túl az alkotmány sáncain röpiratokkal próbáltak sereget gyűjteni, míg fejük le nem hullott a vérmezőn, vagy meg nem őszült s meg nem „higadt” a császári börtönökben. Hajnóczy nemes arca ragyogott, mint egy új csillag s terveiről beszéltek, hogy jobbagyfelszabadítást ajánlott a kincstári birto-

kokon s szabad magyar parasztság álmát ringatta. Martinovics apát titokzatos alakja izgatta az új dolgokért hevülő s új dolgoktól remegő lelkeket. S hívők adták tovább az átvett új ritmust, melyet az egész ország indulójának szántak. A francia forradalom tanított ...

Nos: éppen a hallatlanul finom érzékenységű Kazinczy ne vette volna tudomásul őket? Hiszen Hajnóczy egész lénye, Szentmarjay egész tisztasága ennek az új humanizmusnak az izgalmából nőtt. S éppen ez a politikai mozgalom mozdította volna meg s ölelte volna át a népet és ezáltal a magyar faji lelket és értékeket, melyekkel II. József felvilágosultsága nem tudott számolni. E mozgalom is út volt az új humanizmus teljessége felé.

II. József halálával azonban jött a konok s a három fagyosszentet messze túllicitáló májusi fagy, a föl nem világosult abszolútizmus. Kazinczy kiesett állásából s a nagy tünődés és iránytkeresés napjai jöttek, melyekre csakhamar pontot tett az elfogató parancs. Kazinczy fogságba került, egyideig „hána alatt hordotta fejét” s „kegyelmet” nyerve ment a rabságba. Erről a korszakról már fogságának naplója számol be, mely nemcsak Kazinczynak egyik legszebb műve, hanem a magyar emlékiratok sorában is az.

Egészen csodálatos és egészen etikai ragyogású nyugalom honol ebben a könyvben. Eddig már sokféle jelzöt kapott Kazinczy, hol méltán, hol pedig kevésbé méltán. De e könyv olvasása után nyugodtan elmondhatjuk, hogy hős volt. Nem vitéz, hiszen semmiféle katonamámor nem élt benne, de annál inkább a szellemi erőfeszítés mámore, a szellem folyton teljes gőzerővel dolgozó motorja, melynek melegében fölolvad és eltűnik minden mulandó, minden esetleges, minden kisebb dolog, kérdés és sors. Nincs ebben a naplóban semmi panasz és semmi szépítés. Tudomásul veszi, hogy folytonosan vérzik, mint a rossz időt. Bevallja, hogy mikor félt. Őszinte s emberi min-

den-sora. A hosszú éveket úgy foglalja össze, mint egy néhány hétre terjedő utazást, mert a szellem, a nagy dolgokra és feladatokra teremt szellem időmértéke dolgozott benne. Bévül egészen bizonyosan látta érezte élete eleve rendelt területeit s körvonalait. A fogságot beleszámította, mint a végzet keserű „ajándékát” és sejtette, tudta eljövendő magvető napjait.

Kazinczy a fogságban élettudományt szerzett. Visszatekintett s megmérte az elmúlt napokat, az eltűnt embereket s a megízlelt sorsokat. Embereket igazol s embereket ítél. A fiatalság nagy áradása kikristályosodik benne, közben újra vérzik az orra, fojtogatja a börtönlevegő, elveszít írószereit, részeg tisztek gorombáskodnak vele, megdagad a teste, de moşolyogni is tud, mert az idő és a sors érik benne.

Egyetlenegy érzékeny lírai kibuggyanás találtatik e naplóban. Vizsgálatot tartanak s ő ismét beteg. Azt mondja a kiküldött biztosnak, hogy járjon közbe érte, mert hátralévő heteit egy síró anya ölen szeretné eltölteni. Ez sem érzékenykedés s a maga egyedüliségében megnő, méltóságot kap: a gyermek időtlen gyönyörű vágya és kérő sírása lüktet benne.

A rab író. Itt lesz igazán íróvá. Itt érzi meg a való élet, a nyers élet örökédes ízét. Még azt is meglátja az idegen földön terpeszkedő börtön ablakából, hogy magyar katonaság érkezett. S hogy a leányok meg a menyecskék hajba kapnak a magyar legényekért. Meglátja, hogy a hold olyan tisztán világít, mint ködös időben a nap. Megtudja, hogy a vérmezői kivégzésekre virradó reggel a vesztőhelyen rózsabokrok virultak, az éjjel ültették...

Klasszikusokat olvas folyton, így táplálja magában „az emberiség szent érzését” s ezenkívül: bejön hozzá az egész élet. Hiába raknak falakat, hiába kovácsolnak bilincseket és záratokat, az élet az íróé s át-dobog hozzá a kőfalakon át s a vasajtókon át.

Kazinczy és kartársai? Hogyan tükröződött e kivételes ember kortársai szemében? Hajnóczy kivégzése előtt üzent valamit Kazinczynak az őrizetükre kirendelt katonák egyikével. Ennyit: „Az Úr meg nem hal; kéri az Urat, ha kiszabadul, menjen Sopronyba és vegye el az ő mátkáját. Nyugodtan fogna menni hóhérkard alá, ha tudná, hogy az ő mátkáját az Úr veszi el.” Így mondja el Kazinczynak a katona.

Talán ez az üzenet tükrözi legméltóbban ezeknek az eltiprottaknak páratlan emberi tisztaságát...

Faliterítő széldisz.
Csernefalvi Kozmutza Theodóra munkája

KOSSÁNYI JÓZSEF:

CSILLAGÉLTEM HA BEVÉGZEM ...

Hátraszegett meredit nyakkad
elnézek a csillagoknak,
Őszeleji öreg estén
nagy lázaim csillapodnak.

Enyhe béke száll szívemre,
míg csillag hull hosszú fénnel,
csillagéltem, ha bevégzem
így vonulok ezüst éjjel ...

Őszi, sáros éjszakában
éji ember hogyha ballag,
így szól csendes mormogással:
de vígen száll az a csillag ...

HATÁRI DOMBON APRÓKA GYERMEK ...

Látom magam messze merengőn
nyárfákon, tanyán, vadvizeken;
gyermekszememben az ős világ
kozmikus, örök képei úsznak
s az enyhe tájon, akácerdőn
millió fehér, piros virág ...

Sejtelmek, borzongók, jegenyék, tanyák
vibrálnak színes, nyíló szívemen
és lesem a titkok repülő raját
didergő lázban, gyermekin, hímesen,
mint falusi legény a kedves arát ...
elvénuülő estén füves zöld szigeten ...

Álmodik a világ, csendes a táj,
mendegél, legelész, csendben elenyész
a gomolygó, göndör, égi nyáj...
Kósza, szomorkás kisdéd hangulat
surran felém, motoz bensőmben,
keres-kutat, hol lel szív-utat...

És hull belém a sok zord szépség
könnyes, földes határi mese,
zúgolódó paraszti népség
munkája, láza, aratása
és virágok, földek, emberek
esti sírása szívem ácsa...

Most újra látom magam merengőn
— határi dombon apróka gyermek —
kit földek, parasztok roskadt tanyák
már akkor, — örökre eljegyeztek...

BÁTYÁMRA EMLÉKSZEM

Látom őt most is a dombok vállán
szomorú, méla, kék szemével;
túl hegyeken, egyedül árván
titkos sejtések felé néz el...

Finom arca most elém rezzen
halkan suttog aranyló hangja
s a tovaszálló fájó percben
megkondul a múlt harangja...

Most egyedül állunk ismét az estben;
Ő elborultan, én szép rajongón...
Csillagos szív halál-beteg testben
megvergődik panaszos jajongón...

Látom őt megint a fénylő dombokon,
kishugom viszi erős karján...
Napfény játszik a szép homlokon
s halál ballag lomhán a balján...

Már a szentpéteri földben nyugszik
elhagyva e nyájas, dombi tájat
és a bánat bús szívemben kúszik,
ha jön az alkony, csendes napszállat...

NYÍLNAK — NYÍLNAK A ROZMARINGOK...

Szüreti dal szól a dombokon
szállanak
ízes
illatok.
Titkolódzók
a fehér
nyírfák;
ragyogó
tiszták
a csillagok.

Ilyenkor a lelkem meleg
és lesem,
várom
az esték
jöttét,
a fűszálakon
harmat
remeg,
felcsillan
rezgőn
ezüst
ködrét.

Elportyázom messze földre,
így őszidőben;
csendes —
halkan,
ráborulok
minden
rögre,
szól-e már
az örök
dallam?!...

Nomád vagyok és ősi a lelkem:
pásztortüzes
tisza lélek,
régi nóták
titkát
rejtem,
Kósza vándorként
vígán élek.

Nem sietek a virág mellett,
időből
még mindég
tellett;
A csillagokra
rákacsintok
s őszidőn is
piros szívemben
nyílnak-nyílnak
a rozsmaringok....

Komáromszentpéter, 1935.

KENDE FERENC:

PÉTER ROUENBAN

A szürkén hömpölygő páratömböket, sötéten gomolygó felhőtömegek turták szét. Zabolátlan keleti szél hajtotta, üzte a tenger felől érkező végtelen ködhegyeket. Vad iramlással kevergett-kavargott a sok légi-nedv. Irtozatos csatát vívott a szél a felhőkkel és a párával. A kelő nap sugárnyilai itt-ott mégis áttörttek. De az erőtlen fénycsikokat a robusztus, rohanó felhők hamar már visszaverték. Véres, habos felhőfátylak lassanként foszlányokra szakadoztak. A vajudó kavarodásban imitt-amott rés támadt. Azokon a napkévél sárga-opálos színben, majd rózsabiborba borulva özönével törtettek elő.

A katedrális sejtelenbe burkolt tornyai éles vonalakkal, meredten törtek fel a pompázó színeket öltött égre.

— Megvirradt — suttozta Péter.

Betelt a hajnal gigászi színjátékával és elment az ablaktól. Két altatóport oldott fel. Felhőrpintette. Elrakta éjszaki munkájának nyomait. A könyveket, a pergamenteket, a nagy gótikus mintalapokat, a felgyülemlett dirib-darab papirokat. Nesztelen léptekkel indult kerevetre vetett ágyára és lefeküdt.

Az ébredő város beszüremelő zaja fokozta, alvásba ringató kellemes kábultságát.

Hosszú hónapok óta bámulta Péter a roueni katedrális. Megmászta tornyait, kikerült a tetőre, többször lenn volt az évszázados kriptában, megnézte az épület fundamentumát. A második pince nyirkos-börtöneibe is lekerült. Legszivesebben a közép hajóban tartzkodott. A magasra ivelő, karcsú oszlop csoportok tövében elenyészően kicsi volt az a nádszék, ahol Péter vissza akarta álmodni azt a szellemet, amelyik ezt a csodát alkotta.

Valami mélységes erő vonzotta Pétert a gótika felé. Úgy hitte, hogy abból a nagy megézésből, amelyik ezt a műkolosszust emelte, egy kicsit is felszív, életének olyan tartalmat ad, ami viszi, táplálja, irányítja és kielégíti. Ime, — gondolta Péter — itt van előttem letagadhatatlanul az emberi lélek és szellem együttes, nagy művészi produktuma. Itt van, megcsinálták! Emberek csinálták. Lánglelkűek és szentek voltak. Átfoghatatlanul ivelt szellemük. De perlekedő, barbárok és kockajátéktól durvultak is.

Péter nyitott szívvel és lélekkel csodálkozott. Elmerült ebben, de ez a gyönyör nem elégítette ki. Legtöbb éjszakáján a középkori élet rég elenyészett bajját és örömét idézte. Minden úton meg akarta közelíteni azt az időt és azokat az embereket, akiknek agyából a gótika csodálatos gondolata kipattant.

Péter a katedrális tövében lakott, az egyik toronnyal szemben. Néha órákig nézte ablakából az elemektől megszürkített kőfalak elegáns ridegségét, a kőcsipkék és kőrózsák lehelletfinomságát, a figurák ideges lelkiségét. Szobája tele volt ócska könyvekkel és foliánsokkal. A városi könyvtár könyveinek egy része már hozzá vándorolt. Péter a középkori ember apró-cseprő ügyeit-bajait igyekezett megismerni. Áttanulmányozta a hűbériség törvényeit, a lovagkor főtelmes szokásait, a céhrendszer kötöttségét, a jobbagság állati életét. És minél jobban belefurta magát régmúlt századok mélyébe, annál nagyobb ür tángott előtte. Valami rettentő kettőség, áthidalhatatlan ellentét meredt eléje. Az akkori élet borzalmas valósága és a katedrális égisz demonstráló nagyszerűsége: Pedig egyszerre született és élt mindkettő. A szép és a jó egy szikrából pattant ki azzal, ami rettentő és embertelen volt. Péter érezte, hogy ezek az ellentétek szorosan egymáshoz tartoznak. Csak magyarázatát nem lelte.

Péter látszólag csöndben töltötte napjait. De ez

olyannyira foglalkoztatta, hogy úgy érezte, mintha most is rohanó életét élné. Gazdasszonya öreg, töpörödött, csipkefőkötőben járó normand nő volt: Michaud anyó. Abból élt, hogy nagy lakásának ódon szobáit bérbeadta. Nem volt hivatásos lakásadó. Nem zárta el az ajtókat, nem torlaszolta el szekrényekkel, azok tárva-nyitva állottak. Bérleti vendégei voltak és az egész lakásban szabadon járhattak, kelhettek.

Michaud anyóának még egy lakója volt. Boriszláva; lengyel-lány. Boriszláva gyógyíthatatlan betegsége miatt került Rouenbe. Gerinccsorvadása volt és csak tólkocsin mozoghatott. Bejárta már a félvilág híres gyógyhelyeit, de betegsége kérelhetetlen következetességgel haladt előre. Amikor már járni sem volt képes, egy roueni kuruzslóhoz került. Boriszláva erről nem beszélt. Szégyelte, de titokban hitt benne, mert az orvosi tudomány már nem segített rajta.

Péter roueni tartózkodásának első napján ismerkedett meg Boriszlavával. Nappal ritkán találkoztak. Boriszlavát komornája kezelésre vitte. Péter dolgozott. Esténként Boriszláva gummikerekű székét csendes gurulással, halk jóestét kívánással nesztelenül bekormányozta Péter szobájába.

Péternek tetszett Boriszláva, sokat nézte finoman, hosszúkás sápadt arcát. Betegség vékonyította, kékes, fehér kezeit. Kékesen csillámló, fekete haját, ami mártirkoronaként fonatban övezte fejét. Boriszláva Grecco eleven, haldokló Madonnája volt. Égő fekete szemében izzó fájdalmas lelke ült. Péter szívesen volt Boriszlavával, eltűrte rossz szagát és legyőzte azt az irtózást, amit egészségesben az oszladozó test közelsége kelt. Boriszláva valahogyan egészen odatartózkodt ahhoz, amit Péter csinált és amiben élt. Az együtt töltött éjszakákon, hosszúra nyúlt teázások között Péter lassanként elmondta kétségeit, kutatásait és igyekezett átplántálni Boriszláva lelkébe a gótika nagy, erőadó és átfogó eszméjét.

Péter Boriszlavának gyakran és lelkesen magyarázott. A statika törvényeiről, amelyek lehetővé teszik a konstrukciók megkönnyítését, a faltömegek csökkentését. A végtelennel látszó vertikális tendenciákról, ami ehhez a nagy gondolathoz simul, amelyik új, gazdag, csodálatos formanyelvet teremtett.

Boriszláva szívesen hallgatta Péter rapszódikus előadásait, bár néha nagy kínjába került. Péter nyugtalanul le- és feljárált szobájában, pedig Boriszlavának a fejmozgatás, amivel Pétert kísérte, nagyon fájdalmas volt.

Péter méréseken alapuló számításokat izzó lelkesedéssel magyarázott. Elmondta, hogy a roueni katedrálisnál szinte már fal nélküli az épület, mert a falsík megszűnik, felbomlik az arkaturában és ablakokban, gyámívekben, gyámpillérekben, a csipkés dekorációk, ablakrósák és szobrok tömegében. De másrészt a konstruktív gondolat szigorúsága, az árHITEKTONIKUS elemeket gótikus egységgé forrasztja.

Boriszláva az építészeti meghatározásokat nem értette, de Péter lelkének vívódását átérezte.

Némelyik éjszakán Péter csüggedését magyarázta.

— Nézze, Boriszláva, minden amit eddig láttam és olvastam, amit eddig mondtam, az csak technikai magyarázat volt. Semmivel sem tudtam jobban megközelelni a gótika lényegét, mint akarásom elején. Tudja meg, én csak kerülgetek valamit. Valami leírhatatlan, mélységes, gazdag, idegenszerű lappang a gótikus gondolat titokzatos mélyén, amit nem tudok megérteni. Ez az út, amelyen járok, mindent elzárt előlem.

A beszélgetések nyomán, nem is tudtak erről, jó érzés ébredt bennük egymás iránt. Többször kimentek a keskeny roskatagnak látszó balkonra. A katedrális bámulták. A hold sápadt, kísérteties fénye a rejtélyt, ami előtt állottak, még jobban fokozta. Hosszúra formált szigorú arcú kőaszketák, még hosszabbra nyúlt árnyékaikkal, a vízcsatornák fantasztikus szörnyeikkel, az ab-

lakmélyedések sötét, titokzatosságukkal elbűvölték ezt a két hitet kereső embert.

Kívül semmi sem zavarta őket. Péter problémái jobbra, balra hanyták. Boriszláva szenvedéstől kifinomult lelkülete, lakótársa vergődését akaratlanul is átvállalta. Boriszlavának Péter közelsége lassan éltető szüksége lett. Megszerette érzékeny komolyságát. hinni akarását és a Péter lényéből kiáradó szuggesztív varázsnak nem állt ellen. Boriszláva néha-néha már nem is gyűlölte halálos baját, mert úgy érezte, hogy Péterrel enélkül nem találkozhatott volna. Péter nélkül nem ébredt volna a gótika isteni gondolatára. Titkon úgy hitte, ő fogja megtalálni, amit Péter keres. Női ösztöne — ezt nagyon erősen érezte, — biztosan vezeti arrafelé, ahol minden lelkiségben oldódik fel.

Egyik este Péter nem jött haza. Boriszláva szokott időben begurította székét Péter szobájába. Megfőzte teáját és várt. A tea kihűlt. Boriszlavának nem volt kedve egyedül teázni. A percek lassan multak. Elmulott éjfél, amikor a szüette falépcsők ropogása Péter érkezését jelezte. Péter felhevülve, szinte gyermekes lelkesedéssel kezdett beszélni.

— Tudja, Boriszláva, találtam valamit a katedrális sekrestyében. Ott voltam mostanáig. Elfeledkeztem mindenről. Egy könyv került kezembe, amiben úgy vélem, megvan a rejtély kulcsa. Új területre jutottam. Azt hiszem, amit kerestem, megtaláltam. — És hosszan elmondotta délutáni élményét.

Péter, kinek alakját a templom őre már rég megszokta, egyik délután bekerült a katedrális sekrestyéjébe. Ez a helyiség, mint mindenütt, a Mi Asszonyunk templomában is rideg volt. Csupasz falait csak a boltozatos csúcsívben végződő gerincvonalai törték meg szabályosan. Nagy kietlen szoba volt. A falak körül keményfa szekrények, ócska nyikorgó almáriumok állottak. Ezek miséző ruhákkal és kegyszerekkel voltak tömködve. A sarokban porlepte nagy láda állott, azok-

ban ócska könyvek garmadára hányva. Liturgikus, dogmatikus, apologetikus munkák halmaza volt. Nem voltak sem régiék, sem ritkaságok. Péter mégis egymás után kezébe vette őket. Valamelyik káplán szerény hagyatéka lehetett. De a sok könyv közül olyan akadt Péter kezébe, amit többé nem tett le. Néhány oldal elolvasása után engedelmet kért, hogy ott végig olvassa. Este gyertyákat kapott és annyira belemerült, hogy csak éjfél után a szent ember sürgetésére ment el. A könyvet magával vitte. A könyv Keresztes Szent János munkája volt, amit spanyol eredetiből, a sarutlan Karmelita-rend egyik névtelen tagja, fordított századok előtt franciára.

Péter mintha újjászületett volna. Azt érezte, amit a vak, ha váratlanul újra lát. Szinte nem hitte el, ami vele történt. Türelmetlenül lapozott a könyvben s állig várta, hogy Boriszláva elhagyja szobáját.

— Boriszláva, — mondotta Péter, — érzem, hogy a misztikus tanítás útján, aminek legnagyobb mestere Keresztes Szent János volt, mindent meg fogok érteni.

Péter a szent könyvét hajnalig olvasta. Nem mozdult ki. Szokott tanulmányait abba hagyta, félre dobta valamennyi könyvét, igazi és hamisított pergamentjeit. Nem volt többé kíváncsi a középkor társadalmára, rendjére és szokásaira, az uralkodókra és az elnyomottakra. A realitások már nem érdekelték. Keresztes Szent János ezer oldalas sűrűbetűs könyvét bújta.

Lassan lehiggadt. Azután úgy találta, hogy felesleges tovább a középkor városaiban bolyongania. A gótika szellemét ebből a könyvből fogja megismerni. A szent könyvében minden megvan. A könyv pedig mindig vele lesz.

A kenyérkereset is szólította már.

Péter felkészült útjára. Vonata éjfélkor indult. Boriszláva még utoljára elkészítette teájukat. Halkan és keveset beszéltek. Csendes nyugalommal akartak egymástól elválni.

Az éjszaka csöndjében jól hallották, amint Péter kocsija a ház elé gördült.

Péter Boriszlavától egyszerűen búcsúzott.

— Péter, — mondotta Boriszláva, — maga most mindörökre elmegy és nem lesz többé gótikám, sem katedrálisom.

*

Péter a száguldó vonat egyhangú ütemét kábultan figyelte. Roueni tartózkodására gondolt. Úgy érezte, hogy az egészet csak álmolta. Amint hajnalban Páris felé közeledett vonata, már hivatali teendői foglalkoztatták. Gondolataiban mégis, roueni átéléselbe kapaszkodott, mert félt, hogy azok nyomtalanul szétfoszlanak, megsemmisülnek.

Reggel már az ujságpalota nagytermében ült. Íróasztalok tömege. Azok mellett keskeny sín párok, amelyeken kocsik gördültek tova, megrakva folyóiratok és lapok millióival. A levélposta sárga rézcsöve, mint valami óriási kígyó kanyargott, tekergett a levegőben. Telefonok csilingeltek, írógépek kattogtak. Az óceánjáró hajók és a nemzetközi vonatok indulását bugó jelzés és a tisztviselők mindent túlharsogó kiáltásai, felriasztott méhkas zürzavaros zajgó képét mutatták. Pedig rend és fegyelem volt. Óraműszerű pontossággal működött minden és mindenki. Nem volt egyéni munka, sem jó, sem rossz tisztviselő. Egy akarat, egy gépezet és mindenki ennek a kolosszus üzemnek kereke. Vagy belekapcsolódott az ember minden idegszálával és összpontosított akarásával, vagy munkára alkalmatlan volt. Ha a gigászi üzem legkisebb kerekén csak egy foga kihagyott vagy megtört, mint használhatatlant rögtön eldobták, kicserélték. Péter naponként kilenc-tíz órát töltött ebben a léleknélküli agymunkában. Lázasan cselekvő, robotoló számoló gép volt.

De alkonyatkor ledobta munkaköpenyét és mintha bújdosnia kellene, Páris szűk utcáin ödögött céltalanul. Mégis minden este Sainte Chapelle templomába

tért. A színes ablakok már nem bocsájtották át a lemenő nap megtört sugarait. Rejtelmes homály burkolta a magasra törő karcsú oszloprendeket, a csipkés oltárokat, a szentek szobrait. Szent Sebestyén megnyílt teste alatt viaszgyertyák égtek. A mártír elkínzott arcát az örökmécs piros sugara még vonaglóbbá tette. A szobor alatt fekete ruhás öregasszonyok térdeltek. Fejüket lehajtották. Dermedt mozdulatlanságba süppedtek, csak ajkuk mozgása mutatta, hogy imájuk lelkiükből árad. Néhány fekete ruhás idősebb ember mozgott még itt-ott a templomban halkán, nesztelenül. Csend és áhitat ült meg mindent, és a tömjén szétfoszlott füstje enyhülten terjengett a levegőben. Fenn a sötétbe burkolva az orgona ezüst sípjai meredtek és néha egy-egy mély futam tört ki belőlük. Javították, vagy az egyházfi a játékban gyakorolta magát.

Péter a templom sötét zugában magashátú padban húzódott meg. Eleinte a főoltár sejtelmes körvonalait igyekezett meglátni, azután lehajtotta fejét padra támasztott karjára, behunyta szemét és elmerült abba a világba, amit nem ismert, de amiről érezte, hogy van, ahova tartozik, amelyik énjének belsejéből őt kiáltóan követeli.

Már két hete elmúlt, hogy Rouenből vissza érkezett. Nappalait a munka foglalta el, éjjeleit Keresztes Szent János misztikus tanítása tartotta kőbületben. De munkája és az aszkézis szigorú rendszabályainak tanulása közben is fel-felmerült egy halvány leányarc, mélyenfekvő, fekete, égő szemekkel. Péter felé most is, itt a templomban is két finom kékeres, fehér, segítséget kérő kéz nyúlt és bársonyos hang szólalt meg: Péter, maga most mindörökre elmegy és nekem nem lesz többé gótikám, sem katedrálisom.

Pétert lelkiismerete napok mulásával mindjobban nyugtalanította. Boriszlavának vallomása megvilágosodott előtte. Amikor Boriszláva ezt mondta, ő szándékosan elsiklott felette, mint annyi nagy ajándékon,

amihez véletlenül és könnyen jutunk. Most érezte egészen át Boriszláva szavainak értelmét. Erősen nyugtalanító érzések hullámoztak rajta keresztül. Vissza gondolt az együtt eltöltött időre. Meghitt, meleg órákra, arra a tiszta jóra, amit neki ez a remegőlelkű beteg lány jelentett. Milyen természetességgel fogadta el ezer anyáskodó figyelmét. Milyen önzően kívánta meg, hogy a lány az ő dolgaival foglalkozzék. Soha, soha nem kérdezte mit akar, mit szeretne, mit rejteget lelke mélyén? Nem bántja-e nagy testi baján kívül valami más is? Lelkiismeretlen volt, komisz, mint azok az emberek, akiket Péter szívből gyűlölt és megvetett. Az egészségesek önhittsége, biztos fölénye élt benne... és ő akar, és ő mer arra gondolni, hogy megtisztuljon, hogy egy szent nyomát messziről is követhesse. Pétert megvetés fogta el maga iránt és szívből sajnálta Boriszlávát. Ő volt a férfi, ő volt az erősebb, az egészséges, ő hibázott. Engedett érzése kényelmének és többet volt együtt a lánnyal, mint ahogyan szabad lett volna. Boriszláva beteg, de érzetei egészségesek voltak. Ezt neki tudni kellett volna. Úgy érezte, hogy visszaélt a beteg lány gyöngeségével, mert megajándékozta lelkének hullámával, tekintetének szemébe mélyedésével, kezének meleg szorításával és a jó együtt-lét minden velejárójával.

Azután gondolt egyet és ott hagyta a lányt, önzően, hidegen. És itt nincs mentség! A lélek előtt nem a szavak, nem a kimondott ígérek számítanak, hanem az élő valóság, amit az emberi törvény még nem durvított formává.

Péter érezte, hogy lelkében — talán mint soha senkivel — egyesült Boriszlávával. Mi jogon hagyta hát el, megkérdezés és engedelem nélkül? Vagy csak elfogadta a legnagyobb emberi ajándékot? Szórakozott vele, hiúságát legyeztette? Azután az emberi szokások és formák köpenyegébe bújva galádul visszaélt, mint a magukat korrektnek nevező emberek?

Péter fejét felemelte, tekintetét a főoltárra vetette; mélyet sóhajtott: Istenem!

Péter nem tudta tovább viselni ezt a becstelen állapotot. Néhány nap múlva szabadságot kért és visszautazott Rouenba.

Az úton elhatározta, hogy jóvá teszi meggondolatlan önzését, vezekelni fog. Boriszlavát őrizni fogja, gondoskodik gyógyításáról, szeretettel veszi körül és többé nem hagyja el.

*

Péter megint Rouenba érkezett.

Boriszlavát Péter az ő szobájában találta. Kerevetre vetett ágyában feküdt. Boriszlavát Péter váratlan visszaérkezése nem lepte meg. Olyan természetességgel nyújtotta kezét, mintha csak az imént váltak volna el. Így szólt Péterhez:

— Miért jött vissza, elnyújtja szenvedéselm.

Péter nem felelt, Boriszláva ágyának szélére ült. A lány vékony kezét két tenyerébe temette és mintha misem történt volna, néhány hosszúra nyúlt pillanat után közömbös dolgokról kezdett beszélni.

Péter a másik szobába költözött. Újra kezdődött megszokott, csendes életük. De Boriszláva ágyából nem kelt már fel.

Péter Szent János könyvéből hosszú részleteket olvasott fel. A misztikus gondolat végtelensége mindkettőjüket hatalmába kerítette.

Csodálatos távlatokat futottak be.

Bűvös szellem érintette őket és világossá vált előttük a testiség jelentéktelensége, az érzékek céltalansága. Az örökkévalóság lehellétét érezték. Minden napjuknak meg volt az a csodálatos révülete, amit Keresztes Szent János szellemi követői újból átéreznek. Néha órákon át száraz tételek magyarázatát olvasták s egyszerre csak mint varázsütésre a végtelenség síkjai nyíltak meg előttük. Szentséges áram járta át bensőjüket, arcuk átszellemült és ilyenkor hosszan a csend

szavát figyelte, kalandozott képzeletük az érzékfölötti végtelenbe.

Hetek, vagy csak napok multak, nem tudták. Nem mérték az időt. Semminek se volt fontossága.

Egyik délelőtt Boriszlavát nagy gyöngeség fogta el. Ajka szederjessé vált, tekintete megtört. Verejtékező két kezével belekapaszkodott Péter alsó karjába és így szólt hozzá:

— Péter, nem gondolja-e, hogy a legnagyobb misztérium a testi szerelem?

Péter megdöbbenve nézett Boriszlavára. Ezt a kérdést nem értette. Döbbenetét ijedség váltotta fel, mert Boriszlava szemei kifordultak, álla leesett és lilára vált ajkait az utolsó hörgő sóhaj hagyta el.

Péter lefogta Boriszlava szemeit, állát felszorította és arcára lepedőt terített.

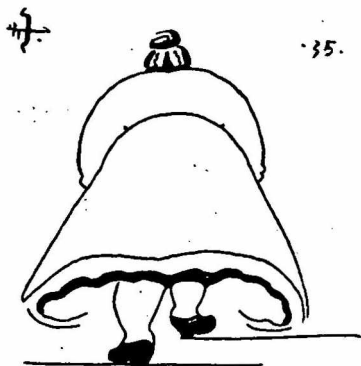
Asztalterítő széldisz
Csernafalvi Kozmutza Theodora munkája.

GYERMEK-NAPLÓ

Anyácska most mindig köhög,
éjjel úgy félek a sötétől,
meg tőle, ahogyan mellette fekszem,
mintha valaki fuldokolna
mellében
és forró a teste, mint a homok
délben az udvaron,
csurom-víz a szakadt inge
és karjáról lecsúszik a fejem.
Anyácska már nem énekel nekem,
csak néz,
olyan szomorúan néz, mint istenke,
olyan szomorúan,
hogy sirva fakadok;
anyácska nem vigasztal meg,
arcomat simogatja,
oly tiszták az ujjai,
hogy átlátok rajtuk —
és csontosak, szárazok;
én már félek anyácska ujjaitól.

Tegnap azt mondta, meghal,
mikor fiatal volt, szerette
az orgonát és az ibolyát,
sok orgonát és ibolyát vigyek
a sírjára,
mért mondja ezt anyácska,
ő most is fiatal, huszonhat éves.
Féltem anyácskát, hogyha meghal,
megfázik a földben, a szobánk
padlója is föld és hideg,
de jó is lesz, mert anyácska nem veri

többet anyácskát
és ha meghal, kisimulnak a ráncok
homlokán és szebb lesz akkor,
mint most és nem fog sirni
és ő sem lesz sosem éhes —
és ha nagy leszek,
megkérdezem tőle, mért, ó mért
kellött neki meghalnia...

ZSUZSI NÉNI

Zsuzsi nénit mindenki ismerte az uccában. Mosónő volt. A ruha, melyre ő tette rá reszkető öreg kezét, hófehérré változott nyomban, pedig nem is dörzsölte, nem is surolta kefével mint más mosónők; csak értett a mosáshoz, mint senki jobban. Soha nem használt mosóport s a technika újabb mosógépcsodáiról fogalma sem volt. Hallott ugyan fél füllel egyetmást, de valótlanásnak hitte, mint a Mózsikocsmáros állítását néha, — ha hitelbe kért egy-egy fél deci pálinkát, — hogy: „Kifogyott a készlet”. Ezt is tudta, hogy valótlanág és mégis el kellett, hogy higgye, bele kellett, hogy nyugodjon. Így volt valahogyan a mosógéppel is. Hitte és mégsem hitte, hogy létezen egy olyan elektromos mosócsoda, mely ugyanolyan szépen mosson, mint ő. — Én negyven éve tanulom a mosást, az a gép csak néhány éve: amitóta elkészítették, — válaszolta rendszeresen annak, aki a mosógépet emlegette előtte és dicsérte. Sértve érezte magát rögtön, ha ezt a témát boncolgatták, mikor ő a teknő fölé hajolva teljes odaadással dolgozott. Rendszeresen letette a szappant, felegyenesedett és megtörülve a kezét, válaszolt rövid mondatokban: ... Az nem lehet, hogy jó legyen ... Az tönkre teszi a ruhát! ... És egészen biztos, hogy a kézzel való mosás a legjobb. Aztán újra a teknő fölé hajolt és néma lett, mint a sír. Aznap nem lehetett rávenni még egyszer, hogy a mosógép problémáról beszéljen.

Ezt a bogarát mindenki tudta az uccában. És tudták azt is, hogy van a mosógépen kívül még egy nagyobb bogara is: a kocsmá; nem tudta megállni, ha útja arra vitte, hogy be ne térjen egy kupicára. Szenvedélyes ivó volt. A könny azonnal ömlött a szemeiből és nem

tudott megállni a lábán, de azért ivott. Nem törődött a holnappal. Erről az oldaláról nagyon könnyen vette az életet és ha berugott, énekelt a kocsmá sarkában, míg el nem nyomta az álmot.

Egy nap azonban, még senki előtt nem tudott dolgot kerülni napvilágra a Zsuzsi néni életéből. Kiss Tamás bírónéknál mosott, mikor egy szép szál paraszt fiú nyitott be a mosókonyha kicsiny ajtaján és levéve a kalapját, illedelmesen köszöntötte. Édesanyámnak szólította Zsuzsi nénit és arra kérte, hogy beszélhesen vele valami fontos ügyben.

— Velem? — kérdezte Zsuzsi néni és riadt arccal elmosolyodott. — Mi beszéded lehetne velem öcsém? Mikor én nem vagyok az anyád...

— De édesanyám, hát ne mondjon ilyet, hát vegye elő az eszt, — kérlelte Csók Bálint, — nem kisebb dologról van szó, mint arról, hogy asszonyt viszek a házhoz. Rendesen, kedvesen és szeretném, ha édesanyám is felhagyna ezzel a „szóga” élettel és eljönne hozzám lakni.

E szavakra megjelent az ajtóban a bíróné és kedvesen kérdezte:

— Kész leszünk estére Zsuzsi néni? Szeretném a padlásán látni a ruhát estére.

Csak e szavak után vette észre a fiút. Még is szólította:

— És maga kit keres itt fiatalember?

— Édesanyámhoz jöttem.

— Hát hol van itt az anyja? — kérdezte Kiss Tamásné és elmosolyodott, de úgy nézett Zsuzsi néni felé, mint aki magyarázatot kér. Huszonöt éve ismerte Zsuzsi nénit, tudta jóformán minden baját, minden titkát, de, hogy fia van, hogy fia legyen, erről sohasem hallott.

— Hát tetszett már ilyet látni nagyságos asszony? Belép ide, édesanyjának szólít és hív, hogy menjek vele, mikor én soha nem láttam.

— Nem mond igazat nagysága! — hajolt meg Csók

Bálint kezében a kalapjával és könnybeborultak a szemei. — Nem mond igazat, mert... ő... ő, az én anyám! Csak nem akar hazajönni, mert nem engedjük a kocsmába. Tetszik tudni, vigyázunk rá, és...

— Pedig csak az italos emberek a jó munkások — szólt közbe Zsuzsi néni, — én is azért iszom, ha iszom, hogy jó munkás legyek, hogy fehér legyen a ruha, amit mosnom kell. Mindennek meg van az oka-foka. Ez az igazság!...

— Csak hagyja az ilyen beszédeket Zsuzsi néni, — szólt közbe a bíróné, majd a fiúhoz fordult.

— Nézze fiam. Én elhiszem magának minden szavát, de mostan hagyja őt dolgozni és beszéljen vele majd este, ha készen lesz a mosás. Várja meg és azután hívja el.

— Kérem szépen, — mondta Csók Bálint illedelmesen s köszönt. Aztán feltette fejére kalapját és elment.

Zsuzsi néni utána nézett hirtelen, majd a teknőbe nyúlt újabb ruha után és mosott.

Kiss Tamásné mosolyogva nézte pillanatokig a munkáját, majd, mint aki tudni akarja az igazat, feltette a hüvös, egyenes kérdést:

— Igaz ez, vagy nem Zsuzsi néni?, de az igazat mondja, mert nem mos nálam többet, ha...

— Hát hogyan lenne igaz nagyságos asszony, hát hogyan...

— Nem a maga fia?

— Nem.

— Csak ezt akartam tudni, mert... az uram úgyis megtudja holnap.

— De nagyságos asszony! Mért akarnak engem elrabolni? Kinek ártok én avval, ha iszom? Senkinek úgy-e?... Ha ittam, tudok szépen mosni, ha nem, hát nem.

— Nekem mindegy Zsuzsi néni. Az uram holnap megtudja a jegyzőségen és akkor nem lépi át a há-

zam küszöbét többet, ha magának fia az a gyerek és maga ezt letagadja. Az állat is szereti a kölykét.

Zsuzsi néniben összeesett a bátorság, mint a tűz; mikor leégett, de azért nem mutatta ki és tovább mosott. Egy kissé jobban megreszketősödött a keze. Hirtelen nem gondolt semmire, csak arra, hogy milyen jó lesz majd estére Mózsínál és milyen jó lesz a pálinka ize.

Ettől a perctől kezdve, már alig várta, hogy készen legyen mindennel. Hét óra után készen is volt és felmosta a mosókonyhát is szépen s mint mindig, beállított Kissnéhez a pénzéért.

— Na itt van Zsuzsi néni, de nehogy Mózsínál álljon meg. — És a kezébe számolta a pénzt.

— Nem. Ma haza megyek, — válaszolta komolyan és elment.

Az uccán előbb mégegyszer megszámolta a pénzét és aztán feltartóztatlanul, egyenesen a Mózsi kocsmája felé indult. Elhatározta, hogy a mai szívét érintő nagy szomorúság miatt enyhíti keserűségét. Fájt neki nagyon, hogy a fia huszonöt év után kerül elő az ismeretlenségből és el akarja őt rabolni, önmagától. A szíve, melyben az egyetlen törvénytelen gyermek létezése már bemohosodott a feledés nagy és sötét-lombozatú erdejében, újra fájt, újra sajgott. Ezt a fájdalmat akarta a mai estén beheggeszteni, pálinkába fojtani, hogy ne fájjon oly nagyon.

— Agyon Isten jó estét Mózsi! — köszönt is be vidáman a következő percben a kocsmá ajtaján.

— Estét, estét Zsuzsi lelkem! Estét. Szolgálhatok valami jóval!

— Hát egy néhány fél decit.

Mózsi szakállas, öreg kocsmáros, huzza a fél lábát is mikor a pultról a söntésig lépked. Előbb még megvakarja a szakállát, csak aztán tölt a kicsiny féldecisbe kissé alul a vonalon.

Zsuzsi néni kimereszti a szemét és úgy néz, még nem

szól semmit, de már a begyében a mondat. Megvárja míg elibe teszik a pultra.

— Na fogja Zsuzsi lelkem, — sántikál ki Mózsi a söntésből és mint egy szuggesztőr a Zsuzsi néni szemét igyekszik elkapni, de nem sikerül.

— Csak tegye le. Ide a pultra „la“. Engem nem csap be már az elsőnél.

— De Zsuzsi lelkem!

— Jó-jó.

Mózsi kissé ideges lesz és leteszi a fél deci szilvóriumot a pultra, de úgy, hogy Zsuzsi néni felé hajlik a folyadék a pohárban és többet mutat.

— Így, — igazítja meg Zsuzsi néni mosolyogva és a pult közepére állítja a poharat és valósággal gyönyörködve nézi, mint valamikor Ádám nézhette Évát a paradicsomban. — Így, és még töltsön beléje egy centinnyit.

— De Zsuzsikám, talán részeg maga, — sopánkodik Mózsi bosszúsan, aztán körülnéz az üres kocsmában, mint aki keresi a választ, de csak az órára szökik a szeme, mely sebessen tiktakkol bele a némaságba. Ha itt lenne Kukuci a primás, már tanúnak hívnám, — szóval még később, — de így, legyen a maga hite szerint.

Visszabiceg a kármentő és kijön kezében az üveggel. Az üvegen nagy nyomtatott számmal szignatura díszileg: 60 százalékos.

— Még, még, még, — diktálja Zsuzsi néni akkurátosan.

— Pénzt előbb! — szisszen fel Mózsi és mostan ő kerül felülre és a kezét a poháron tartja.

— Akkor jó éjszakát Mózsi lelkem! — válaszolja Zsuzsi néni egykedvűen és, bár a torkában, a nyelvén volt már, a gyomrában érezte előre a pálinka ízét, az ajtó felé lépked. — Itt a pénz, látja kend, két napi mosás ára és a Bozsú Ábrissnál iszom el, ha ilyen kapca-

betyár lett magából, hogy az öreg tisztességes Zsuzsi néninek sem hitelez egy fél deci pálinka erejéig.

Még folytatná tovább is, de Mózsi, mint akit tyukszemen tapostak, mintha forró lett volna hirtelen a féldecis, úgy kapta el tőle a kezét és a söntésig sántikált hátrafelé alázatos hangon:

— Csak vicceltem Zsuzsi lelkem, csak vicceltem, hisz tudja... tudja... tudja.

— Hát azért mondom! Na Isten éltesse!

Magasra emelte a poharat és kiitta, majd hősieen ismét a pult közepére tolta és megdörzsölte könnybegrott öreg szemét a jobb öklével. Aztán megitta a másodikat is, aztán a harmadikat. Végül Zsuzsi néni csak köhhentett egyet-egyet és ivott. Az ötödik pohárnál már megfordult a szeme előtt Mózsi és a kezében az üveg is. Nevetni kezdett Tetszett neki a megfordított Mózsi és nevetett. A pénzt kéretlenül a pultra tette.

— Nesze, te betyár Mózsi, te szent betyár Mózsi! Én nem maradok adósod. Tudd meg, hogy Zsuzsi, Gát Zsuzsi gavallér. És tölts! Tölts! Tölts!

Hirtelen rekedtes lett a hangja és meg kellett kapaszkodni, hogy el ne essen. Már hatott a pálinka.

Aztán, mint egy üres zsák összeesett a pult előtt. A fejét beleütötte a pult vasalásba és kicsordult a vére. Öndutatlan sírás tört fel a torkán és könny lepte el a szemét. Mózsi, egy oparatór nyugalmával odament és felemelte Zsuzsi nénit a hóna alatt, az asztalig húzta, aztán otthagya. Zsebregyúrta a pénzt, eltette az üveget és leült a rács mögött. Ásított egy hoszút s az órára nézett. Még tíz perc, — duruzsolta magában — és aztán becsukok. S mikor letelt a tíz perc, kivon szolta Zsuzsi nénit a kocsmá lépcsőjére és lehúzta a rollót.

Részéről el volt intézve minden.

Így élte élete minden áldott napját az öreg Zsuzsi néni. Rendszeresen felkölt a lépcsőről, mikor kissé ki-

józanodott, aztán énekelt. Néhány régen tanult dalt zengett a vaksötét, vagy holdvilágos éjszakába rekedtes, részeg hangján, hogy megugatták érte a kutyák mindenütt a kapuk mögül. Aztán elindult hazafelé. És hazatalált. Csak ritkán tévedt el egy-két házzal, ami az ő részéről nem sokat jelentett, mert mindenütt volt egy kicsiny fáskamrácska. Ugyanis egy özvegy asszonynál lakott a fáskamrában egy hordóban. Ócska szönyegekkel bélelte ki alól és az oldalát és azzal is takaródzott. Jöhetett felőle a tél, csonttá fagyhatott a föld, őt mindez kevéssé érintette. Ivott Mózsínál, énekelt, hazament és elaludt a hordóban diogeneszi szerénységgel. Nem parancsolt neki senki és ő sem parancsolt senkinek. Ura volt az akaratának és mestere a ruhamosás művészetének. És éppen ezért senki nem hívta, nem nevezte egyszerűen mosónőnek, hanem megadták neki a tisztességes Zsuzsi néni nevet. És erre büszke is volt. — Én nem vagyok Zsuzsi, én nem vagyok mosónő, én „Zsuzsi néni vagyok, a mosónő”, — mondta, ha egy idegen ember érdeklődött tőle a kocsmában, vagy az uccán.

És teltek, multak a napok.

Rövid őszi esőzés után lassan újra télbe fordult az idő. Hideg havas-eső esett éjszakánkint és úgy sipolt a szél a házak és a kapuk alól, mintha gyilkoló kísértetek éjszakája lenne. Az emberek kabátjukba húzott fejjel futottak az uccán és igyekeztek minél előbb fedél alá. Csak Zsuzsi néni maradt meg szokásához híven az éjszakai ucca csendes vándorának. Ment és énekelt. Részeg volt, mint mindig.

Lassan újra elfelejtette a fiát s a Kiss biróné fenyegetését is a legutóbbi alkalommal, hogy: nem mosná többet, ha igaz, hogy fia van s ő nem ismeri annak. Elfelejtett mindent, nem tudott semmiről. Egyedül azt tudta — és ebben soha nem tévedett —, hogy kinél mikor kell mosni. Mindig megjelent hivatlanul is pontosan. Tudta, hogy eltelt a két hét és jött. Mosott,

felvette a pénzt, elitta és másnap újra ment, akinél az ő sorrendjében esedékes volt a mosás. Nádiéknál hétfőn, Terriéknél kedden és így tovább. Így jutott el ismét Kiss Tamásékhoz egy szerdai napon.

Bekopogott négy órakor a konyhán a cselédhez, aztán megtette a mosáshoz az előkészületeket. Vizet tett fel, lugot készített és széljelválogatta a csikos és festékes ruhaneműt a fehér ágyhuzatoktól.

Aztán hozzáfogott a mosáshoz. Szaporán és könnyedén dolgozott, eleven frissességgel, mint aki egy hónapja nem fogott szennyest a kezébe. És folyt a munka. Naponkint lugmarta, öreg, ráncos keze fel se vette már az erős mosószódát. Nem csipte, nem fájt. A dereka is hozzá szokott, a meghajláshoz érezte jól magát egyenes tartásban.

Így dolgozott szaporán egész délelőtt. Azonban mikor felment a konyhára a mosókonyha hófehér gőzéből ebédelni, Kiss Tamásnéval s a fiával találta magát szembe. Rögtön az ajtónál megtorpant a lába és ütést érzett a szívébe: nagy ütést, halálosat. Megtántorodott. Aztán bezárta a konyha ajtaját és leült egy székre. Úgy nézett Kiss Tamásnéra és a fiára, mint aki nem ért és mégis ért mindent. Egyetlen szó, annyi nem jött ki a torkán és reszketni kezdett.

Mindez csak pillantókig tartott, mert összeomlott a csend, mint egy robbantott ház a Bálint szavai után:
— Édesanyám ismerjen fiának.

Lassan, csendesen mondta és mégis olyan erővel zúgott bele a konyha kápolnás csöndjébe ez a szó, hogy: anyám, hogy még a fát behordó öreg Józsi bácsi is könnyet törült a háborúban kegyelmet nyert fél-szeméből.

Aztán újra csend lett. Síri, néma, kápolnai csend. Csak a tűzhelyen zúgott halkán egy fazékban a víz. Főtt. A fedőt emelgette, mint a Csok Bálint szavai az anyja szívét, hogy emelkedjen fel már hozzá, törvénytelen, de édes fiához, szíve véréhez, és legyen az

anyja, menjen vele, éljen mellette, ne legyen szolgál, mindenki mosónéja, mindenki Zsuzsi nénije, de az ő egyetlen Gát Zsuzsija: az anyja.

S ebben a meredt csendben Kiss Tamásné apró lábait mozdultak meg legelőbb. Előbb mint a Zsuzsi néni szíve, előbb mint a Csok Bálint szeretete, mint a Józsi bácsi részvétszavai és a szakácsnők mozdulatlansága. Odalépett a már majdnem újra gyermekkorát élő Zsuzsi nénihez és így szólt:

— Zsuzsi néni, maga nem mondott nekem igazat a múltkor és mostan hagyja el a konyhát! Forduljon meg és menjen el! Távozzon.

Zsuzsi néninek könnyes lett a szeme, aztán feltört öreg lelke síró hangján szívéből a keserűség páthosználküli szóáradata. Előbb szaggatottan, de aztán nyugodtan beszélt.

— Nagysága... én hazudtam, tudom, de tessék megbocsátani. Tessék megkegyelmezni nekem. Én nem akarom magam élve eltemetni a falun. Hogy én ne ihassak többet, hogy én rossz munkás legyek? Ne moshassak, ne kékihessenek!...?

— De anyám, — szólt közbe Bálint és közelebb lépett kétségbeesett öreg anyjához. Moshat majd miránk odahaza: a feleségemre, rám és magára és majd az unokákra.

— Az unokákon? — szúrt keresztül a Zsuzsi néni szívében ez a szócska és motyogta is úgy magában: az unokákra, unokákra...

— Arra hát! És nem lesz többé „szóga“, nem lesz a más kutyája anyám!

— Igen, igen Zsuzsi néni, — szállt le kedves hangnembe Kiss Tamásné is és úgy nézett Zsuzsi néniire jószágos, jóakarató szemével. Ihat majd otthon is, lesz bor a pincében

— Igen anyám, igen, — folytatta a szót Bálint és megfogta az anyja kezét. Megfogta azt a kezét, melyet huszonöt év óta most érint először, mely öreg

már és vörösre mart, szappanlugos, eres és elnyuzott.

Percek teltek el így szótlánul. A csend megfagyasztotta a mozdulatokat, mint a tél maró hidege a lefolyó csatornák vizét.

Végül Zsuzsi néni törte meg a csendet. Higgadtan, nyugodtan beszélt. Azt akarta, hogy amit mond, azt higgyék is. Higyjenek benne, amint ő is hiszi amit mond.

— Hát jó. Én elmegyek, én hazamegyek veled fiam, csak... csak teljesítsd egy kívánságomat. Ne kelljen csak holnap délben hazamennem. veled Addig hagyj még meg magamnak. Hadd mossam még ki ma a ruhákat nyugodtan utóljára. Eredj haza és holnap gyere értem.

— Jól van anyám, ha csak ez a kívánsága. Habár ma szánom vagyok benn a vásáron és hazajöhetett volna azon. De bejövök én magáért holnap is.

— Jól van fiam.

— Hát akkor rendben vagyunk Zsuzsi néni? — kérdezte Kiss Tamásné és mosoly fénylett örömkönnyes szemeiben. Na ebédeljen akkor és menjen tovább dolgozni, hogy hamar készen legyen.

És ebédután tovább dolgozott Zsuzsi néni. Mosott. Nyolc órakor már a padláson volt és szárítani terítette a kimosott ruhaneműt. Aztán, hogy megvacsorázott — a fáradtságtól — még el is bóbiskolt egy kissé. Álmodott is. A kocsmában látta magát Mózsínál. A kezében volt a féldecis és ivott. Még nem forgott vele a kocsmá, még nem volt előtte fordítva az öreg szakállas Mózsi, csak boldog melegséget érzett a szívében. Aztán látta, hogy a következő poharaknál már megfordult előtte Mózsi, a kocsmá és minden, de minden. Hallotta később, — mint soha eddig, — amint énekel részegen. Aztán, látta magát a küszöbön s amint hazafelé megyen a havas éjszakában. Majd megjelent előtte a fáskamra a hordóval és benne ő,

kékrefagyva, csonttámerevedve, holtan. Megrázkódott és ekkor felébredt. Egészen örült annak, hogy él.

Aztán elköszönt Kisséktől és elment. Az uccán volt megint. Hazafelé lépkedett fáradtan. A téli kabátja zsebében volt a mai keresete — a húsz koronás — és a szíve melegséggel volt teljes. Örült előre az unokáknak, a szöszeke fejeknek. És hogy majd azokra moshat. Majd ágyban alszom, fehér párnán, amit én mostam ki — duruzsolta a szíve. Hirtelen nagy boldogságában megfeledkezett a kocsmákról is. Eszébe sem jutott, mint máskor. Csak egy nagy nyujtott köszönés riasztotta fel ábrándozásából. Mózsi köszönt a kocsmáros, a kocsmajtóból:

— Agyjon az Isten jó estét Zsuzsi lelkem! Hogy van?

— Jól, — válaszolta Zsuzsi néni röviden és tovább ment.

— De büszke lett hallja, hogy még meg sem áll, — surlódott utána a Mózsi csendes hangján.

A szavak után még lépett egy néhányat Zsuzsi néni, aztán megállt. Megfordult. Visszament és bement a kocszába. Leült

Mózsit már a söntésben sántikált az üvegért és a féldecisért.

— Nem, még mostan nem iszom Mózsi, — mondta egykedvűen Zsuzsi néni, bár nagyon kívánta, köszöriülte a torkát az ital mámorító s kellemes íze. — Mostan azért jöttem vissza, hogy búcsúzzam magától. Holnap utazom ki falura a flamhoz. Megnősült, hát megyek hozzá.

— Komolyan mondja? ...!

— A legkomolyabban. Unokáim is lesznek. Tudja, olyan szép szöszekek, olyan kedvesek ...

A kezével mutogatott, magyarázta, valósággal simogatta előre a kis unokák fejét, majd mint aki hirtelen másat gondolt, nevetve mondta: Tudja Mózsi, mostan jut eszembe, hogy ezt a mai napot én meg-

ünneplem. Iszom. Holnap úgyis el kell mennem és talán nem is iszom többet. Tudja...? Töltsön!!

Mózsinak felfénylett a szeme és nevetett, csak aztán folytatta:

— Igaza van. S mivel utóljára iszik nálam, az elsőt ingyen adom magának Zsuzsi néni, hogy ne mondja azt, hogy Mózsi egy nem tisztességes kocsmáros. Na fogja.

— Hát Isten éltesse Mózsi lelkem!

— Éltesse, éltesse, — gondolta Mózsi, de a fejében már a veszteség, a napi kassza tizenöt-tizenhat koronás veszteségét számolgatta. Ennyi havonta, ennyi negyedévenként, és ennyi... — Be kellesz talán csuknom, — mondta egy rövid idő múlva magában és újra töltött Zsuzsi néninek. De Zsuzsi néni a második poharat már nem vette fel. Hozzá nyúlt, de megreszketett a teste és mint dróton az elektromos áram, futott át az agyán egy gondolat. Hirtelen felrémllett előtte az álma és meglátta az unokáit. Már dudolta is nekik a szíve mélyén egy belső hang, hogy:

„Hőc, hőc, ka-to-na,
ketten ü-lünk egy ló-ra.”

Aztán hirtelen felállt az asztaltól. Az ajtó felé indult.

— Zsuzsi néni! — szisszent utána a Mózsi riadt hangja. — Hát hova megyen? Igyon még! Ezt is ingyen adom. Huszonöt éve, hogy ismerjük mi egymást, minden nap nálam volt, hát fogadja el tőlem ezt a néhány poharat utóljára. Nem kell, hogy fizessen. Nem kell, hogy itt hagyja a mai keresetét. Csak búcsúzzunk el szépen.

— Nem... Nem Mózsi. Huszonöt éve vagyok távol a fiamtól és mostan haza megyek hozzá.

Mózsinak vörös lett az arca és riadt lett a szeme. Letette az üveget, aztán Zsuzsi nénihez ment.

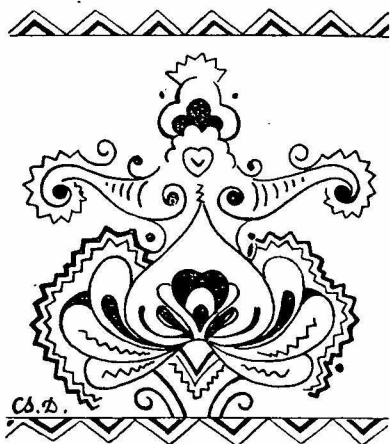
Megfogta a kezét. Visszahúzta a pultig.

Pillanatig gondolkodott, aztán mégegy pohárért sántikált be a söntésbe. Kihozta. Ezt is megtöltötte.

— Na..., koccintson velem utóljára, — kérlette kedvesen. Soha nem ittam még senkivel, de magával illik. Na Isten éltesse!

A szájáig vitte a poharat és megállt. Várt. Figyelte Zsuzsi néni. És Zsuzsi néni is a szájáig vitte a poharat, de egy hirtelen mozdulattal kiöntötte az egészet a kocsmá betonjára és a markában összeszorítva az utolsó „szóga” kerestetét — a húsz koronát —, megindult a tizenhat kilométerre levő falu felé, a fia s az unokái felé a sötét éjszakában gyalogosan.

Beregszász.

Képdíszítő motívum
Csernefalvi Kozmutza Theodóra munkája

MORVAY GYULA:

SUHANJ VELEM

Suhanj velem, úz az idő,
egy forgás szemünk, szánk,
suhanj, hisz úz az idő,

mert kint tavasz fakad,
zuhanak, vesznek az évek,
csillag gyullad, csók is akad,

nézd: előttem fák, női testek,
esünk, port ver fel a ész,
ne nézz hátra: hátul az elesettek:

ifjuság lázzal, áldozással,
kivánások kilobbant érce,
tavasz dús illatozással

és most, hogy suhanunk, szív is, ész is élni akar,
világok, emberek sorsa benne van,
ne nézz hátra: mindent por takar.

Zuhanunk,
vesznek az évek.

MONDJA, MELYIKET ?

Aki katona volt, az tudja, hogy a századnak az igazi ura nem a századparancsnok. Nem! Hanem a szolgálatvezető őrmester.

A parancsnok tiszt nincs a legénység között, be lehet adni neki amit akarnak. A parancsnok tiszt parancsát módosítani lehet, majdnem a nemteljesítésig, ha a szolgálatvezető úgy kívánja.

Amde a szolgálatvezetőt semmikép sem lehet a fál-hoz állítani semmi bakafogásokkal. A szolgálatvezető a legénység között tartózkodik, az ő vérükből való vér és miután ő is közönséges baka volt, az összes bakafortélyokat ismeri.

Háborus időkben pláne élet-halál igazi ura a szolgálatvezető őrmester a századnál. Miért?

Hiszen ha a parancsnok tiszt azt mondja: Öt bakát és egy altisztet kell kiküldeni erre vagy arra a veszélyes földérintésre? Hát akkor, hogy ki legyen az az altiszt és az öt baka, az a szolgálatvezetőtől függ.

És a nehéz, vagy könnyű munka és a szabadság és a százfélé beosztás, mind-mind a szolgálatvezető személyes közbenjöttével történik.

Az tehát nem is szó, hogy a szolgálatvezetővel igyekezzél a legjobb viszonyban lenni, máskülönben későüek- napjaid a századnál.

*

Mármost, aki katona volt, azt is ismeri, micsoda fuřsa, fonák, szerencsétlen sorsa van a századnál az egyéves önkéntesnek.

Az egyéves önkéntes se tiszt, se legénység. A tiszték nem veszik be maguk közzé, mert még nem tiszt. A legénységgel viszont az önkéntesnek nem szabad

barátkozni a szabályzat szerint, mint tisztjelöltnek. Az önkéntest küldik ki, ha már altiszti rangot kapott a legkeservesebb föladatok megoldására, azzal az indokkal, hogy intelligenciája kvalifikálja rá. Viszont az önkéntesnek áll készen a fele elismerés és dupla korholás, ugyancsak az intelligenciájára való hivatkozással.

*

Hát én ezerkilencszáztizennégy őszen egyévesönkéntes voltam künn az istenátkozta galíciái harctéren. Ott kaptam három csillagot a galléromra a tűzvonalban, öt hosszú hónap alatt.

Vagyis megálljunk!

Mert ez a történet, amit itt elmondok, még abból a kezdő hetekből való, amikor altiszt sem voltam, hanem közönséges krumplivirág-nélküli, rajvezető önkéntes.

*

Tartalék voltunk! Rettentően lökdöstek ide-oda bennünket, egyik hadtesttől a másikig. Ez azt jelenti, hogy néha húsz-harminc kilométert csak úgy két menázsiosztás közt, naponta megtettek a századunkkal.

Egyszer riadó van egy éjjel tizenegy órakor. Állj kettősrendekbe baka! És elindulunk. Hogy hová? Előre? Hátra? Senki sem tudta!

Elég az hozzá, hogy egész éjjel meneteltünk. Hajnalban valami rongy tanyánál kapunk reggelit és pár óra pihenőt. Ugyancsak egy új századparancsnokot, egy vadászfőhadnagyot kaptunk ottan.

Hát ez a vadászfőhadnagy aztán, egy olyan rémes menetelést csináltatott végig a századdal, amilyenre a legöregebb harcosok sem emlékeztek.

Ez a vadászfőhadnagy a század előtt adta ki harsányan a parancsot a szolgálatvezető őrmesternek.

A mars alatt maródivízit nincsen! Ahová érkezünk, ott a század mai létszámát akarja látni. A szolgálatvezető őrmester kivont karddal megy a század vé-

gén. Ha valamelyik baka ki merne az útban dőlni a sorból és az őrmester nem bírja oda visszaterelni, akkor rögtön avizálja a századparancsnoknak a dolgot, aki személyesen fogja megvizsgálni a kidőlt bakát, hogy szimuláns-e, vagy se? Ha netán szökésen csipne el bakát az őrmester, akkor a századparancsnok felelősségére és a katonai rendszabályzat hadrakelt seregre vonatkozó ennyi és ennyi paragrafusa szerint, minden további nélkül lelőni a szökevényt! Mely összes utasítást be nem tartani a szolgálatvezetőnek annyi, mint a rendszabályzat efelől rendelkező paragrafusa szerint, irgalmatlan rangját veszteni!

Azzal a vadászfőhadnagy lovára ült és a század élére vágatott. A század élén a vadászfőhadnagy szószerint kocogni kezdett lován és a század, a harci felszerelés közel negyven kilójával a hátán utána.

De nem kell ám azt hinni, hogy a vadászfőhadnagy talán mindvégig a lova hátán maradt kényelmesen. Nem. Csak a menet tempóját adta meg egyideig a kocogással. Aztán a főhadnagy leszállott lováról és maga is a századdal kutyagolt. Ha pedig a nehéz felszerelés alatt nem görnyedezett a főhadnagy, viszont semmivel kisebb nem volt azért a strapája az utolsó bakájánál, mert az egész mars alatt, szüntelen előre-hátra szaladgált a menetelő század hosszán, bízta a lankadókat és fenyegetve a nyavalyáskodókat.

Ez volt az úgynevezett erőltetett menet. És ez tartott már hajnal óta, illetve összesen már előző nap este óta.

*

Én mint rajvezető önkéntes, a negyedik szakaszban teljesítettem szolgálatot. Így pont a század végén volt a hivatalos helyem.

Ugyanott utánam már csak a szolgálatvezető őrmester következett, kezében meztelen kardját villogtatva.

Ennek a szolgálatvezető őrmesternek ilyen furcsa neve volt: Cucuricsuk Lajos.

Civilben vegyeskereskedő volt Cucuricsuk Lajos és nagyon rátarti volt egyéniségére. Még pedig olyan értelemben, hogy ő nem holmi falusi pugris, hanem intelligens, újságolvasó városi polgár, dalárdatag, önkéntes tűzoltó-parancsnok, Polgári Kör ügyvezető gondnoka, műkedvelő gárda első csillaga, sőt a farsangi mulatságon a francia négyest is ő rendezte őtthon, a városában.

Hát persze, hogy én mindezt magától Cucuricsuktól tudtam meg. Nagyrészt úgy, ahogy a menét szörnyűséges malmában őt a véletlen mellém kergette, a század végén.

Nem mondóm, hogy a reglamá szigorú rendelkezése miatt, amely megtiltotta egyéves önkéntesnek a legénységi állománybeli őrmesterrel a bizalmas barátkozást; azt sem mondóm, hogy egyéni gőgből kifolyólag, dehát valóban nem volt Cucuricsuk őrmester kitüntető barátkozása kedvemre való, akkora mértékben, ahogy ő rámerőltette ez alatt a mars alatt.

Először is álmos voltam. És ha a táj, vagy egyéb jelenségek nem érdekeltek a mars egyhangúsága közben, akkor, mint az igavonó állatok, úgy tudtam szundikálni menet közben. Másodszor nekem az a speciális költözőmadár tulajdonságom van, hogy mindig teljesen az adott helyzet közvetlen vonatkozásaiban élek. A harc téren semmi sem izgatott, csak a harctéri dolgok. Hogy van civil élet is és lesz civil élet is, az olyan valóságos volt előttem egy galíciai előnyomulás alatt, egy ütközet előtt, mint mondjuk egy kínai tartomány élete. Még az emlékeimmel sem igen foglalkoztam. A figyelmem, minden érzékem odakoncentráltódott a pillanatok benyomásaira.

Mármost elképzélhetni, hogy mekkorá mérvű udvarias közönyt döngtetett bennem a Cucuricsuk őrmester civiléletének pertraktálása.

Ám ő vak konoksággal, úglátszóit engem tartóit annak az értő léleknek, aki előtt a saját lelkét kitárthatja.

Irtózatossággal elmesélte nekem Cucuricsuk szerelmi kalandjait és még részletesebb kommentárokkal fejtette ki általában a szerelemről való nézetét, az egyes esetek kapcsán.

De még ez is mind megjárta volna, ha Cucuricsuknak nincs az az angolos tulajdonsága, hogy előadásában közben sűrű keresztkérdésekkel kontrollálja, vajjon hallgatója kellő feszültségben figyel-e rá?

— Hát mit szól önkéntes úr?

Ez a faggató mondat léptén-nyomón fölrezzentett indolens merengéséből a Cucuricsuk részéről. És ez nem volt tőle pusztán szólásforma. Hanem igenis megvárta kérdésére szabatos válaszat. Csak persze ennek a válasznak katonásan velősnek és rövidnek szabadott csak lennie, máskülönbén Cucuricsuk tüstént közbevágott és folytatta értekezését, vagy hisztóriáit.

Nos hát, ebben a majdnem egyoldalú beszélgetésben érkeztünk el Cucuricsuk őrmesterrel addig a pontig, ahol ő is kifogyott végre a múlt és jelen konkrétumaiból és a jövő lehetőségei felé fordult.

Jelesen elkezdett nekem beszélni az ő leendő házassága sánszáiról.

*

— Tudja önkéntes úr, volna nekem a városban kész párti száz is. De számításba előttem csak két lány jöhet. Ezt a kettőt fogom csak meglátogatni, ha Istén is úgy akarja és hazakerülök valahá innen a harctérről, akár vége lesz ennek a ronda háborúnak a télen, mint hírlik, akár megsebesülök és kórházba haza kéretem magam, akár szabadságot is kaphatok, mint beszélnek ezt is, hogy paráncsba jön... Szóval, az egyik lány, akire gondolok, egy csüdcsinos és nem is szegény lány. Egy a hibája csak, hogy nem az az otthon-

ülő, házias. Nem! Mert hogy csudajól táncol, hát ott van minden bálon télen és ott van minden majálison nyáron. Mert hogy olyan szép, a műkedvelők soha se hagyják békében és felléptetik minden előadáson. Cimbalmozik is, énekel is, órája van neki is minden nap, órákat ad ő is mindennap. Nincs annak egy perce sem szabad. Merthát nem mondom, a háztartásban otthon is igazán serény és jókeze fogású, hímez is, még varrást is tanult. Azt hiszi az ember, hogy a ruhái, amilyen csinos bennük, egy vagyonba kerültek. Pedig ő maga varrja a ruháit. Dehát hiába! Akármilyen szép és kifogástalan lány ez, az ember mégis meggondolja, hogy egy ilyet vegyen el. Mert, ha a mozgósítás nem jön közbe és be nem kell vonuljak katonának, már kinyitottam volna egy kis jóforgalmu üzletet. Minden meg volt már, hely, készpénzportéka, árúhitelem, amennyit akartam. Mármost elvárhatom-e én, egy ilyen lánytól, aki mint mondom, mint egy királyné, úgy farsangol puccosan mindenfelé, hogy az nekem beül reggeltől-estig segíteni egy rossz kis üzletbe és kedvvel végzi mellette a gazdasszonykodást is? Bajosan hiszem! Az a feneség! Már pedig nekem olyan asszony kell, akinek nincs ideje cimbalom-órákra és énekleckékre, meg bálozásra és primadonnáskodásra. Hát jól élhetek én ilyen nővel? Na mondja csak meg, legyen szíves, önkéntes úr. Mert magának, mint intelligens, tanult embernek, kíváncsi vagyok a tanácsára.

— Ne haragudjon őrmester úr, — válaszoltam kitérőleg. — De ilyesmiben nehéz tanácsot adni valakinek. A női dolgokban mindenki sajátmaga ismerheti csak ki magát, mit tehessen?

— Hát akkor várjon önkéntes úr! — szolt Cucuricsuk. — Majd én most egy másik lányról is beszélek magának, akit szintén számításba vettem, hogy elveszem. Lássá hát a különbséget. Akkor inkább tanácsot adhat talán nekem.

*

Történt pedig ez a nagyrészt féloldalu párbeszéd tova délfelé.

De akárhogy elcsigázott a közel tizenkét órás menet, akárhogy nyomott az álmoság, mégis annyira a női nem tökélyének föstötte le előttem Cucuricsuk őrmester első számú menyasszonyjelöltjét, hogy nem bírtam szabadúlni a kíváncsiságtól, hogy: az Istenért, hát milyen erényekkel ékes a második számú menyasszonyjelölt, ha még mindig vetélykedésbe állhat Cucuricsuknál az első számú menyasszonyával.

Ámde mielőtt Cucuricsuk belefogott volna a második számú menyasszonya lefestésébe, odajött a főszakács jelenteni, hogy: a menázi megfőtt!

Ugyanis a század után kocogó trénszekerek közt, mozgókonyhában, útközben is megfő a katonaeétel. A parancs pedig az volt a főhadnagytól, hogy ezt rögtön avizálni kell neki.

Hát a szolgálatvezető őrmester a szakács jelentésére előrerugtatott mellőlem, megkeresni a főhadnagyot a század élén, vagy hosszán, ahol járt.

A főhadnagy aztán két percen belül ebédszünetre állította meg a századot.

*

Na persze, csak úgy az útfélre, az országút árkaoldalába telepedtünk le a konyhától elhozott menázi csajkánkkal.

Cucuricsuk őrmester egyelőre nem került vissza mellém. A szolgálatvezető főkötelessége végigasszisztálni a menázsisztást, hogy rendben történjék. És aztán ő ott költötte el ebédjét a szakácsokkal.

Ám a pihenő soká úgy sem tartott. Noha voltak gyöngébb bakár, akik az álmatlanságtól, fáradságtól elgyalázva, úgyszólván a falattal a szájukban döltek föl ültükben és már horkoltak is, a főhadnagy sorakozót parancsolt.

Cucuricsuk őrmesternek akadt, a többi altiszttel

együtt elég dolga, fölrángatni, fölrugdalni a navalyásabb, vagy álomszuszekabb bakákat.

Azzal a keserves menet, lankadtabban, pihegőbben, verejtékezőbben, de újra elindult.

És Cucuricsuk már megint ott kötött ki lótasfutásából mellettem, a század végén.

*

— Hát hól is hagytam el önkéntes úrnak? — kezdte mindjárt. — Ehem persze! Hogy egy vegyeskereskedés körül, az ember, a feleséget nem nélkülözheti, higye el. Mért? Mert el az üzlettől mindig van dolga az embernek. De kit hagyjon addig az üzletben az ember? Tán a segédjét? Meddig megbízható egy segéd? Amíg az ember szeme rajta van. Ha nincs rajta az ember szeme, idegen alkalmazotton, egy vegyeskereskedést ellenőrizni nem lehet, hogy mennyit lopnak el az árúból. És aztán, egy boltjának van alkalmi forgalma, hát akkor mindig kisegítőt állítson be az ember? Vagy hagyja szökni a vevőit, a rossz kiszolgálástól? Vagy tartson több alkalmazottat, akik lábuk lógatják forgalomszünetben?... Csak a felesége ülhet bele az ember üzletébe, ez már ilyen dolog. De mondom, hogy ez a lány, akiről beszéltem, ez már sohasem hiszem én, hogy megszokja azt, hogy a cimbalom mellől nekem a kundsaftokkal jöjjön vesződni, amilyen szekánt, komisz nép egy vegyeskereskedőnek a vásárlói, tetszik azt jól tudni. Másfajta aszszony kell legyen az nekem, akít nyugodt szívvel beállíthatok magam mellé, akár a házamba, akár az üzletembe. Azért azt hiszem, hogy egy másik lány, talán jobban csábít, mint ez, akiről beszéltem. Ez a másik lány tudja, önkéntes úr...

Nohát engemet most már valósággal dupla és éltentéses érzés nyivasztott, a Cucuricsuk őrmester előadása alatt. Mert ha már kíváncsivá tett érte a másik arajelőltjére, aki lepipálhatja az első arát, a gazdasszonyi és bálkirálynői tőkélyét is, hát mégjobban

úntam ezt a rettentő részletes bevezetést Cucuricsuk-tól a vegyeskereskedés virtusairól.

De végre-végre, visszaszű fészengésem likvidálásának pillanata elérkezett.

Cucuricsuk rátért a második numerusú mátkájára mégis.

Hát abban a szent percben, előttünk, a rendetlen kettősrendekben egy kis zavar támadt. Avízó érkezett a század elejéről:

— Héjhó! Kidőlt valaki! Elájult!... Megszakadt!... Héhó!... Örmester úr, Cucuricsuk előre!... Add tovább!...

*

A tűzerek, trének szekereitől, ágyúitól irtózatosan szétrongált országút félméteres sarában, kis kútakhoz hasonló kátnyi között, a nagy forgalomban állandóan szétszakadozott a század; úgy, hogy néha kilométerre volt egyik vége a másiktól. Ez ellen már a főhadnagy szigorja sem tehetett semmit.

Most is a század közepe libasorban törtetett előre egy hosszú szekérsor között.

Ebből a libasorból esett ki az útfélre egy baka.

Cucuricsuk előre szaladt, hogy megvizsgálja és ha csak kényeskedik, hát móresre tanítsa a kardlappal.

Dehát a baka egyáltalán nem látszott szimulánsnak: Mikor mi a század végén odaérkeztünk, a kidőlt baka még csak eszméletéhez sem tért. Ott feküdt kékülten, tátott szájjal, meredt szemmel a borús őszirég alatt, a sárban.

Cucuricsuk örmester teljesen tanácstalan állt mellette. Engem szólított éppen magához:

— Maradjon már vissza itt önkéntes úr! Mert azt sem tudom: mi legyen ezzel a szerencsétlennel? A főhadnagy úr azt parancsolta, hogy okvetlen avizáljuk oda őt, ha emberünk lemarad. Dehát a főhadnagy úr az avízóra nem jelentkezett. Most mi a fészkes fenét csináljak ezzel? Meddig várjak mellette?

— Azt hiszem, legokosabb volna, ha egyszerűen feltennénk egyik trénszekérre, addig, míg jön a főhadnagy úr és intézkedik! — adtam tanácsul az őrmesternek.

És csakugyan! Egy szanítéc segélyével, a kidőlt bakát fölraktároztuk egyik trénszekérre.

Azzal mégegyszer küldtünk egy avízót a vadászfőhadnagy után. És mint akik jól elvégeztük a dolgunkat, tovább bandukoltunk a menet végén Cucuricsuk őrmesterrel.

*

— Hát hogy mondjam! — folytatta Cucuricsuk őrmester nekem a második számú menyasszony jelöltjéről. — Ha már magamfajta üzletember megházasodik, akkor inkább gondolhat egy olyan lányra, mint amilyent én már ki is szemeltem magamnak. Idehallgasson önkéntes úr, hogy micsoda egy lány ez!...

Itt van véges-végre a pillanat, mikor megtudom, milyen az a teremtés, aki különb a Márták erényével tetézett Máriánál, több, mint a házias szűzbe oltott bajadér.

Ekkor azonban, a század elejéig ért avízóra, visszaérkezett a válasz:

— Cucuricsuk őrmester úr, azonnal előre a főhadnagy úrhoz!

Persze azt a kis magánbeszédet, amit színdarabokban félre jelzéssel illetnek és amit Cucuricsuk tartott a főhadnagy parancsára, nem ismételhetem el.

Cucuricsuknak szegénynek iszkolnia kellett hanyatt-homlok a század elejére mellőlem.

*

Azt hiszem, éppen elszűnyokáltam ballagásközben kissé, mikor Cucuricsuk szava riasztott föl megint.

Egy kilométerkövön ülve várta, míg a század végével elértük és most ugrott föl a köről, hogy mellém szegődjék:

— Na! Kaptunk megint egy új parancsnokot. A főhadnagy úr visszament a vadászzászlóaljához. Egy hadnagy úr lesz a századparancsnokunk. Most jött ki egyenesen a harctérre a katonaiskolából. Tizenkilenc éves. Egy gyerek! A hátizsákját félti rábízni a szolgájára, ő maga viszi. Mit gondol, mit félt a hátizsákjában? Könyveket hoz benne! Mondjak egyebet?

Ezen kezdte nekem Cucuricsuk őrmester. Azután pedig hozzátette, hogy: a hadnagy az ő jelentkezésére nem adott egy szó parancsot sem. A főhadnagy előzetes rendelkezésére pedig szintén vállat vont. Azaz annyit jegyzet meg, hogy: őt ugyan, mint századparancsnokot nem érdeklik a maródi bakák. A súlyos betegeket le kell adni a segélyhelyeken és a könnyebb gyöngélkedőket lehet fölrakni a trénszekerekre, ha van hely rajtuk, bátran!

— Hát tessék! — legyintett Cucuricsuk, mozdulatával mindent megmagyarázóan és már vissza is tért kedvenc témájához, a feleségrekviráláshoz a következőkép: — Szóval, hogy ne felejtsem, megismertedtem én a tavaly farsangkor egy lánnyal. Tudja, önkéntes úr, ha maga erre a lányra rájanézett volna, hát igazán nem gondol semmit, de semmit felőle... legfeljebb hát!... hm! Hüm!

Azzal az aggódó, belső izgulattal csüngtem Cucuricsuk őrmester szaván, amely valósággal lökdösné őt, hogy siessen már közlésével, mielőtt valami közbe nem jön megint és félbeszakítja.

De Cucuricsuk, sajnos nem respektálta ebbeli rettegésemet. Egyszerre veszélyesen abbahagyta mondatát!

— Na mi az, őrmester úr? — firtattam, hogy fejét vakarva hümgetni kezd és a századra figyel:

— Csak legalább ne a legénység előtt mondta volna ez a hadnagy úr, hogy marodizálhatnak a mars alatt is, mert mi lesz ebből?... Ahám! Hallja csak!... Már kiabálnak!... — mondta Cucuricsuk.

És tényleg a század derekáról avízó jött, hogy valaki megint kidőlt!

Am Cucuricsuk őrmester ezuttal minden sietség nélkül lépkedett tovább. Nem rontott előre. Ehelyett inkább kardját suhogtatta meg, csak úgy gyakorlatból, néhányszor.

*

Hát csakis, ez az újabb kidőlt baka nekem is gyanus volt. Iszonyú rest, piszkos fráter volt veresnyakú, bikaerős legény létére.

Az aléltságot váltig színlelte, ahogy elvetette magát egy pocsola szélén. Okvetlen Cucuricsuknak volt igaza, hogy mindjárt kardhegygel piszkálta meg és aztán rá is húzott néhányat:

— Kelsz föl rögtön és állsz a sorba! Hát hiszen ilyenformán én is, más is, mind lefekhetnénk melléd, hogy nem bírjuk, mert fáradtak vagyunk!

Hiába-hiába! A rest baka győzött. Csak azzal egyszerűen, hogy nem vitatkozott az őrmesterrel, hanem folytatta szívettépő nyöszörgését.

Igy utóljára mégis csak a trénszekerre került föl.

Mi pedig Cucuricsuk őrmesterrel megint elfoglaltuk helyünket a század farán.

*

— Megjósolhatom könnyen magának, hogy sok idő bele nem telik, már úgy fognak kifelé esni a maródiak a századból, mint az oldott kévéből a szál. Hiszen igaz, el is van csigázva a társaság tegnap estétől és sok alig bírja már ezt a marsot. De a fenéség az, hogy ha a baka megneszeli, hogy disznóságot csinálhat, akkor tudja itt is úgy lesz, hogy éppen a leggazemberebbje fogja szimulálni a menetképtelenséget, aki még bírná. A derekabb ember hamarabb megszakad, de jön... Hát itt most már csak az segít, ha nem sajnálom ezt a spádét és mindnek elhegedülöm a nótáját előbb, ha kiesik a sorból, legalább legyen mit fájtaljon a trénszekerem. Mit szól...?

Cucuricsuk őrmester hadászati értekezésének nagyon plauzibilis érvei közben természetesen én egyre feszülten arra vártam, hogy újra rátér ominózan félbeszakított témájára, a feleségszerzésre.

Valósággal álmódolni kezdtem már én is arról a nőről, aki a hitvesi mintának a konkurenciája.

Így válaszoltam:

— Maga őrmester úr a kötelességét a század létszámaért elvégzi azzal, hogy csavarogni, szökní nem hagyja a legénységet. A beteg ember, én is azt mondom, nem a harcos föllebbvaló dolga, hanem a szanitéc kezelje... Inkább mesélje már őrmester úr, hogy az a hölgyismerőse, a farsangon...

— Hát igen! — kezdte rá Cucuricsuk szíves készséggel azonnal: — Az aztán egy nő!...

De már ez csinálmány volt! Kacagni való volt! Bele se foghatott Cucuricsuk beszédébe, már hallatszott a lárma előlről, hogy: egyszerre két harcos zuhant ki a kettősrendekből, jobbra-balra, a sárba.

Na, jött a Cucuricsuk maródivizitje a szolgálati szabályával, mint műszerrel. Az egyik harcos, aki tényleg ájultan hevert, szépen a tréfnogatra jutott. A másik? Három alapos kardlap után önerejéből tápászkodott föl és aztán a negyedik lapos suhintást már nem várta meg. Visszairamodott a menetbe!

*

Folytatni részletezően unalmas volna, hogyan adtak ettől fogva mind sűrűbben az őrmesternek dolgot a század menetképtelen bakái. A tény az, hogy nem sikerült megtudnom továbbra sem Cucuricsuk őrmestertől az eladó lányok ritka gyöngyének virtusait.

Közben leszállott a kora őszi alkonyat. És a valószerűtlen vörösben lángoló alkonyi égen egy város tornyai tűntek föl előttünk. A háttérben pedig romantikus sziklaormokra épült várromok.

Ugyanitt kaptuk az örömhírt, hogy utunk célja ez a

város. Itt hosszabb pihenőnk lesz legalább is. Talán két-három nap is.

Azám!

Csakhogy a városig még át kellett menni egy nagy folyón, a Dunajecen. A rendes híd a folyón föl volt robbantva. Mellette egy hídászoktól rögtönzött pontonhíd vitt át a folyón. Ezt a ponton hidat az orosz tüzérség messzehordó hajóágyúkkal olyan pontosan lőtte, hogy átlag háromszor kellett huszonnégy órában a hídászoknak összeeszkábálni újra a hidat.

Ugyancsak ehhez képest a csapatok átvonulása is bizonyos körülményességgel történt a hídon.

A hídfőnél összeállítottak bizonyos quantum embert, szekeret, ágyút és csak ennek a quantumnak volt szabad egyszerre, gyors vágóban, rohanvást menni át a hídon. Csak bizonyos szünetre rá rohant át újabb tömeg ember és fogat. Ennek a rendszabálynak eredménye persze az volt, hogy a hídfőtől már kilométerekre megtorlódott az úton a sok ágyú, fogat, ember, állat és rémes kis csaták folytak azért, hogy ki nyomulhasson előbbre a hídfőhöz?

Ordítózás, lónyeringés, lámpa, fáklya-fényzavargás, sártenger, hullabűz, vacsoraillat, verejtékszag, leírhatatlan egyvelegére hullott itt rá a borús, hideg őszi éjszaka fekete leple.

Állni, kucorogni, várni a csatákban talán még keservebb volt, mint a bandukolás.

Na dehát végre mégis csak odajutott a század, hogy a felét egyszerre, a másik felét másodjára beosztották a hídászok a pontonhídon való átruccanásra.

*

Nos, amikor a század utóljával én is odakerültem volna a hídra, Cucuricsuk őrmester visszatartott:

— Maradjon velem, önkéntes úr! — szólt. — A trén és a konyha nélkül én nem mehetek át, mert elszakadnak, amilyen marhák ezek a kocsisok, a századtól!

Hát föllebbvaló udvarias hívása parancs. Elmaradtam Cucuricsukkal a századtól.

Egyelőre nem bántam meg, mivel Cucuricsuk odavezetett az egyik trémfogathoz, amelyiknek legtágasabb echója volt és beültetett oda maga mellé az echó alá. Így, kényelmesen tesszük meg majd a hátralevő pár kilométer utat... Ez is valami...

*

Hogy mekkora fáradság, mekkora álmoság nyivasztott? Akkor tudtam meg, mikor elhelyezkedtem a trénszekérnek echója alatt valami krumplizsák-féle ülésen. Lenyüggözően, ellenállhatatlan bukott alá fejem a bóbiskolásra.

Igazán szokatlan esetnek kellett közbejönnie, hogy éberségre rázzon ebből az összeroskadásból.

A hídfő körülöttünk harsogó láráját egyszerre lélekfogyasztó vijjogás harsogta túl a sötét égből. Még egy. És még egy. És a szörnyű vijjogást még szörnyűbb, földremegtető robbanás követte háromízben.

Az utolsóba már belehangzott a pozdorjává zúzott fának réccsenése, emberi, állati kínüvöltések zürzavaros zajjogása.

Az orosz hajóágyúk szokásos két gránátja és egy srapnellje pont a derekán érte a pontonhidat. A folyó hullámai mohón kaptak a szétszakadó hídon, mint valami zsákmányon, amivel eddig hiába viaskodtak. És a recsegő faalkotmányok közt emberi, állati tetemek vére festette vörösre a folyó sodratát.

Mindez négy-öt percnél nem tartott tovább. A folyón már is megjelentek a hídfő csáklyázó csónakjai, mint ide-oda mozgó lidércfények, a sötét habok fölött. És a parton már terjedt szájról-szájra az avizó:

— Két óra, legfeljebb három, hogy a híddal elkészüljön a hídfőszak. Maradjon rendben a következő átkelésre beosztott csoport!

Ez mi voltunk.

*

Mellettem, az echó alatt, Cucuricsuk őrmester föl-lebbvalói fölényével fújta le azt a javaslatomat, hogy bujjunk ki a szekérponyva alól, mert jobban látjuk a hídászok munkáját a folyón:

— Mire kíváncsi? Örüljön, önkéntes úr, hogy ülünk végre kényelmesen egy kicsit és élünk. Lássá, ha a századdal ereszttem, most ott lubickol talán mint kincstári hullá a vízben, mert éppen a század utólját érhetette ez a tűzérsegi tűz.

Nem mertem mondani Cucuricsuk őrmesternek, hogy azért akarok lemászni éppen a trénechó kényelmes, meleg oltalmából, mert alatta nem bírhatom ki az ál-mosságot. Nem mertem megsérteni azzal, hogy kitűn-tető társasága, elmés társalkodása mind nem elég ar-ra, hogy gyötrelmesen nyomasztó bágyadozást feken tartsa.

Megadólag roskadtam össze a krumplizsák tetején és zúgó aggyal, sípoló dobhártyával hallgattam, amint Cucuricsuk őrmester tovább beszélt.

Rátért arra, hogy jó és rossz avizóknak a harctéren hányszor esik meg épp az ellenkezőjük a valóságban és elmesélt egy esetet, személyes tapasztalat alapján, a ravaruszkai ütközetből, ahol az ágyútűz kolonnák-ban érte az ezredeket, arra az avizóra, hogy az orosz sereg rendetlen visszavonulásban rohan a mienk elől.

Egyszerre azonban Cucuricsuk őrmester, szokása szerint, így vágott önmaga elbeszélése közbe:

— De egye fene ezt a harcteret! Most jut eszembe, mit is beszéltem magának, hogy ha hazajutnék egy-szer, micsoda lány volna az, akit elvinnék. Mert elhi-heti, hogy nem mindig olyan nő felel meg az ember-nek házastársának is, aki után oda lehetne különben, mert szemrevaló!

A két szemhéjjam már nem bírtam följebb emelni a szememen, mint amennyire a festők hunyorgatnak, ha képet, vagy tájat vizsgálnak. Agyamban tompa dör-dületek, összefüggéstelen neszek zürzavarába, mint a

távoli visszhang szólalt meg, hogy: na végre már lehetetlen, hogy Cucuricsuk őrmestertől meg ne tudjam, milyen a házasságra termett lányok csillaga!

Ám a következő pillanatban egy kombinált orosz és osztrák-magyar katonai vészőtörvényszék előtt álltam. A bűnöm az volt, hogy a Dunajec folyónak a rögtönzött pontonhídján akkor rohantam át, amikor az kettévált éppen és a hét-nyolc méteres szakadékot, a zajgó víz fölött, igaz, gimnazista tornadresszben, de úgy átugrottam, mint a zerge. Erre felelnem kellett a mértanból, a vallásoktatónak, arról, hogy a geometria idomai a tulajdonképpeni váza annak a folyamatnak is, amit szabadnak, kötetlennek hiszünk agyunkban és képzeletnek-hivunk.

Ebben a pillanatban változott át tanárom képe a Cucuricsuk őrmester ábrázatává. Mégpedig úgy, hogy egy láthatatlan helyről, könnyörtelen szigorúsággal szögezte nekem ezt a kérdést:

— Figyelt rám jól önkéntes úr? ... Hát ez ilyen egy lány, pontosan, ahogy elmondtam itt magának. Jól láthatja ebből a különbséget az egyik és a másik között. Nem hiszem, hogy maga is egyebet tanácsolna nekem, minthogy ezt vegyem el! Na, mondja önkéntes úr?

Szóval ezuttal nyomorult álomszuszükségom jött közbe, hogy az utolsó alkalmat is elmulasszam annak megtudására, milyen felülmúlhatatlan teremtést tart Cucuricsuk őrmester méltó élettársának.

— De mit tehettem mást? Mint kétségbeesetten ezt motyogtam feleletül?

— Azt hiszem, igen őrmester úr, ennek a kezét kérje meg, ha ilyen kedves, jó nő és megfelel magának ... Legyenek boldogok! Azt kívánom, szívből! ...

— Hát persze, köszönöm az önkéntes úr jókívánását. De sajnos hol van még az, hogy innen szabaduljon az ember? — sóhajtotta Cucuricsuk őrmester és aztán ezt fűzte hozzá: — Hallja csak önkéntes úr,

hogy horkól a kocsi bakkján ez a tolvaj tréncocsis. Mi is húzhatnánk egy verset, itt a kocsi fenekén. Gyöj-jön! Elférünk keresztben is a szekeren. Feküdjünk le!

*

Gondolom ez az a történet, amiből pont az egyetlen érdekfeszítő motívum maradt ki, vagyis hogy milyen az eladó hajadonok megkontrázott mintája. De honnan vegyem a leírását, mikor magam sem tudtam meg soha Cucuricsuk őrmestertől?

•35.

ISÉPY NATA:

BABAZSÚR

Vasárnap délután van.

A mesék napjai nálam

s az álmoké.

Gyerekszobánk nappalivá fakult

és mi ketten ülünk benne

csendbe,

rendbe,

— két fáradt, vén gyerek, te és én.

És játszunk.

Haboskávét nem kapunk enni

s egy idegen szem nem lát semmi

játékot az üres asztalon.

Ó, pedig van! Mennyi, de mennyi!

(S oly jó közöttük megpihenni.)

— Nézd csak, tele van a szoba:

egész nagy garmada

baba,

síp, dob, mackó, labda, karika!

— Zenélő dobozunk kicsit kopott már

és nagyon halk a hangja.

De rajta

azt a

melódiát játszhatjuk mindig,

ami épen kedvünknek megfelel.

Képeskönyvünkben sokkal pazarabb,

nagyszerűbb képek állanak,

mint a Louvre falán.

Talán

nincs is értékesebb kincs a ház sehol.

A kockákból palotákat rakunk,

meg hidakat a Szajna fölé,

— vagy inkább a Dunára. —

Lehet, hogy átíveljük vele a Spree-t is,

Themzét is.

— Miért ne?

Elővesszük a játék-katonákat
és ádáz harcba visszük őket,
— kis ágyúkból pukkan a töltés, —
a kis tüzér gyorsan újra tölt és
folyik a véres borzalom —
az asztalon.

Míg meg nem unjuk
és ki nem mondjuk
a békét.

— Játékaink között a kis vasut
nekünk mégis a legkedvesebb.

A földre rakjuk le a síneket,
az állomást, a szemafórt,
az alagutat, —

s már benne fujtat
lihegve és zörögve,
néha menydörögve

a vaskos testű kis lokomotív,
mögötte sok apró vaggonnal.

A kis fülkék mind tele vannak
szőké, kék szemű utasokkal,
kik mind rohannak

körbe a bizonytalan síneken.

Kettő leszáll Bécsben.

(Itt mindig ketten szállnak le.)

Szobát keresnek a Sacherben,
este ott látjuk őket

az egyik Heurigerben.

Egy másik Berlinig jut el.

S ahol a legtöbb út fut el,

ott megáll, bámul

az emberekre,

katonás rendre,

épületekre.

Bé érdekes!

— Nizzába érkezik egy harmadik,
bolyong a plage-on;
benéz, — hogy veszítsen persze, —
a kaszinóba;
hébe-hóba
táncol és flörtöl elegáns
szmokinggal vagy frakkal, ahogy jön.
— Van, aki egész a fjordokig megy el,
a sziklákon Peer Gynt után „hahó”-zik,
s Solveiggel együtt Grieget énekel.
Svájcban van már egy másik,
nekivág a hegyeknek,
vagy áll szédítően parányi
hidján vizeséseknek
s megdöbben ten nyit ámuló szemet
a zuhogó víztömegek felett.

— — — — —
Igy döcörög a kis vasut.

— Mig felborúl az alagut
s lejár.

Be kár!

Megint csak itthon vagyunk.

Mert az álom-élő,
önmagába mindig visszatérő
örök körforgást futó utasok
mi magunk
vagyunk.

Azaz hogy azok, akik
mi szeretnénk lenni!
És odaérnek, ahová mindig
jaj, mi szeretnénk menni!

— S árva-magunk
maradunk.

Előttünk papír, ceruza
és álmodjuk tovább, hogy a
kis önző életünk
nekünk

hogyan lenne, ha — lehetne!
Szóköcséből emelünk várát
a rokkant, béna,
sok szegény ólomkatonának.
— Két vén gyerek, ahogy együtt ülünk! —
— — — — —
Míg játszunk, néha könny lepi szemünket.
S a láthatatlan játék-romok fölött
egymás felé nyújtjuk testvér-kezünket. —

BOSZORKÁNY TÁNC

Réti fű, lappvirág,
Ó haraszt, lókatáng,
Zene-bona erre-arra,
Láng szállott a röt avarra! —
Tavalyi hó tava loccsan,
Táncos lábak árnya csoszsan.
Tarka felhők úsznak-kúsznak,
Erre jönnek, erre húznak!
Lesz belőlük sánta ördög,
(Szeme helyett parázs pörcög.)
Ifjú démon, — rút boszorka! —
— Gyűlnek, szállnak, kélnek sorra.
Tűz körül, víz körül
Hangos torku rajj örül.
Rözeláng, máglya tűz!
Ép árny csonka árnyat űz.
Réme kél a nagy Gonosznak!
(Embereknek bajt okoznak!)
Jót elűznek, rosszat főznek,
Jámbor lelket megigéznek!
Jaj, ha látnak, megragadnak,
Homlokodról vért fakasztanak!!
Elkínoznak, elgyötörnek!
— — — — —

Rémek mennek, rémek jönnek.
Éji szél, kósza szél,
Régi holt visszatér!
Most takarlak gyors ruhába,
Most ragadlak éji bálra,
Repülőzsirt kenve-fenve
Homlokodra, tenyeredre. —
Szédülsz, fáradsz, lankadsz egyre,
Tarka köd ül a szemedre,
Szád felnyílik torz vigyorra,
Felvonítsz a cinkos Holdra.
Hihi hé! Hihihó!
Keshedt kecske lesz a ló!
Vadbogánccsal koszorúzlak!
Összezúzlak!
Megsimúlunk dideregve,
Aztán hajrá! Repülj kecske!
Szállni, szállni egyre feljebb,
Csillagon túl, Holdnál messzebb!
Gyilkos csókokba borulni,
Időtlenül ködbe múlni!
Gonosszá lesz minden bennünk,
Vad irammal csak repülünk!
— Ki tudhatja, hova szállunk? —
— Köd előttünk, köd utánunk! —

SZABÓ PÁL:

MAGYAROK

Kisregény.

A kötözőhelyen szánakozva forgatták ide-oda Nagy Jánost az orvosok és azt mondták, hogy nem, nem marad meg semmi esetre.

Mély szúrás volt az oldalában és egy másik, valamivel kisebb, itt a mellén. Két gépfegyvergolyó repült keresztül a hátán és balbelső bokáját szétzúzta egy gránátdarab. A kötözőhelyen fel se nyitotta a szemét, de élt, így hát tábori kórházba került. Itt is kínlódtak vele pár napot, sebeit átkötözték, aztán, mikor csakugyan magához tért, újra vöröskeresztes autóra tették és elvitték Villachba.

Hétig úgy volt, hogy nem tudja kiheverni sebeit. De egyre jobban kisímultak fiatal testén a barázdák. A lövések helyén parányi kis foltok maradtak csupán és nagy étvágya jött és evett, evett. Lassan kezdett visszajönni testébe a régi erő.

Egyik reggelen nagyon későn ébredt, pedig egyetlen szuszra aludta végig az éjszakát. Nem tudta, de tudni se akarta, hogy hol van, hol aludt. Csak azt érezte, hogy aludni nagyon jó volt és szinte minden tagját erővel, egészséggel tömte tele az éjszaka. A plafont nézte szemhúnyás nélkül és úgy látta, hogy végtelen fehér mezővé változott át az este óta. Tejjel van megöntözve ez a mező és a mezőkön túl, valahol parányi ezüstharang kondul... kong, szól a kis harang és a két fülén imádságos szelídséggel folyik be szép szava. Zsoltárok nyíladoznak soha nem érzett zsolozsmák szárnyán és a lelke csordultig telik a zsol-tárokkal. Égi színt kap fölötte a fehér mező és körölte merő békesség a csönd. Szeme az ablakra tévedt és

úgy látta, hogy nem a mezőben, de a szemközti ablakon becsüngő ezüsthárfán pengeti örök dalát a Nap. A nyála kicsordult és szertelen érzelemmel nyujtotta ki kétfelé két kezét.

— Jó... jóság... — motyogott és ide-oda ingatta kezefejét.

A reggeli kávé már ott állott fejénél a kis asztalkán. Az övé is, a szomszédjáé is, az ulánus őrmesteré. A bögrébbe akadt megfeszült, kemény ökle és egyszerre söpörte le mindkettőt. Az egyik lekoppant a padlóra, de a másik csak feldőlt, mégis olyan egyformán csurgott szét az asztalra, onnan a padlóra a barna lé.

— Ni, folyik, feldőlt... — ébredt hamarosan a valóságra, de még az ébredés gyönyörűségeitől vonaglott meg a szája.

Az őrmester felkönyökölt, az asztalra bámult, aztán csunya káromkodásba kezdett. A szája habzott, meg-meg mozgolódott, mintha menten ki akarna ugrani az ágyból.

— Ni, őrmester úr... nem baj ni, — beszélt Nagy János békítőleg, — hát kiborult na, oszt mi van? Holnap reggel az én kávémat is az őrmester úrnak adom.

Az őrmester pillanatig Nagy Jánosra nézett, aztán újra rázendítette. Persze, ő nem tudott magyarul, Nagy János pedig nem tudott ulánusul, egyik se tanulta meg a másik nyelvét azóta a bizonyos ütközet óta. Tovább ordította hát:

— Svájneráj, te kutya, disznó magyar...

— Nem baj, őrmester úr. Holnap legalább kettő lesz, két kávéja lesz az őrmester úrnak, — beszélt, magyarózott Nagy János, de az arca már vigyorgásra torzult, mint otthon, Geszten, a nagykocsmá udvarán, vagy kint, a frontokon, ha bajjal szakadt le rá a sorsa.

Az őrmester felült és minden további nélkül belevágott öklével a Nagy János arcába. Aztán visszafeküdt, elhallgatott és vállára húzta a takarót.

Nagy János villanásnyit látta a rázuhanó öklöt és nyomban vörös karikákkal ugrott tele a fehér plafon. Kacagtak, kacagtak a Nap hárfái és menten sietve szedte össze szétszórt leveleit az iménti zsoltár. Most, egyszerre rázuhant a háború minden szomorú szégyene. Így soha nem alázta még meg soha senki, pedig elég sok minden történt vele a frontokon. Fejébe lódult friss, fiatal vére és felugrott. Felkapta az asztalkát, megfogta négy lábát, rávágott az őrmester hátsára, aztán a fejére és ütötte, verte. Csak egyetlen egyszer csikorgatta össze a fogát:

— Az anyád...

Az őrmester segítségért ordított, ahogy csak a száján kifért.

Ordítására megmozgolódtak a csendes, hallgatag ágyak. Klabálására zenebona támadt és egyesek bontogatni kezdték ágyaikat és rohantak Nagy Jánosra.

Az őrmester már nagyon is hallgatott. Nagy János kiugrott a terem közepére, szembe fordult támadóival. Most tudta, most látta, hogy az egész teremben senki nincs magyar, csak egyedül ő. Mindazonáltal megforgatta feje fölött az asztalt és elkiáltotta magát:

— Hát nincs itt senki, aki magyar? — aztán lecsapott. — Jöjjön hát az egész világ...

— Itt vagyok, testvér! — kiáltott a terem túlsó végében egy magyar tüzér, — itt vagyok én az anyjukat... — Vaságya féoldalát rángatta le és avval vágott a Nagy János szorongatók közé.

Voltak, akik az ágy alá bújtak, voltak akik lemenekültek a lépcsőn, de perc múlva tisztán volt előttük a terem közepe. A tüzér káromkodott és kezdte csomóra dobálni a szalmazsákokat.

— Mit akarsz avval, testvér? — állította ágya mellé az asztallábat Nagy János.

— Én a tiszta munkát szeretem, testvér. Meggyujtom ezt a darázsfészket. Ugyis a begyemben van már nekem is nagyon ez a társaság.

Nagy Jánosnak kicsit hűlni kezdett a forró vére, odaugrott a tűzérhez és elfújta a máris égő gyufát.

— Mit gondolsz, testvér... — mondotta, de nyomban elhallgatott.

Nyomban elhallgatott, mert gyors kopogások jöttek felfelé a lépcsőn és megállt előtte az alezredes, a kórház parancsnoka. De utána szuronyos készültség sorakozott fel a fal mellett.

A tűzér kiugrott az ablakon ingben, gatyában és Nagy János haptákra igyekezett szorítani meztelen lábalt.

— Wasz iszt? — kérdezte tőle szúrós szemmel az alezredes.

— Herr óberszlájtinánd... alezredes úrnak alásan jelentem, hogy felébredtem, hát így, egy kicsit kinyújtottam a kezem és a kávé felborult... — igyekezett megmagyarázni az alezredesnek Nagy János az igazságot és a szemében újra benne volt az ég minden derűje. Lehetetlen, hogy neki ne adnának igazat.

— A Kaffee? — kérdezte végtelen szelíden az alezredes.

— Igen. A kávé, — kapott Nagy János a csendes, emberi szón örömmel, — és hiába mondtam az őrmester úrnak, hogy neki adom én holnap az én kávémat is, mégis orron vágott...

— Orron?

— Igen. Idevágott, ni... — s mutatta az orrát.

Az alezredes hátrább lépett, nem mondott semmit, de egyik kezével pofonvágta, aztán a másik kezével, de túlfelől.

Nagy Jánosnak torz röhögés nyargalt keresztül az arcán és szétnyitotta rettentő ujjait. Belemarkolt volna a parancsnok gallérjába, de két katona Nagy János mellének szegezte szuronyát és valamit kiáltottak neki. Akkor mesze eldobta magától az alezredest és neki ugrott a szuronyoknak. Két kézzel markolta meg egyszerre a szuronyok tövét és egyet csavarintott

rajtuk. Egyik fegyver máris a kezében maradt, de harmadik katona ugrott elő és belevágta szuronyát a Nagy János horpaszába.

Sárgás, nyúlós tömeggé olvadt össze körülötte a világ. Minden, ami volt és van. Aztán elvágódott a padlón.

*

Száguldó teherautóban nyitotta fel a szemét.

Hófehér kövel volt terítve az út és az útmenti fák bekandikáltak hozzá az ablakon. Piszkos blúz és nadrág volt sebtiben ráhúzva és féloldala kihizott ruhájából, az oldalára csavart kötés miatt. Meg se mozgatta lábát, de úgy is érezte, hogy nehéz, nagyon nehéz. Mintha ólom közé volna fagyasztva.

A harctér ezernyi keresztfáján megkínzott két keze össze volt kötve a háta közepén. Előbbre lendült az ülésen, hogy emberségesebb helyre fészkelje magát, vagy valami, de két katona mozdult meg vele szemben és rá mordult. Persze olyan nyelven mordult rá a két katona, amit nem értett, jaj, dehogy értett. Tán németül, tán ulánusul, de nem úgy, mint a sturmkompáninál, vagy arra, Geszt tájékán beszélnek az emberek. Most tudta már istenigazában, hogy szörnyű idegen itt az ég, a föld, az út. Idegen az autó ringása és idegenek, jaj de idegenek itt vele szemben ezek az emberek. Éppen olyan idegenek, mint az őrmester milyen idegen volt és a kórházparancsnok. Idegen volt kérő, rimánokdó szava, csak a verekedés, az volt a hazai. Őt megverték, hát viszsza verte. Kicsit megegyengette volna a parancsnok gallérját, hát azért beleszúrtak ide, a horpaszába: az is rendben van. De hogy így, ennyire összekötözzék a két kezét... Hova viszik most, mi lesz?

— Az Isten irgalmára kérem magokat, emberek, mondják meg, hová visznek engem? — hajolt könyörögve a két emberhez közelebb és beszélni akart még, rimánkodni akart, de csak rekedt suttogás jött a szájából és ez is olyan idegenül csengett vissza a

fülébe, mintha nem ő mondta volna, hanem valaki más, aki itt szalad az autó mellett.

A két katona ránézett, aztán lassan beszélgetni kezdtek, persze a saját nyelvükön. Nagy János rémülődözve hallgatta a beszélgetést és végtelen árvának, ügyefogyottnak érezte magát. Csak egyetlen egy szót értene meg hát. Hogy miért nem is tanulják meg előbb a csapatok egymás nyelvét, mielőtt háborúba mennek. Vagy ő azokét, vagy pedig fordítva, azok az övét... most nem volna ennyi tengernyi baj, nem száguldana vele ismeretlen rémségek felé az autó... Nem verekedett volna meg az őrmesterrel, a parancsnokkal és nem volna oldalán ez a szűrés...

Valamit újra nem jól csinált. Valamit újra elmulasztott. Elmulasztotta eszébe idézni volt főhadnagya okos szavát, de vajjon ilyen esetekben szokott-e segíteni az okos szó? Vajjon ha a főhadnagy került volna bele ebbe a bajba, mit csinált volna? ... Vagy, ha más került volna, Benedek. Hajh, Benedek... hol van már Bendek? Hol van a vígkedvű fiatal gyerek, a bíró fia? Hol van a fiatal hadnagy, hol van a század, amelyről oly hamar szelek szárnyára kerültek a híres legendák? De nem válaszolt a sürgető gondolataira az út, se a zugásba vesző kilométerek.

Nagy János nagyon szomorú volt.

Úgy érezte, hogy valahol, messze kiesett a világ feleke és most a felszakadt lék felé rohan vele az autó s most vele együtt pokolra kerülnek az idegen bakák.

Sebesen kapaszkodott velük az autó fel, az alacsony hegycsúcs felé. Majd az is elmúlt, elmaradt. Kibillent alóluk.

Egyszerre, mindenkinek mindent megbocsájtó gerjedelem ölelte meg a lelkét. Úgy szeretne volna a két katonának odanyújtani megkötözött kezét és azt mondani, ne bántsuk mi egymást, testvérek. Eddig is miért bántottuk? Ti is úgy beszéltek, ahogy tudtok, én se tudom másként mondani, csak ahogy Geszten beszél az

édesanyám... minek bántjuk hát egymást? Mert lehet, hogy itt-ott találkoztunk mi már a frontokon, ahol vakra volt feltéve mindhármunk élete. Mindhármunké, vagy harmincháromunké... be kár, hogy semmit se szóltok!

Ő megbocsájt, mindent megbocsájt. Megbocsájtja az olaszoknak, hogy lemészárolta gyönyörű századát. Megbocsájtja a kávénak, hogy feldőlt és az őrmesternek, hogy orron vágta őt... Most, ha itt volna, megcsókolná a parancsnok kezét. A szúrás se fáj, mert megérdemelte.

— Úgy kell nekem, mindég ilyen hülye voltam, — gondolkozott józanul, de elkeseredve és bóbiskolni kezdett. Nagyon is sok vére elfolyt míg bekötözték.

Mire felébredt, házsorok közt rohant velük az autó. A nap már a város mögött róttá az útját. Takaros kőházakból állott a város. Nagy János szétnézett és pillanatra elfeledte tengernyi baját, de aztán fájó karja foglalta le minden gondolatát, nagyon szorosra volt rajta húzva a bilincs. Ha még tovább mennek, nyomban megpattannak benne az erek...

Nagy épület előtt állott meg az autó túl a városon, az épület homlokára nem volt felírva se jó, se rossz. De mindazáltal névtelen félelem gyötörte megkínzott testét, pedig eddig nem félt soha sem. Még a frontokon sem. Most, ha nincs vele ez a két katona, nem menne be a házba az egyvilágért.

A katonák kiugrottak a kocsiból és intettek neki. Valamit szólottak is, de persze, most se értette, mint, ahogy az úton nem értette volt.

— Fázok, — mondotta és tényleg, reszketett mint a nyárfalevél.

Két oldalon támogatták és úgy mentek végig a széles udvaron. A kapuban fegyveres őrk álltak, de ahogy Nagy János szemükön keresztül kereste bennök a lelket, látta már, hogy ezek is minden idegenek.

Bevezették az irodába, ott egy tiszt átvette kísé-

rőitől az iratokat és sokáig feleselt velük. A kísérők élénken beszéltek, magyaráztak, mint az elromlott óra mutatója, amely sok évvel igyekszik utána magyarázni a senkitől se látott időt.

Nagy János csak nézte őket, a fájdalomtól megkínzott szemével, hogy egyszer már ő is elmondja a maga igazát. Elmondja a maga igazát, mert eddig még mindenki másé elébbvaló volt... Elébbvaló volt a Patronyéjé, Pintyéjé, de most már éppen elég volt, nem akar tovább a világ legjámborabb embere lenni. Érezte a szavak mögött, hogy most róla van szó. Csupán róla van szó és egyetlen szó jobbra vagy balra és menthetetlenül alá temeti ennek a pusztulásra ítélt sorsnak, amely nyomról nyomra kísérte eddig a frontokon, kórházakban. Valamit mondani hát.

— Kapitány úrnak alásan jelentem, a dolog úgy történt vót, hogy nagyon elaludtam ma reggel és ahogy nyújtózkodtam, a kávé felborult...

— A kávé? — kérdezte ez is úgy szószerint, mint ahogy az alezredes kérdezte volt.

— I-igen, a kávé. Osztán hiába mondtam, magyaráztam az őrmesternek, mégis ide vágott...

— Oda? — tördelte magyarul a tiszt, de nem lehetett meglátni rajta, hogy mit gondol, mit érez.

Nagy János a szemébe akart nézni a kapitánynak és akkor meg látta, hogy a szeme olyan, mintha víz alól nyitná fel minduntalan... nagyon elszomorodott. Nem szólt többet egyetlen szót sem, csak neki támaszkodott a falnak és lecsüngette a fejét.

— Tolmács! — kiáltott ki az irodából a kapitányfőorvos és ujjal közt szaporán forgatta a ceruzát.

Kitudja hány szobán, folyosón túl jelentkezést hallott, majd alacsony szakaszvezető lépett be az ajtón. Összecsattantotta bakkancsát, hogy belekondult az egész iroda.

— Magyar. — Intett Nagy Jánosra a főorvos.

— Mi a baj? — kérdezte Nagy Jánostól a szakaszvezető.

Nagy János már szédült, teljesen elzsibbadt összekötött keze. Mindazonáltal megemberelte magát, hiszen olyan jóságosan hullottak rá a rövid, de magyar szavak. Magyar szót nem hallott azóta, mióta segítségére jött a tűzér. Gyötrelmes reménykedéssel kapaszkodott meg a lelke a néhány szóban és bizakodva mondta:

— MagyareMBER a szakaszvezető úr?

— Nem magyar. Horvát, de tudok magyarul, — válaszolt a szakaszvezető és a főorvosra nézett, mintha mondta volna, hogy egyik vagyunk mi ketten.

Nagy János felnyögött, aztán csendesen, egyre halkabban nyögdécselt tovább. Hogy tudja megérteni ez az idegen, ez a két idegen ember a magyar ember baját? Hogy tudja megérteni lelkét és azt, ami a rengeteg harcon, véren keresztül annyira fáj. Sírní kezdett, mint a gyermek, ha eltévelyedik az őszi estén. Valahogy elsírta, valahogy kimondta:

— Én magyar ember vagyok. Geszti Nagy János, káplár... ok nélkül soha nem bántottam pedig senkit... nem bántottam senkit... — beszélni akart, de úgy érezte, hogy összes maradék vére kiloccsant ide a lába elé. Megiszonyodott a rettenetes borzalomtól ami körülte, előtte ólálkodott. Imbolyogva ténfergett odább a fal mellett, aztán összeomlott, mint a zsák.

A főorvos meglepődve nézett rá, aztán azt mondta a katonáknak, hogy oldozzák fel a kezét. Majd újra kiáltott és két ápoló jött be.

— Vigyétek a beteget a hármashba, — mondotta, — ha dühöngeni kezd, azonnal huzzatok rá kényszerzubbonyt. Mert a beteg veszedelmes, igen veszedelmes.

Az ápolók felkapták Nagy Jánost és elvitték.

De jó, hogy Nagy János nem tudott magáról, mert

egyébként már a folyosón meglátta volna, hogy a háborúban megőrült katonák kórházába került.

I.

Teljes huszonnégy órát aludt egyhúzámban.

A hatalmas alvás után most másodikszor ébredt olyan álomból, amelyről nem tehetett, hogy elaludt.

Menten keresztül száguldott benne mindaz, ami vele történt a kórházban és a kórház után. Most újra sebesültnek lenni, itt feküdni, mikor a multkor is hálálra unta már a fekvést. Ébredéskor nagyon rosszkor jönnek az ilyen gondolatok, mert most azt hitte, hogy neki immár nincsen tovább miért élni. A magyaremler sírását nem hallgatja meg az idegen ég, ha lelke szakad is bele. Vak és süket itt az ég, a föld és hajh, be messziről integetnek felé a geszti fák.

Mint ahogy volt bátorsága kiállni ezer halál elé a Karszton vagy bárhol, mindenütt, akkor most lesz bátorsága meghalni is... meghalni így, fekvve, hanyatt.

Ha volt ereje szétverni a csomó kórháztölteléket, pusztá ököllet neki ugrani a szuronyoknak, most lesz ereje meghalni abból az erős elhatározásból, amit reggelre beléojtott az idegen éjszaka. Pusztuljon hát minden, ami van és őt többé ne sírassa meg senki se. Édesanyja sírni fog tán egyszer, tán százszor, de neki még jól esik a sírás. Ha így, folyton egymásra nyeli a levegőt, hát szét fog pukkanni ez a pocsek tüdő... szét fog pukkanni ez a pocsek tüdő és elborítja ezt az ágyat a vér... piros halál, be szép halál...

De olyan dolgok mozgolódtak meg körülte, hogy haja megborzolódott a réműlettől és bugyborékolva ömlött ki melléből a lenyelt levegő. Felült az ágyon és mellette, közvetlen közel sápadt, tört szemű alak térdelt. Valamit hadart, valamit beszélt fakó, színtelen hangon és becézve nyujtotta ki felé a kezét. Hosszú inge

széles szalaggal volt megkötve az álla alatt és a szalag ringott, mozgott, ahogy a szó rángatta az állát. Hátamögött többen is álltak és lesunyt fejjel, befelé való nézéssel bámulták őt. Két ablaka volt a kórteremnek és egyik ablaknál bekötött fejű ember állott és nézett ki az ablakon. Némán, mereven nézett és szinte fájó volt ez a borzalmas mozdulatlanság. A kötélen keresztül szívárgott a vér és a reggel gyenge fényvel vonta körül a piros turbánt. Haja nem volt s az erek újni vastagon ültek a halántékán. Aszott, sovány válla laza redőkbe korcolta ingét, mintha teste se volna, csak csontok, idegek és hasonneműek.

Nagy János kimeredt szemmel nézte. Csak mozdulna már... de nem mozdul. Egyszerre váratlanul beszélni kezdett, de szavai közt nem volt semmi árny, semmi átmenet. Hadart, beszélt, mintha régen elfeledett éneket mondana. Aztán megfordult, elhallgatott, mikor Nagy Jánost meglátta. Percig nézett rá, aztán újra kezdte rekedt, de magasabb hangon. Aztán kinyitotta tenyerét, megsimította a Nagy János arcát. De az úgy megundorodott, hogy mellbe taszította és önkéntelenül kiszaladt a száján:

— Eredj innen, a fenébe...

Az őrült hanyatt esett, csak a szomszéd ágy tartotta meg, hogy fel nem borult. A többiek rémülten rebentek szét. A sarokban megmozdult az ápoló:

— Na-na-na-na, — felállt és meglóbálta kezében a blakacsöket.

Nagy János visszafeküdt és tenyerével befogta a szemét. Behunta a szemét, mert lassan derengeni kezdett benne a bizonyosság.

Hogy ne eméssze sokáig ez a derengés, a főorvos jött be más két orvostól kísérve. Megkezdte szokásos napi körútját.

A betegek kíváncsian vették körül, de most először is Nagy Jánoshoz ment és megtapogatta ujjal hegyével homlokát. Valamit mondott az egyik or-

vosnak, az sietve írt jegyzőkönyvébe és nézte tovább Nagy Jánost. Szemüvegét lekapta, megtörölte, feltette és tovább nézte.

Nagy János most minden mozdulatnak nagy fontosságot tulajdonított és bizalmatlanul figyelte az idegesen viselkedő orvost. Majd a főorvosra figyelt, mostán meghallgatja, ha elmondja neki, hogy... de mit is mondjon? Mit mondjon, hogy kezdje mondanivalóját, hogy kinyiljon rá annak a szíve?

— Főorvos úr, kérem szépen, tessék engem más terembe vitetni, hiszen itt mindenki bolond...

Az orvosok össze néztek, össze nevettek, csak a főorvos nem nevetett és azt mondta:

— Nyugodj csak, fiam. Majd ha meggyógyulsz, ki-pihened magad... Látod, hogy nagyonis jóemberek ezek, szegények. Nem vétének többé senkinek. — Magyarul beszélt a főorvos, gyengén, hiányosan ugyan, de magyarul és Nagy János csak egyszer, egyetlen egyszer érezte, hogy fenségesen cseng a szó zenéje... — A sebed nem olyan veszedelmes, az hamarosan meggyógyul. A többit aztán majd meglássuk. Igen, majd meglássuk... — beszélt a főorvos és tovább ment. Az orvosok lázas igyekezettel nyitották ki leötte az ajtót.

Csakugyan, sebe hamarosan gyógyult és napokig nem is volt semmi baj. Megemberelte magát és szemet hunyt a furcsa társaság szokatlan handa-bandázása előtt. Azt is eltűrte már, hogy egyik-másik az ágyához menjen és órákig magyarázzon azon a nyers, idegen nyelven. Magyarázza bomlott agyveleje kusza, kóbor gondolatát, hiszen néhány nap még csupán, akkor meggyógyul. Meggyógyul és ki innen. Ki azok közül, akik nem bírták elviselni a lángvetők, gólyószórók kegyetlen énekét. Nem bírták elviselni, gyengék voltak és megszakadtak bele. Mint erős, egészséges ember, nem szerette a gyengéket, különösen ha ennyi zagyvaságot összebeszélnek... de vége

lesz már, nem sokáig tart már! S szinte szeretettel simogatta meg gyógyuló sebét.

Egyik délután sietve jött be a segédorvos és suttogva beszélt valamit az ápolóknak. Azok megértőleg bólogtak és Nagy Jánosra néztek, újra bólogtak és Nagy János úgy érezte, hogy ez emberek beszédét nem érteni legnagyobb teher a világon, ami csak az emberre rászakadhat.

A segédorvos elment, az ápolók is kimentek, de hamarosan nagyon furcsa priccselel tértek vissza. Letették az ágya elé és integettek neki, hogy feküdjék bele.

Nagy János iszonyodva nézte a holmit, de belefeküdni? azt már nem — gondolta és görcsösen kapaszkodott meg ágya szélében.

Az egyik ápoló káromkodni kezdett, aztán megmarkolták, kiemelték ágyából és belevágták, hogy csak úgy nyekkent. Vastag vásznat göngyöltek keresztül a testén, aztán szíjjakkal lekötözték, hogy mozdulni se bírt. Felkapták és vitték kifelé.

A tolmács jött szemben és már éppen ordítani akart, mikor azt mondta a tolmács:

— Nem árt, ha keveset ordítasz. Úgyse tart soká az egész. Elmennek ezek hamarosan.

Hát most már azért se ordít...

Szűk cellába vitték. Keskeny ajtó nyíllott a folyosóra és vasrács volt az ajtó előtt. Össze szorította a fogát és úgy bámult keresztül a rácson. Gondolatai vadul kavargóztak, csomósodtak és végtelen csudálkozás volt a gondolatok mögött afelől, hogy miért is hagyta ilyen baromi módon belegyümöszölni ebbe az átkozott ágyba magát?

— Kényszerzubbony... — hahotázott benne egyszerre a való, kényszerzubbonyba zárták... de miért? Mit vétett? Mit vétett az ápolóknak, vagy tolmácsnak, vagy a főorvosnak? Mit vétett a világnak... Azt vétette, hogy él, hogy megvan. De csak egyszor,

egyetlen egyszer érezze szabadon még a kezét. Egyetlen egyszer mozgathassa szabadon tagjait, megfizet mindenkinek, kiket, mi illet és azután csakugyan jöjjön a pusztulás. Neki többet élni nem lehet. Nem is szabad.

Valahol, valamit elrontott, de hol, de mikor?

Lépések kongtak a folyosón. Lépések jöttek erre és beszéd. Idegének, lelkének minden erejével figyelni kezdett, hogy csak egyetlen szót halljon leg-alább, amelyik igazán magyar. De nyilván, tova fog haladni a rács előtt a beszélgetés ha magyar, ha nem. És ő itt van, ő itt marad... Ordítani kék, hogy figyeljenek. De akkor lett volna helyén az ordítás, mikor ebbe az átkozott ágyba csömöszölték és akkor pedig elmulasztotta. Most már nem ordít azért se. Semmiért se.

Idegen tiszték, nyilván orvosok, álltak meg a rács előtt és néztek be rá. Megismerte főorvosa hangját, de nem tudta megnézni jól őket, mert nem bírta sehogysem arra fordítani fejét. A tiszték beszélgettek, de hajh, egy szó se volt belőle magyar. Hangosan vitatkoztak és valami halvány reménység kezdett benne ébredezni, mert jó az, ha nagy urak beszélnek ennyit az emberről... de már megis fordultak és mentek, hogy soha többé ne lássák őt viszont.

Most aztán csakugyan kitört belőle az ordítás és ordított, hogy csak a torkán kifért.

A főorvos visszalépett, bólintott rá barátságosan és ment a többiek után.

Ez a mosolygás éppen elég volt arra, hogy azonnal elhagyja az ordítást. Bolondul kalimpált a szíve és nem tudta kitalálni, hogy miért nézett vissza ordítására a főorvos barátságos arca?

Félóra mulva érte jöttek az ápolók, felkapták és visszavitték a kórterembe. Kibontották furcsa ágyából és visszaborították saját ágyába.

Most aztán már annyira megvolt zavarodva, hogy

nem tudott szólani semmit. Nem ellenkezett, nem kérdezösködött, fülére húzta a paplant és aludt egészen vacsoráig. Aludni jó. Nem háborgatja az embert semmi se legalább.

*

Mikor lekerült róla a kötés, a többiekkel levitték az udvarra sétálni. Bent nem látta meg, hogy a tiroli hegyekben csillog a hó, mert itt még most volt a lombhullás. Faleveleket söpör maga előtt az örökkön sétáló ősz és beszórja közéjük keresztül a falon. Az ápolók bikacsökkel álltak a kör szélén és a betegek sétáltak egymásután. Tán egymás nyomdokába léptek, itt nincs más, csak a bolondok csikos háta... de letelik már. Meggyógyult tökéletesen. Karjaiba visszajött a régi erő. De még több, mert hiába, jó koszt volt itt nagyon és a főorvos csakugyan jól tud gyógyítani sebesülteket.

Valami hívta, valami szólította a fal felé. Hogy ugorjon fel a tetejére és menjen, tűnjön, mert ott kívül várja az őszi mező... ott kint várja az őszi mező és ilyenkor, ősszel, olyan szép meséket suttognak a geszti fák. Mert Geszt a fák hazája és sehol se olyan édesek a mesék...

Csak úgy, akarat nélkül néhány lépést tett a fal felé, de az ápoló kezében meglódukt a bikacsök.

— Na-na! — mondta.

Nagy János most már azt is tudta, hogy nagyon is vigyáznak itt ő rá.

Másnap, a reggeli vizitnél odállt a főorvos elé és azt mondta:

— Főorvos úrnak alásan jelentem, meggyógyultam.
— S bízakodva nézett derűs két szemével a főorvosra.

A főorvos csendesen ingatta a fejét.

— Meggyógyultál? No lám. De hát azért beteg az ember, hogy meggyógyuljon.

— Meggyógyultam. Osztán szeretnék kimenni in-

nen, főorvos úr kérem. Nem bánom, ha a frontra megyek se, vagy akárhova...

— Innen fiam, nem mehatsz te sehova, — mondotta ki a főorvos a sentenciát.

Nagy János nagyon megrémült.

— Főorvos úrnak alásan jelentem, teccik látni, hogy teljesen meggyógyultam és azt is tetszik látni, hogy nem vagyok én bolond, mint ezek itt ni...

A főorvos csendesen mosolygott.

— Ha nem vagy bolond, hát akkor miért verted agyon az őrmestert? Neki ugrasz az alezredesnek, ugyám. Bolond vagy te magyar, bizony.

Nagy János újra belé kapaszkodott régi igazába és elkeseredve mondta:

— Főorvos úrnak alásan jelentem, én nem tehetek arról, hogy felborult az a büdös kávé. És olyan szépen kértem az őrmestert, mégis ide vágott.

— Oda vágott? — érdeklődött a főorvos különös mosollyal.

— Igen. Ide ni! — mutatta Nagy János az ütés helyét lelkendezve.

— No látod, mégis csak bolond magyar vagy te. Okos ember ilyeneket nem tesz egy pofon miatt, — tördelte tovább a magyar szót a főorvos.

Nagy János szemét elborította a tűz.

— Azt mondja a főorvos úr, hogy nem teszi? Hej, dehogy nem teszi! Odahaza egyszer Geszten úgy vágott egyszer képen egy legény. Pedig jó ember vót, és mégis lepedőbe vitték haza.

— Lepedőbe? Wasz iszt? Mi az?

— Az olyan izé... ponyva, aztán négy sarka van. Abba vitték, mert másként széjjel hullott volna. Öszszefogták a négy sarkát és sutty, hazafelé, a kertek alatt. — Mutatta is kezével, amit beszélt.

A főorvos nevetett.

— De az oberszlájtánád hé! Az, az.

— Hátha az atyaisten, — szólt a el magát Nagy János, de aztán észre tért és összefogta mellén az ingét, könnyögni kezdett: — tessék engem kiengedni a századhoz főorvos úr. A sturmosoktól kerültem én ide... nem vagyok én bolond, geszti fiú vagyok én...

A főorvos zsebre dugta kezét.

— Szamárvagy, fiam. Hát nem találsz ki magadtól azt, hogy ha én tégedet mint gyógyult beteget innen elbocsájtalak, ha azt mondom, hogy te nem bolond vagy hanem tiszta eszű, józan ítéletű császári és királyi káplár vagy, úgy holnap már a hadbírószág előtt állasz és püff. Hantot neki. Hogyis mondják ezt? — tündött töprengve, — igen. Hant a gallérodnak. Tehát neked éppen a saját érdekedben kell itt lenni. Itt jó helyen vagy, itt nagyon...

— Dehát meddig kell nekem itt lenni főorvos úr? — szörnyűködött Nagy János.

— Hogy meddig? Lehet, hogy egészen addig, míg tart a háború. Tán még azon is túl. Mert bizony mondom, hogy kámpec neked, hé.

Nagy János nem tudott többet mondani semmit. Egyáltalán semmit. Lerogyott az ágya szélére és hang nélkül, könny nélkül nézte a távozó főorvost.

Tudta már bezzeg, hogy miért kell neki örülnie lenni. Tudta már, hogy miért zárták be a multkor a cellába és miért húzták rá a kényszerzubbonyt. Tudta, miért bámultak rá az idegen tiszték, mintha fenevad volna.

Azért, hogy ne állíthassák hadbírószág elé...

És mindez az őrmester miatt, vagyis hogy a felborult kávé miatt. Hogy milyen semmiségeken fordul meg az embernek a sorsa.

De hogy mi indítja ezt a főorvost arra, aki csak nehezen tördeli a magyar szót, hogy őt megmentse az akasztófától, ezt már nem tudta.

Lehet, hogy a főorvos se tudta, csak szeretett valakivel jót tenni.

*

Csudálatosképen kifakult az ég, hogy olyan volt, mint a mosott karton. Fent, roppant magasan sasok kóvályogtak a havasok felől, súlyos köröket írtak le a kórház felett. Reggelente dér volt az udvaron és szél lengette meg a fűszálakat, melyek ott bujtak ki a kövek repedéseiből.

Nagy János most már semmit se várt. Mit várjon? Gyógyulást nem várhat mióta meggyógyult. A háború végét várja? Nem, ez nem éri meg a várakozást. Órákig álldogált az ablaknál és nézte maga előtt az ablaknyi idegen világot. Néha berontott a segédorvos, valamit mondott az ápolóknak, azok behozták a kényszerzubbonyt, belevágták, csak úgy nyekkent és kisiettek vele a cellába. Látogatók jöttek. Őt különösképp megbámulták, aztán újra elmentek.

Ma nagyon későn ébredt, mert aludni legérdeme-sebb... felült az ágyán és bámult az ablakra. Gondolkozott. Mi lehet most kint a frontokon? Mi lehet a sturmkompaninál? Él-e, hal-e a bíró fia? Nem tudta, hogy elesett a fiatal hadnagy, csak azt látta, hogy mult ki a világból Benedek. Nagyon szerették egymást és még koszorút se vihetett a sírjára. Ha ugyanástak neki sírt egyáltalán. Felállt, rávette csikos köpenyét és odaállt az ablak elé. Hogy koszorúra gondolt az imént, most is arra gondolt. Igen, egy koszorú ide az ablak fölé igen jól illenék. Folyondárból, amilyen ott szokott lenni a geszti határban az akácfa oldalán. Némi boldogasszony fűvét is kéne fenni bele. Itt-ott beletűzni egy istenfa gallyat, hogy mégis tetszetős legyen. Megérdemelnék ezek a betegek... a betegek... szólni fog erről a főorvosnak.

Neki melegedve szötte, szövögte a koszorú ter-vét. Elfelejtkezett ősről, Benedekről, mindenről, de az a koszorú... az bíz a.

Vadludak húztak el az udvar fölött, mint roppant ujakkal odamázolt betűk. Hajlott, kavargott az eleven-ék. Kiáltozásuk messze hullt az égről, s e kiáltozás tele-

muzsikálta a bolondok házát. A többiek is odatéfergtek és sóvárogva nézték az eget. Némelyiknek beteg tudatában maradt a ludak énekéből egy foszlány, parányi hang. Morzsányi a szabad mezőkről, városról, melyiket honnan röpítette ki a háború. Feszült okoskodás ült ki az arcukra, de eltűntek az égi vándorok a ház mögött és a betegek idétlenül tétferegtek el az ablaktól.

Nagy János keresztül simított homlokán és ekkor úgy látta, hogy a koszorú csakugyan ott lóg az ablak fölött... Tágra nyitotta a szemét de lassan, lebegve eltűnt a koszorú a sarok iránt.

— Úr Isten, még én is megbolondulok már itt, — döbbsent rá a kétségbeesés és megdörzsölte a szemét.

A koszorú persze, nem volt sehol sem, de ő úgy izzadt, hogy szakadt róla a verejték.

Tudta, hogy valamit tenni kell, cselekedni, mert elveszíti az eszét menthetetlenül.

Inkább a halált, mint azt... mert onnan nincsen visszatérés, csak a nyomorult, megátkozott való. Csak egyszer mehetne vissza a frontra. A frontra csak. Jó lenne. Senkihez se szólna, nem lépne többet a lábára senkinek.

Mikor a főorvos bejött a szokott körútján elébe állott és azt mondta, hogy halgassa meg a főorvos úr, mert valami mondanivalója van.

— Hát beszélj fiam, hiszen azért vagyok itt, — mondotta neki a főorvos.

— Főorvos úr kérem szépen, attól félek, hogy most már én is csak megbolondulok, — mondotta szomorún Nagy János. — Az ember egészséges, oszt nem csinál semmit egész nap. Folyton elvágnyik innen az ember, oszt itt meg csak tétlenkedik a sok hülye közt. — Beszélgetni akart a koszorúról, meg a vadludakról, de szégyelte magát és elhallgatott.

A főorvos gondolkozva nézte a fiút. Megvolna már

támadva ő is? Szegény... de lehet, hogy csak rossz-
szat álmódott az éjjel. De minden esetre adni kell
neki valamit, amivel eltöltse a rengeteg időt. Kikül-
deni nem lehet az udvarra egyedül, mert megszökik.
Tán itt bent valamit...

— Jó, hát majd keresek neked valamit. Tán majd
küldök be könyveket.

Nagy János örült. Igen, nagyon jók lesznek a köny-
vek.

Délután egész csomó könyvet, folyóiratot cipelt be
az ápoló és letette Nagy János elé.

Nagy János mohón kapott a folyóiratok után és la-
pozni kezdett bennük. De némi megdöbbenéssel látta,
hogy óh, nem magyarul vannak ezek írva. Nem ma-
gyarul vannak, tán németül vannak, tán ulánusul van-
nak. Sebaj, meglehet azért látni magyar szemmel is a
képeket.

Képek tarkították a szöveget, karikaturák, tarka-
barka rajzok és színes félmeztelen nők. Ahol nők
emelgették hosszú lábaikat, ott gyorsan tovább lapo-
zott, de azért az elfordult lap alá kutatót a szeme.
Nagyonis benne volt még a hazuról hozott szemérem,
csak titkon, hogy az örültek meg ne lássák, tapintotta
meg a lábszárakat. — Ni, itt a király... itt van a ki-
rály... állott meg az egyik lapon és az arcán mosoly-
gás húzódott keresztül. Jó királyt látni, ha festve
van is.

— Az embernek tizenhat méter hosszú vékonybele
van, — suttogott fülébe hátamögül a szomszédja, egy
csendes őrült, és bizalmasan leült mellé az ágy szé-
lére.

— Mi van? — szaladt ki a száján önkéntelenül.

Az őrült mosolyogva húzódott hozzá közelebb, de
mintha csak a bőrén kívül volna a mosolya.

— De ne hogy azt higgye, — suttogott az őrült, —
hogy ehhez valami köze volna a zsigereknek, nem,

nem, egyáltalán nincs semmi köze... semmi köze...
— hangja teljesen elveszett és elkezdte a sírást.

Nagy János nem értette a szavakat, csak azt látta, hogy borult szemében, hogy vergődik a beteg értelem. Irtóztva húzódott odább az ágyon, de akkor meg másik örült kapkodott a kezében kinyílt folyóirathoz. Kuncogva bökdösött a színes képre és nyomban összecsuksukta utána öklét. Újra oda kapott ujja hegyével és újra összecsuksukta... Valamelyik távoli szobában felcsattant az ordítás. Tán mint a farkas, tán mint a sakál, de bejött, ajtókon, falakon át és összerezentek rá itt is a szerencsétlenek. Csak ők tudták, ők értették ezt a borzalmas avízót és most szűkölve bujtak össze a sarokban.

Sokszor hallotta ezt a hangot. Sokszor hallott ennél különösebb, rémítőbb hangokat is, de most nagyon is a lelkére feküdt. Bemenekült újra a képeskönyvek lapjai közé és lázasan forgatta tovább a lapokat.

A kemény, idegen szöveg kötekedve leselkedett rá a képek hátamegett és azon vette magát észre, hogy lassan, megfontoltan silabizálja sorba a szavakat. Buták, végtelen semmitmondóknak látta a szavakat, de olvasta, tördelte, mint ahogy írva vannak. Tudta, hogy feneketlen örvény ez az idegen betűrengeteg és azonnal el fogja nyelni ez az örvény. Nehéz, lomha hullámok jönnek és örök álom felé ringatják vele az ágyát...

— Az embernek tizenhat méter vékonybele van, — suttogott újra fülébe az előbbi örült és letérdelt elébe, mint a gyermek, úgy kulcsolta össze a kezét.

Mintha az idegen szöveg az örült szájából folyna, úgy hullott be fülébe a szó. Úgy hullott be fülébe a szöveg, a szó, mint kifröccsenő víz az izzó zsarátra és zsibbadást érzett tőle a tarkójában.

— Hiszen itt meg kell bolondulni, — ugrott fel és mellbe nyomta az előtte térdelőt, hogy az hanyattbukott.

A betegek riadozva menekültek el mellőle és az ápoló felugrott.

— Na na, — mondotta és ásított. Odament Nagy Jánoshoz és végig vágott a hátán a bikacsökkel.

Az ingen nagyonis csiklandós volt az ütés és Nagy Jánosnak mint régen, mint hajh, valamikor újra elborította tiszta, kék szemét a vér. Kiugrott az ágyak közül és öklével odasózott az ápolónak, hogy menten kiugrott két foga.

— Meg akartok engem is bolondítani? — csikorgatta a fogát, — abból nem esztek soha, ti vadállatok... — nekiugrott a megszedült ápolónak és verte agyba, főbe.

De erős volt az ápoló, mint a bivaly és megmarkolta a Nagy János nyakát. Gyekezett nyakánál fogva földhöz lapítani.

— Ereszted el a nyakam? Ereszted el a nyakam...? — mondogatta gyermekkori verekedésekből visszatért lázában, — nem ereszted? Akkor ide egyet ni, a hasadba... a hasad teremtését... — s térdével bele-rugott a lábaközé.

Az ápoló elbődült és menten összeroskadt.

Nagy János rátérdelt és ütötte ökölrel a fejét, csak a fejét...

Ápolók rohantak be és a főorvos is megállt az ajtóban. Az ápolók rá rohantak és perc alatt megkötöztek.

— Látod, hogy csak bolond vagy te, magyar, — mondotta a főorvos szigorúan, — lesz rá gondom, hogy kijózanodj.

Az ápolókhoz beszélt, azok felkapták Nagy Jánost és vitték, cipelték ajtókon, folyosókon át le a föld alá, a hegy alá.

Vas ajtó volt a cellán, ahova bedobták. Egyelőre le se szedték róla a bilincset.

II.

Tán napok multak, tán hetek multak és Nagy János nem tudta sohasem, hogy nappal van-é vagy pedig éjszaka.

Csak az örök, egyforma végtelen csöndet érezte és csak most tudta meg azt, hogy milyen határtalanul mély a sötétség. Kegyetlenül egysíkba folytak az idők és a végtelen mélység van az idők síkján. Megtanulta, hogy a sötétség sokkal színesebb és népesebb mint a világosság.

Eleinte tömött, zárt sorokban marsolt el hozzá a hajdani század, de később egyenként látogatták meg a fiúk. Elöl, persze Benedek... és Weisz. Vajjon veszi-é még a cérnát? Eljött hozzá a bíró fia, furcsa meséket mondott kapitány úr. Stockmannról, annak hősi haláláról. Majd a főhadnagy úr jött be hozzá és mondotta régi, jóságos szavát, hazáról, magyarságról, kötelességről. De a látogatók lassan elmaradtak és azt se tudta már, hogy az egész visszaálmódásból mi a valóság és mi a vízió.

Nem bánta volna már, ha kutyaugatás, de legalább hang legyen, szó legyen, de valaki, valamikor szóljon hozzá.

Az ör szótlanul adta be hozzá élelmét. Pillanatra félre fordult az ajtón a tenyéryi vaslemez, kíváncsian kukkantott be a folyosóról a villanyfény és újra sötétben maradt.

Régi látogatók is voltak itt már egyszer, tiszték. Valamit beszéltek az ajtó előtt aztán toya mentek. Nem kiabált, nem ordított. Semmiképpen nem váltak be a régebbi okoskodások.

Emlékeivel akarta vigasztalni, szórakoztatni magát, de összemosódott benne minden kép. Nagyon, de nagyon messze távolodtak tőle a geszti fák.

Aludt, és aludt. Maga se tudta, hogy mennyire megnövelte erejét ez a rengeteg alvás,

Egyszer arra ébredt, hogy valaki hangosan káromkodik kint a folyosón. Olyan tökéletesen magyarul káromkodik az a valaki, mintha ott született volna Szalonta környékén.

Felült és gyönyörűséggel hallgatta.

Mintha valaki otthon, a megvadult csikót hajkurászná, olyan ismerősök voltak ezek a szavak. Hiszen rengeteg idő óta nem hallotta édes anyja nyelvének szavát, csak a főorvosét. De az olyan volt, mintha taplót szorongatna a foga közt. De mint ahogy jöttek, olyan gyorsan távolodtak a szép zenéjű szavak és újra körül vette a mélységes csönd. A csönd, ami néha félelmes. Az örök csönddel, sötétséggel visszajöttek rémlátásai, ami legutóbb nem hagyta nyugodni oda-fönt. Sok ideig rózta keskeny börtönét. Lázadozott minden csöpp vére, minden gondolata. Lőjjék agyon vagy állítsák a drót elébe, de innen menni. Bármilyen áron, de menni. Hogy nincs ezen a roppant világon senki, aki meghallgatná és segítene rajta? Hol vannak a fiúk, hol vannak a tisztek, akik szerették és azok a tisztek, akik gyűlölték... mint a kapitány úr Stokman például. Ha tudná hogy hol van Ő, az édesapja... Bolondok házába zárták, itt akarják elpusztítani élve és elevenen.

Nem tudott sírni, nem tudott végképp megtörni, csak ült az ágyán.

Egyszerre felugrott. Mi lenne, ha mindezt megtudná a geszti kegyelmes úr? Ő most az ország ura, tán még Bécsben sincs nála nagyobb úr... ha megtudná, vagy hogy írna neki... lehetetlen, hogy ne segítene rajta.

Ez a gondolat nem hagyta többet békén és a levélírás lehetőségeit számítgatta. Csak jönne hát. volna hát a közelében valaki, aki megértené, hogy mit jelent neki levelet írni... De nem jött senki. Künt nyílván, napok óta eshetik az eső, mert az első csöpp

ide is megérkezett a föld alá. Lassan leszivárgott a kövek között és lecsöppent éppen a feje tetejére. Megrémülve húzódott arrább, de ott is utólérte a csöpögés és gyilkos alattomosággal kúszott a nyakába.

Fejére húzta pakrócát és behúzódott a legsarokba.

— Igen. Mindenképpen írni fog a kegyelmes úrnak egy levelet.

*

Tán újra napok teltek és újra felhangzott a folyosón a káromkodás. Tisztán, gyönyörűn, mintha csakugyan a szalontai vagy a geszti határban szólna.

Nagy János az ajtóhoz rohant és rátapasztotta a fülét.

Nehéz, kongó lépések jöttek erre a folyosón anélkül, hogy az a valaki a káromkodást abba hagyta volna. Őrség váltás volt és valami baj volt az örökkel.

Nagy János rávágott öklével az ajtóra kétszer, háromszor, aztán kiabálni kezdett:

— Hé! testvér... hallgass ide, ha Istent ismersz...

Künt megakadt a zaj és a lépések megálltak az ajtó előtt. Keveset babrált valaki az ajtón, aztán félre billent a vaslemez.

— Na mi az? — nézett be a nyíláson valaki.

— Hála Istennek, csak hogy egyszer magyar szót hallok testvér. Ugyancsak cifráztad a szót az előbb...

— mondotta Nagy János és az ajtóhoz lapult. Jaj, de sok függ attól, hogy mit mond most vissza ez az ember. Élet és halál függ attól...

Az illető felnevetett és azt mondta:

— Az ördög bír ezekkel. Rettenetes nagy barmok ezek...

— Hát hogy kerülsz te ide testvér? Úgy hallom, magyar vagy.

— Hát hogyan! Magyar vót nekem az öregapám is, de hát... idekerültem. Szobafestő vagyok rendes időben és még elkerültem Tirolba a háború előtt. A va-

dászokhoz tettek át és most pedig ki vagyok vezé-
nyelve szolgálatra ebbe a bolondok házába. Hát te
hogya fenébe kerültél le a föld alá? Itt csak a dü-
högök vannak... — gyanakodva nézett szembe
Nagy Jánossal közvetlen-közélről.

— Nem, ne gondold testvér, én nem vagyok bo-
lond, nem is vótam soha. De olyan csunyán elbántak
velem... ha nem sietnél nagyon, elmondanám testvér.

— Én nem sietek, csak ne jöjjön erre valamék
nagyfülű. — Hátra szólt és amit az imént káromkodás-
sal se bírt, most rögtön elrendezte egyetlen szavával
embereit.

Nagy János nemcsak azért beszélt, hogy földijét
meggyőzze igazáról, hiszen magyar ember olyan
könnyen megérti egymást. De azért beszélt, mert sa-
ját hangja vissza adta újra régi hitét és boldogan és
örömmel érezte, hogy valakivel beszélgetni kimond-
hatatlanul jó. Jó valakivel összebujni, összemelegedni
itt is a föld alatt, mint, hogy odafent jó volt a poklok
közepén. Az ember újra ember és némi értelme van,
hogy áll a világ.

— A fene egye ki őket. Úgy kellett nekik, — mon-
dotta befejezésül a szakaszvezető, — szóval, most
írni akarsz a geszti földesúrnak.

— Írnék testvér, ha adnál nekem papírt, ceruzát, ha
lennél olyan jó... Mert tudod, a dolog úgy áll, hogy
Geszten csősz az én apám és a kegyelmes úr meg-
teszi, ő megteheti, nem igaz?

— Megteheti hát és megis teszi. Mért ne tenné?
Ami a levelet és ceruzát illeti, várj csak, van nálam...
— a zsebében kaparászott, benyújtott az ablakon ce-
ruzát, levelet. — Azonnal hozok gyertyát is, — mon-
dotta és elsietett.

Az ajtóra visszabillent a vaslemez és Nagy Jánost
úgy mellbe-vágta a rászakadt sötétség. Szinte hihe-
tetlen, hogy itt van kezében ez a ceruza, papír, oh,
be régen írt már levelet... De mi lenne, ha új ismerőse

egyáltalán vissza se jönné? Vagy, ha közben elkomandérozna, hiszen annyi minden szokott mostanában történni ő vele...

De visszajött a szakaszvezető és gyertyát hozott neki. Azt mondta, hogy csak égesse. Hoz ismét, ha elfogy. Arra azért vigyázzon, hogy meg ne lássák. Különben ő parancsol most az öröknek úgylis és hát majd elbánik avval, amelyik árulkodna. Elment.

Újra vissza billent helyére a lemez és vörös folt-maradt a helyén csupán. Eleinte bizonytalan ingadozással akart megkapaszkodni ez a folt a szemöldök iránt, Nagy János alig bírta a szemével egyhelyben megrögzíteni. Aztán egyszerre nekilódult, már ott lebegett a plafon iránt, de ott se állt meg, hanem behúzódtott a sarokba és már nem piros volt, hanem hupikék, mint valami beteg állatból kidobott bendő.

— Írok... levelet írok, — suttogott Nagy János és a prics szélére tette az égő gyertyát. Megnyálazta a ceruzát és tele érzéssel, tele hittel, bizalommal írni kezdett.

Ettől kezdve minden nap leste a szakaszvezető hangját a folyosón. Tudta pedig, hogy semmi körülmények között nem érhetett még Gesztre a levél, Gesztre vagy Pestre, mert kitudja, hogy hol lehet most a kegyelmes úr? De várni azért jó, a várakozás merő élet és van már cél, van már értelme, ha bármilyen mélységbe vesznek is a napok.

A szakaszvezető néha megállt az ajtó előtt és beszólt:

— Alszol testvér?

— Nem alszok testvér. Csak várok. Jaj de nehezen várok...

— Hát majd jön az testvér.

— Csak a leveletem kapná már meg a kegyelmes úr. Mit gondolsz, megkapja vajjon?

— Meghát. Hogyne kapná. Azért levél, hogy megkapja.

De rengeteg idő mult el Nagy János szerint és mégse történt semmi. Már gondolni se mert a levélre, semmire, csak a bizakodás pislákolt a lelke mélyén. Hátha mégis... hátha mégis...

Ez a két szó volt az egész élete, lelke. Aludni se tudott úgy, mint az idők elején és a szakaszvezetővel is kibeszélte már magát. Mit mondhat ő, aki itt tesped már, kitudja mióta? Mit mondhat többet a szakaszvezető, ha nem hozza levelére a választ?

Pedig mindössze két hét óta van még csupán a földalattiban. Egy hete, hogy megírta azt a levelet.

*

Reménye fagyott, olvadt, mint az ajándékba, titokban kapott gyertyavégek. De egyszer kulcs zörgött a zárban és sarkig kinyílt az ajtó. Megállott előtte a szakaszvezető.

— Na testvér, mégis csak derék ember az a te gazdád. Megkaptá a leveledet és most hívat az öreg. Úgy látszik, rámászott ezekre, mert nagy muri volt miattad odafönt. Gyere. — Megfogta a kezét és előre engedte maga előtt.

Nagy János nem tudta, hogy ért fel az irodába. Csak arra emlékezett, hogy megállt a főorvos előtt és mint ha olyan ismerősen bólintgattak volna felé a bútorok. A főorvos most is ott ült, mint ahol akkor ült, mikor őt ide behozták volt. De most nem forgatta ujjai közt a ceruzát.

— Nézze csak fiam, igen magas rangú úr érdeklődött maga után Magyarországból. Egyenesen követeli, hogy azonnal bocsássuk el a kórház kötelékéből. Ő ahhoz ért, hogy magát követelje, mi pedig ahhoz értünk, hogy magát elbocsássuk-é vagy sem. Én elbocsájtom magát fiam, hiszen láthatta, hogy a javát kerestem mióta nálunk van. Elbocsájtom, mint gyó-

gyult beteget, érti. Itt vannak az iratai, ezekkel személyesen jelentkezik Nagyváradon a hadkiegészítő parancsnokságánál. Az majd továbbítja magát oda, ahova jónak látja. Szóval, elbocsátjuk, de azt fogadja meg, hogy ne beszéljen senkinek a viselt dolgairól. Ha Váradon kérdezik, hogy hol volt, mint volt, mondja csak meg, hogy a haditébolytában. Igen, ez segíthet magán. Na hát el ne felejtse. Isten áldja, — s Nagy János felé nyujtotta a kezét.

Nagy János örült, természetesen, de dühös is volt. Méghogy ő meggyógyult, hiszen bolond se volt.

— Nagyon szépen köszönöm a főorvos jóságát, — mondotta akadozva, — de azt tudja a főorvos úr, hogy soha sem voltam én megbolondulva.

A főorvos úgy rá förmedt, hogy elkékült az arca.

— Nahát, ilyen marhát, ilyen örültet! — ordított és öklével döngötte az íróasztalt. — Én soha nem láttam ilyen tiszta bolondot. Én megmentem az akasztófától és egyre csak azt ugatja, hogy ő nem bolond. Eredj innen a fenébe, mert kiruglak. Krucifix... adjatok neki ruhát és menjen, menjen innen!

Nagy János lesütötte a fejét és csendesen kiment a szakaszvezető után. Megfürdött, megborotválkozott és felöltözött. Blúza már nem volt meg, kapott hát azt is. Mindent kapott. Jó, agyusztált ruhába ült fel az éjszakai vonatra, amelyik hazafelé indult.

— Írjál majd testvér! — kiáltott utána új ismerőse, a szakaszvezető és meglóbálta zsebkendőjét.

— Írok testvér, írok, szervusz, — kiabált vissza és a vonatot elnyelte az éjszaka.

*

Virradt, mikor kinézett a vonat ablakán.

— Szombathely, — olvasta el az állomás homlokára kent felírást és most minden olyan szép, minden olyan hihetetlen... Asszonyok szállnak fel a vonatra, csirkét cipelnek, tejesevényeket cipelnek és a ren-

geteg hang, rengeteg szó, ami itt röpköd körülte a virradatban... Zeng körülte a szó, mintha édesanyja nyelve szólna minden sarokban. Ezt szórta be hozzá a ködös, nyirkos ősz a párás ablakon, ezt suttogták a vonatkerekek és ezt harsogták a sínek a váltóknál.

Egész nap nem mozdult el az ablaktól és kitarult előtte a magyar ősz, a magyar föld minden szépe.

Csak ezután minden pályaudvaron elfordította az ablaktól a szemét, mert gyűrött, tépett katonák ácsorogtak mindenütt, mindenhol, vonatok érkezését vagy indulását várva... nem, egyelőre még nem neki való ez a kép. Egyelőre még semmi köze ezekhez a katonákhoz, mert ő most Váradra megy, haza megy és aztán majd jöhetnek a vonatra való várokozások... melyek viszik, repítik a marshoz, a sturmkompánikhoz. Nem baj akárhová, csakhogy egyszer onnan kiszabadult...

Onnan kiszabadult... a nevet nem mondta volna az égvilágerít. Nem mondta volna ki: hogy az örültek háza. Összeszorított szájjal, konok akarattal akarta ezt a szót és az ott eltöltött időket kivetni az emlékezetéből.

*

— Hiába, csak a magyar urak az igaziak. A kegyelmes úr is mennyire szereti a paraszt bakát. Most is kihozta őt onnan, aztán hazahozta... az édes hazába vissza hozta. Most itt van, Váradon van, ami már olyan majdnem, mintha Geszten volna. Biztos, hogy azonnal kap a hadkiegészítőben néhány napi szabadságot.

Így, ilyenformán gondolkozott Nagy János és érzései kicsordultak lelkéből. Nincs annyi hála, amellyel leróhatná ezt a jótettet.

Osztrákok tanyáztak fent a várban, pillanatra meg-hökkent az ismerős szózagyaléktól, de aztán sietve ment fel az írásokkal magyarázott lépcsőn.

Az irodában őrmesterek, altisztek körmöltek az asz-

talokon és rá se néztek, mikor megállt az ajtóban. Hiába, ilyen szokás van a hinterlandban.

— Mit akar? — szólalt meg sokára az őrmester.

Nagy János derűs képpel lépett közelebb.

— Őrmester úr kérem, nyiltparancssal jöttem a front-ról, — mondotta, de mit is mondhatott volna egyebet? Sokat nem hazudott vele.

Az őrmester elvette az íratait, aztán felugrott, úgy bámult Nagy Jánosra. Majd újra az iratokat nézte, Nagy Jánost nézte és nevetett.

— Na, maga jól megcsinálta, — mondta és kisietett. De még az ajtóból is visszanézett rá.

Egy kapitánnyal jött vissza, de akkor már annak kezében voltak az iratai.

— Nézze csak káplár, — mondotta a kapitány, — magát igen veszedelmes embernek minősítik itt volt parancsnokai. Nézetem szerint nem lett volna szabad magát abból a kórházból elbocsájtani, de hát, ilyen a protekció. Mindenesetre hálás lehet annak a nagyúrnak, aki magát onnan kihozta. Igyekezzen most már rendes emberek módjára gondolkozni, mindazokról, ami maga körül történik. Mert ezután nem kap egyéb orvosságot... a maga akarata az egyedüli orvosság...

Nagy János gyönyörűséggel hallgatta a kapitány izes, folyékony szavát, mert magyarul beszélt és magyarul beszélgetni, azt hallgatni régen várt és ohajtott gyönyörűség. De aztán rémülten figyelt annak csattanójára.

— Kapitány úrnak alásan jelentem, hiszen nem voltam én bolond akkor se, most se. Azok voltak a bolondok, akik oda bezártak! — tiltakozott és melle tágult, veszedelmesen kihúzta magát.

A kapitány unottan legyintett.

— Jó, jó. Nekem mindezekhez semmi közöm. Én csak figyelmeztetni akarom, különben nem muszáj megfogadni. Írja csak, — fordult az őrmesterhez, —

hogy a mai napon átvettük Nagy János káplárt és azonnal továbbítjuk... — Rá se nézett többet Nagy Jánosra, kiment.

Az őrmester újra iratokat adott át neki és azt mondta, hogy nyomban induljon Belgrádba és ott jelenkezik az erzacnál. Kisérőt arra a bizonyos nagy úrra való tekintettel nem adnak, de meg ne próbáljon ellőgni az úton, mert visszakerül oda, ahonnan jött...

— Ezek is bolondnak tartanak... — gondolta Nagy János keserűn és kiment az ajtón. Mintha úgy látta volna, hogy utána furcsa pislogással néznek a srájbérszemek.

Másnap este Belgrádban volt.

Végig az országon még csak tartotta magát. Végig a vonaton színesre mázolt hazugságokkal mentegette a hadvezetőséget és dacos szemmel nézett az út elé. De mikor megdobbant lába alatt a túlsó Dunapart, mikor szemébe fújt az idegen éjszaka millió titkokkal telített szele, összeroppant. Bántotta szemét, lelkét a város szomorú csillogása és a lámpák úgy hintázták vergődő világaikat a csatakos ködben, mintha a pusztulásnak volna itt a végső állomása.

Leült az öreg kőlépcsőre egy ház előtt és tenyerébe temette arcát. Előtte beteg szádorgással ténfergett alá s fel a hinterland minden gyűrött, tépett ember-szemete. Bakák vonszolták a goromba kövezeten csonka életük zagyva sorsát és Nagy János egyedül, magánosan, még ebből a közösségből is kidobva ült a kövön.

Ült egy óráig, kettőig, lassan elhulltak körülről a mázskáló árnyak és lehajtott feje iránt tócsát alakított a sírás. Síratja azt, ami nincs, tán nem is volt.

Vézna kis szerb gyermek settenkedett mellé, körül-körül járta, aztán egészen közel ment hozzá és azt mondta:

— Katona bácsi kérem, tessék mihozzánk jönni. Van szép néném...

Nagy János fel se nézett, tovább lógatta a fejét.

A kis rác tovább fújta néneje himnuszát:

— Jöjjön fel hozzánk, katona bácsi, olyan szép nénem van... Darinkának hijják...

Varázsige volt a Darinka név nyilván, mert Nagy János felállt. Bután bámult a rozoga legénykére, aztán a város hunyorgó lámpáit nézte, majd azt, hogy előtte komoran hallgat a Kalimegdán. Furcsa zaj kavargott erről a Topcsiderről és Nagy János megfogta a legényke kezét.

— Mehetünk, — mondta. Megindult, mert valaki hívta, valaki szólította s így egymás mellett lassan bandukolt a sáros éjszakában a két hontalan.

Meglepődött, hogy milyen úri lakásba vezette a kis klapoc.

Vastag szőnyegek voltak a padlón és minden sarokban meglátszott a néhai polgár eltűnt kényelme. Öreg nő volt a konyhában és ahogy ők beléptek, befogta két szemét. Úgy látszik, nem volt kedves vendég itt Nagy János. Hiába hívták olyan kedvesen.

Villanycsillár lógott a plafonról és bő pongyolában ült a szép néne a heverőn.

— Isten hozta... Isten hozta... — mondotta fagyva, gépiesen és kijött a lámpa alá.

Csakugyan, nagyon szép volt valaha ez az éjszaka lánya...

A legényke eltűnt és a lány minden további nélkül lefordította magáról a pongyolát.

*

Éjszaka arra ébredt, hogy valaki csendesen sírdogál mellette.

Szomjas is volt nagyon, mert utolsó pénzét, a beváltott hadilírárt Zimonyban sülthalba fektette volt, míg a vonat az állomáson várakozott.

Nem tudta hamarosan hol van, hogy van, csak akkor jött magához, mikor felült. Mellette feküdt a szép néne és hát, persze, hogy az sírdogál, de most hall-

gat, de óh beh szomorú ez a hallgatás. Tette magát, mintha aludnék és ekkor messziről, nagyon messziről, tétován, félve, szípgova újra vissza jött a szép néne szemére a sírás. Sírt, zokogott. Hogy tudnak az este, az éjszaka lányai ilyen keservesen zokogni vajjon?

Egyre nőtt égő, undorító szomjúsága és tudta már, hogy nem a hal miatt van csupán ez a szomjúság, hanem az idegen, fájó sírás miatt van... De vajjon mit sírat? Az annyiszor kibontott mellét síratja, melynek kéjében annyiszor megfürödtek az idegen bakák? Vagy a hazáját, Szerbiát? Hiszen ez megvan, mert a földet nem lehet kihúzni a szerbek alól sem.

Nem tudta, hogy a szép néne az este nem evett sült halat. Nem tudta, hogy semmit se evett és éhen feküdt le ide ő mellé. Lefeküdt annak a reményében, hogy reggel távozásakor élelmek, pénzek maradnak az asztalon.

Jó ruhájú, jó testű altiszt volt Nagy János, azért kapta a lánytól ezt a bizalmat.

Sokára elaludt. De akkor a vénasszonnyal álmodott, aki az este a konyhában behúnyta a szemét. Olyan undorítók álomban az ilyen asszonyok... A derengés ott ült az ablakon, mikor felébredt. A lány nyilván, el-sírta éjjel minden szomorúságát, mert szinte mosolyogva aludt mellette. De nyomban eszébe jutott Nagy Jánosnak, hogy ő az éjjel ölelte, csókolta ezt a szegényt és nincsen egyetlen büdös vasa se... Hogy mit fog ez reggel mondani?... Nézte a lányt és úgy szeretne volna megsímogatni homlokát. Megcsókolni tiszta, szűzi csókkal homlokát. Hódolattal, tisztelettel megcsókolni azért, hogy megfogta kezét és átvezette a szörnyű város mocskos küszöbén. De persze, egy vasa sincs és, ahol ilyen temérdek a szomorúság, hogy az örömlányok átsírdogálják az éjszakát, ott semmi értelme, célja nincs az érzékenykedésnek. De hogy minek is ette Zimonyban azt a temérdek sült halat?

Csendesen felkelt, hóna alá vette ruháját. Kinyitotta az ablakot és kilépett az utcára.

Aludjanak tovább azok, akik aludhatnak.

Nyomban jelentkezett az elosztó irodán és délre már ott volt a második pótszázadnál.

A napos bevezette az irodába.

Itt is a manipuláns őrmester volt a századirodán és szinte megkönnyebbülve villantotta rá szemüvegét.

— Na, végre, maga is megvan már. Már az este várunk. Hol volt az este óta?

— Engem? Az este vártak? Hát honnan tudták, hogy egyáltalán jövök?

— Büszke rá, úgy-e, hogy annyira vártuk magát? Büszke is lehet, mert maga miatt mozgósítva volt az egész központi hadvezetőség, — mondotta az őrmester és gyűrűs ujjával megbabráolta homlokát. — Anynyit még elárulhatok, hogy nagyon tekintélyes pártfogói vannak magának. Most pénzt is kap, nézze.

— Pénzt?

— Igen. Zsoldot és a medálculágot. — Pénzt számolt ki Nagy János elé, százhusz koronát.

Nagy János gondolkozva söpörte össze a pénzt, régen nem volt már rakáson ennyi pénze. Tán még vissza mehetne ahhoz a lányhoz, adhatna neki valamelyest.

— Napos! Napos! — kiáltott ki az őrmester, — kísérje a káplárt a másodikhoz. Az este óta marsbrájtba áll miatta a mars.

Nagy Jánosnak léfutott fejéből a vér. Mintha boldond táncra kerekedett volna előtte az őrmester, pedig idegesen állott egyik lábáról a másikra csupán.

— Rendbe van, őrmester úr. Kimegyek én a marszal, nem mondom, de elébb nagyon szeretnék pár napra szabadságra menni. Huszonhat hónapja vagyok már kint a harc téren megszakítás nélkül és még nem voltam soha szabadságra... csak egyetlen egy napra szeretnék elmenni őrmester úr...

— Ah, hova gondol? Hiszen mondtam már, hogy miatta késik a mars. Rögtön öltözik és mennek az olasz frontra, bizony. Napos! Vigye csak a káplárt faszolni és adja át a marsnak. Hát Isten vele. Igyekezzen jól viselni magát, mert nagyon könnyen ráfizethet a bolondságokra.

Nagy János szédelegve ment ki az irodából. Valamit szeretett volna beszélni a napossal, kérdezősködni, hiszen Váradon se volt ideje rá, hogy kibeszélgesse valakivel magát. Ott se volt ideje, itt sincs. A fronton volt erre idő csupán, de mikor volt már az, te-remtő Isten? Ott az ég, a föld volt hozzá vadidegen, itt meg nemcsak az ég, de az emberek is. Túl a Dúnán is, Váradon is... hát mióta nincs neki hazája? Végtelen keserűséggel várakozott a naposra egy ajtóban, de nyomban kirepült az ajtón pár tiroli-bakancs, majd leverte a lábáról. Utána nadrág, blúz, sátorlap, minden, ami csak a harctéri bakáknak szükséges. Csak konzervet nem kaptak többé. Azt nem. Mert nem tudták többé az emberek hátán tartani semmiféle büntetéssel. Raktározva voltak a tartalékélelmek az ezredparancsnokságoknál, a batallionoknál.

A napos sürgetésére felöltözött ott, az eresz alatt, aztán sietve indultak meg, keresztül az udvaron.

Az udvart megkerülték. Az épület hátamegett, a földön, ült a század. Píramisban voltak a puskák és altisztek ácsorogtak a szakaszok mögött.

A napos odament a hadnagyhoz és jelentette, hogy itt van, berukkolt Geszti Nagy János a marshoz. Ezenel átadja a marskompáninak.

Nagy János tudta, hogy most katonásan oda kellene állani a hadnagy elé és jelenteni kék, hogy eb; vagy kutyá, de most berukkolt a marshoz és a hadnagy úr parancsa alá helyezi magát... így kellene valahogy. De a hadnagy bosszusan lépett elébe és azt mondta:

— Nagyon hamar kezd magá káplár a bolondsá-

gait. De ide jó helyre jött, mert vagy észre tér, vagy pedig visszakerül az örültek közé. No, álljon be egyelőre oda a második szakaszba. De jó lesz vigyázni, mint ahogy mondtam. — Aztán a századhoz fordult. Néhány lépést hátrált, aztán kihúzta a kardját:

— Marskompani... auf!

A század felugrott és hátára szedte a betyárbútort. Táboripap jött sietve a századhoz a pótzászlóalj parancsnokával és feleskette a századot. Az őrnagy nagy figyelemmel nézte a bakák száját, hogy nem sikkasztja-e el az esküt valamelyik vajjon?

Néhány perc múlva az állomás felé menetelt a század és a hadnagy hátra szólt:

— Nótát, fiúk! — s büszkén lóbálta meg válla iránt kardját.

De senki se nyikkant, senkise mukkant. Üres hassal verték a bakkancsot a rossz kövezethez, maguk mögött hagyva a fölkaavart porba fulladt várost.

III.

Mélyen bent járt a marssal Ausztriában a vonat.

Nagy Jánosra néha ránéztek a bakák, de nem szóltak hozzá. Bizonyos tisztelettel néztek rá. Rémitő híreket suttoztak egymás között róla, hogy itt és itt egy ezredesnek a hátába durrantott volna. Bezárták az örültek házába és ott csakugyan megőrült, agyonvert tucatnyi ápolót és már éppen el akarták ótani, mikor egy nagy úr megtudta és kiszabadult... Nagyon meg nőtt a század előtt a tekintélye, de Nagy János ennek éppen nem tudott örülni. Sőt! Tudta már, hogy amint végig kísérte a bolondok házában eltöltött idő, épp úgy itt van vele a vonaton, kikiséri a frontra és nincs rá eset, hogy megszabaduljon tőle valaha. Nem szabadítja meg más, csak a halál. De még halála után is megemlegetik majd a bakák...

Most a vagon sarkában ült és tehetetlenségében

véresre harapta a szája szélét. Micsoda rettentő hatalmak egyengették eddig az ő útját? Micsoda hatalmasság parancsára gázolt keresztül annyi véren, idegen életen és ki lehet az, aki a bolondok házába kényszerítette yolt? Ki egyengette a dolgokat úgy, hogy onnan kiszabadult és most újra a borzalmak felé száguld vele a vonat? Minden kérdés után úgy érezte, hogy mindannyiszor fejjel ugrik neki a falnak és soha, soha se lesz előtte egyetlen kérdés se megvilágítva.

A bakák bakkancszsírba mártott kapcadarabbal világot lágtottak és füst és korom szállt ki az égő rongykanócból. Néha félnapig is egyhelyben áll velük a vonat, ilyenkor inkább érezik, mint tudják, hogy kint vesztegelnek valamelyik államáson kívül, hogy még a zaja se hallatszék be hozzájuk a városnak, ahol emberek élnek, vannak, akik szabadon kószálnak a szabad utcákon. Ha elindul a vonat, akkor is úgy indul, zajtalan. Egyet se füttyent, csak lassan, oh be lassan megmozdulnak a kerekek és a bakák szívüket is megnémítva hallgatják, hogy vajjon mennek vagy állanak? De parányit döccen a kerék a sínek végén és hát persze hogy mennek! Majd nem mennek hát...

— Komám, olyan éhes vagyok, hogy nem ösmerek senkit, — mordult fel egyik baka azok közül, akik a vagon közepén ültek, körbe a parányi szabadtűz mellett.

— Engem csak megismersz tán, testvér? — kérdezte meg tőle a másik.

Az előbbi kínba borult szemmel bámult a társára.

— Hát csak a hangodról ösmerek meg komám...

A fráter, aki rangszerint következett Nagy János után a vagonban, közelebb húzódott Nagy Jánoshoz.

— Mondok valamit testvér. — Sokkal öregebb volt Nagy Jánosnál, haja, bajusza ősz volt, nyilván nem tudta másként szólítani.

— Mondja bátyám.

— Ha Lájbachba érünk, rekvirálunk valami ennivalót, mert éhen veszünk.

— Hát, rekviráljanak bátyám.

A frájter valameddig hallgatott, hogy milyen szótalan ember ez a káplár. Sokat beszélhetett valamikor nagyon.

— Te nem segítenél?

— Nem. — Mondotta Nagy János röviden és fejére húzta a sátorlapot.

— Uhm. De fene büszke ember...

Lájbachba menázi volt és sorba kinyitlak a vagonok. Rövid volt nagyon az őszi délután, kigyulladtak az állomás lámpái és a bakák kettős rendekbe sorakoztak a vagonok mellett. Csajkák zörögtek a didergő fényben, aztán megindultak a láthatatlan kondérok felé.

Ebbe a vagonba későn gyülekeztek vissza a bakák. Az őrmester beszólt az ajtón:

— Nem hiányzik senkit?

— Nem, — kiáltott ki sieve a frájter és Nagy Jánosra bámult. Valamit sugott a többieknek és azok is rá néztek, összesugtak és Nagy János olyan rosszul érezte magát

A hiányzó bakák lihegve jöttek a vagonhoz, felkapaszkodtak és két ládát cipeltek be magokkal.

A vonat megindult fütty nélkül, szomorú billegéssel. Kint újra lezárták a vagont, sietve futott valaki előbbre a mozgó vonat mellett. Aztán minden átmenet nélkül táncra kerekedtek.

— Konzerva! Konzerva! — kiáltozták és összecsapkodták tenyereiket.

Egyik baka kiemelte a váltóból a lámpát és most meglehetősen világosság volt a vagonban. Bajonettel feszegette a frájter a ládát, ünnepélyesen. Lesz itt olyan lakmározás mindjárt... Szaporán repültek szét a forgácsok és csakugyan, olyan takaros bádogdobozok vannak egymás mellett, fölött, sorban.

— Hogy az ördög törje össze, hiszen bakkancs-zsír van ebbe! — káromkodott a frájter és úgy vágta oda a vagon oldalához, hogy egy bakának nyomban betörte a fejét.

— Bakkancszsír... bakkancszsír... — álltak körül a ládákat csüngő orral, búsan. Vége van a lakmározásnak.

Mielőtt valaki észre vette volna, feltörtek egy ólmozott vagon az állomáson. Azt hitték, hogy élelem van a ládában és idecepeltek belőle kettőt. Most már itt van, nem is férnek tőle jól, de mit is mond majd az őrmester, ha majd a másik állomáson megtalálja? Az ajtón nem tudták kidobni, bontogatni kezdték hát a padlót. Elcsurgatják majd a rohanó kerekek közt.

A szuronyok között szakadozni kezdett a padló és megnyilt szemük előtt a rohanó mélység. Káromkodva fordították le a ládákat egymásután.

Veszett csörömpöléssel harsogtak fel a nyíláson a rohanó kerekek és lehet, hogy a vad futást megolajozta a bakkancszsír

Az emberek ott maradtak térdelve a nyílás mellett, belebámultak egymás válla fölé, mert lent dalolta hívón, hívogatón szilaj harsonáit a szabadság. Epekedve, sóvárogva hallgatták a kerekek csattogását, csak sokára szólalt meg a frájter; de azt is csak úgy suttogta a szomszédja fülébe:

— Milyen könnyen meglehetne lógni ezen a lyukon...

Az nem mondott semmit, de lelkét fűteni kezdte a menés láza.

A Nagy János haját is meglobogtatta a szél és ki is nyitotta rá a szemét. Pillanatra szétnézett, mintha a bekavart szelek szárnyán valamit üzent volna a geszti határ. De neki nem szabad többé figyelni semmi üzenetre, az ő útját már örökre kijelölte a hadvezetőség. Maradjon hát minden úgy, ahogy van. Ed-

dig megpróbálta maga alakítani a háborúba tévedt életét és nem boldogult, jaj, sehogy se boldogult. Nézzük hát, hogy lesz ezután? Szemére húzta a köpeny gallérját és behúnyta a szemét.

*

A világosság betódult a nyíláson, a deszkák eresztékein, amikor megállt a vonat. Az őrmester kinyitotta sorba a kocsikat és beszólt mindenhová:

— Kávéra kiállani.

Nagy János szótlanul nézett utána, aztán odament a kondér mellé és a szakács elé tartotta csajkáját. Bemondta szakasza nevét, kocsija számát. Egyék, akinek étvágya van.

Sík földön volt az állomás. A sínek mentén beláthatatlan távolba nyult az ősziszántás és messze, nagyon messze megvonaglott az ég az egymásba szakadó ágyúzásra.

A városon túl kíváncsian fordultak erre a havasok.

IV.

Különböző ezredekől összerakott ezred állott a Montellóval szemben a Piáve parton, ehhez az ezredhez osztották be a marsot. Nagy János nem bánta volna már, csak a régi ezredéhez vitték volna vissza. Ott, ha nem is tiszta magyar volt a legénység, de legalább két ajkú volt, román és magyar. Csak ritkán került közéjük egy-egy sváb legény. De ennél az ezrednél voltak szerbek, románok, svábok, osztrákok, csehek, a monarchia összes ezredeiből aszerint, ahogy a trénekről, vadászoktól, husároktól ideparancsolták őket, hogy imé alkossanak ezután egyetemes, önálló ezredet.

Éjszaka volt, mikor bevezették őket az állásba. Nagy Jánost külön két táboricsendőr kísérte feltüzött szurronnyal, mert igen veszedelmesen jött vele minden

lépésnyire a híre. A csendőrök átadták az őrmesternek, az őrmester rögtön vitte a századparancsnok-főhadnagy elé.

Alacsony, földbevájt gödör volt a főhadnagy lakása, teméttelen kövel a tetején.

— Főhadnagy úrnak alásan jelentem, berukkoltam a századhoz, — jelentkezett Nagy János annak rendje szerint. Megállt az ajtóban, majdnem görnyedve, mert egyébként a plafont érte volna a feje.

— Hm. Tán inkább hozták magát káplár, minthogy önként jött volna? — mondotta a főhadnagy. — A többieket hol hagyta?

— Szét vannak osztva a többi századokhoz...

A főhadnagy elkezdte rázni az öklét Nagy János orra előtt minden igaz ok nélkül és kiabált hozzá.

Nagy János szomorúan nézte a kiabáló kis embert és nagyon sok gondolat megfordult fejében egyetlen pillanat alatt. Nem volt dühös, nem is haragudott a főhadnagra. Hiszen a világon minden, de minden csak felfogás dolga és ki tehet arról, hogy az ő létezése is baj a főhadnagy úr előtt? Jaj, nem tehet róla, tán senki se tehet, de mégis. Úgy fájt itt belől valami... fáj a goromba szó. Fáj a meg nem érdemelt szidás, ostromzás, fáj annyi vér, szenvedés. Nagyon is össze roskadt, nem volt többé a régi büszke legény.

— Főhadnagy úrnak alásan jelentem, én a sturmosoknál voltam legutóbb, ott is sebesültem meg, szeretnék oda vissza menni, — tért ki csendesen a kiabálás özönéből.

— A sturmosokhoz? Majd én elküldelek, ne félj. Itt maradsz, mert itt kellesz. Mondja, van magának szikrányi csöpp esze?

— Főhadnagy úrnak alásan jelentem... — emelte fel Nagy János visszatérő büszkeséggel a fejét, de a főhadnagy közbeavatott:

— Mert ha lett volna, úgy maga is meglógott volna másokkal a vonatról. De lehet is magának erről be-

szélni, — legyintett és elfordult, hanyatt feküdt a priccsen.

Nagy János csak állt, szótlantul. Valamit szeretett volna még hallani új parancsnokától. Valamit hallani, vagy valamit mondani. Tisztje beszédén, kiejtésén tudta, érezte, hogy ez se magyar... oh, dehogymagyar. Hol vannak hát azok a tisztjek, akik megértik a magyar ember tengernyi baját, szomorúságát? Hol van az a hely, az a lélek, aki előtt a magyar kibeszélheti Istenigazában magát? Nincs ilyen hely széles e világon sehol? Ha volt is, de örökre eltemette azt is a háború... Némán tisztelgett és kiment.

A sohase járt helyen süttött a telehold, nem látszott, de érzett, hogy nagyon közel van ide a front. A front, a víz, ahol mindkét fél megvetette lábát. A bokrok levelét kezdte letépni az ősz, de szinte meleg volt az éjszaka az olasz síkon. Rakéta se lobbant, gránát se robbant és mégis tele vannak rémekkel az árnyak.

Rommá lött ház pincéjében volt a század, ahol lepakolt. Bűzzel és vastag füsttel volt tele a pince. Egy-más hátán feküdtek keresztül-kasul az emberek. Leült a rüsztungjára és tenyerébe hajtotta a fejét. Ez hát az új otthona. Az emberek megbámulták, aztán aludtak tovább. Senki nem szólott még eddig hozzá. Egy káplár? Nem olyan nagy dolog. Annyi káplár ült már így a sarokban... Kojtorgó telefondrótok füstölögtek szerzetesét, volt, aki levelet írt világa mellett. Volt, aki ujságot olvasott, másik káromkodott, idegen nyelven, hadarva, vadul. Ni csak... amott bibliás ember... itt is van, mint ahogy mindenütt van. Hajadon fejjel forgatja bibliáját s szeme túl a földön tévelyeg. Keresi azt, amit elvett tőle ez a zürzavar.

Nagy János nézett egyiktől a másikra és arra gondolt, hogy nem megy innen többé se té se tova. Kezét se emeli fel, száját se tátja ki: legyen úgy, mint, ahogy a hadvezetőségnél számára elvégeztetett. Le-

fekszik összetett kézzel a halál előtt, vagy az élet előtt, ahogy jön.

Az őrmester lépkedett keresztül az összegabalyodott lábakon és odajött hozzá.

— Azonnal készüljön fel. Kimegy a főhadnagy úr parancsára beóbaktungra.

— Hova?

— Beóbaktungra a drót elé. Ketten lesznek káplár Seressel. A vízparton. Tíz nap múlva kapnak felváltást, a faszolást megkapják rendszeren minden éjszaka. Azt kiküldjük azoktól, akik szokták vinni a feldvahénak. Csak a feldvahéval érintkeznek, majd a zászlós úr megadja a további parancsot.

— Igen, a zászlós úr... — mondotta Nagy János gondolkozva. Úgy látszik, hogy itt is csak vannak zászlósok. Mint mindenütt.

Magára szedte a betyárbútort és kiállt a romház elé. Nemsokára mellé állott Seres káplár, kezét nyújtott, némán, szótlanul. Értük jött egy baka és vezette őket ki a drót elé.

A Piáve partján bokrok se voltak. Szabadon szórta szét fényét a hold és a fény alatt arannyá változott a kavics. Álnok sötétséggel csillogott ágyában a folyó és kitudja, milyen titkokat teregetett ki a két fiú lába elé?

Néhány szál drót volt kihúzva a víz szélén csupán és gödör volt vájva a kavicsba. Tán térdig se ért, amint a két fiú elhelyezkedett benne. Lepakolták felszerelésüket maguk elé és nagyon vegyes érzelmekkel néztek a folyóba.

— Hamar elbánnak itt az emberrel, testvér, — mondotta Seres káplár, — két hete még útban voltam a kórházból hazafelé és most meg itt vagyok.

— Hát hogy jöttél olyan hamar vissza?

— Kidobtam egy őrmestert a vonatból...

— Úgy... — nevetett Nagy János, vannak immár bolond magyarok ketten, kiket kiközösítenek ide a

víz partjára. Marják meg egymást, ha éppen nem fértek meg a bőrükben.

Kiváncsian nézegették a holdvilágnál egymást. Hátuk mögött a feldvahé volt valahol, még hátrább a század, az ezred, a hadsereg és csak ők vannak itt szemtől szembe a vad folyóval... az olással. Két árva magyar. Két káplár.

— Mit gondolsz, testvér, miért tettek minket ide? — kérdezte Nagy János a társát.

— Hát te nem tudod? Persze, te most jöttél. Hát az úgy volt, hogy kétszer mészárolták már le a posztokat ezen a helyen. Most aztán altiszteket, bennünket küldtek ide. Lehet, hogy minket nem fog a golyó, — mondotta Seres káplár és csendesen nevetett.

— Lemészárolták? Hát ki? Hiszen itt van ez a nagy víz...

— Mán ha itt van is, testvér, ez mégis csak úgy van. Most aztán azért vagyunk itt.

— Hogy minket verjenek agyon?

— Hát. Vagy pedig mink azokat, majd ahogy sikerül.

— És a főhadnagy úr megse mondta nekem, hogy micsoda hely van itt, — mondotta Nagy János és most minden szomorúsága mellett az fájt legjobban, hogy a főhadnagy nem volt bizalommal hozzá. Nem mondta meg neki, hogy te eb, vagy kutya hát vigyázz, ha beóbkatungra mégy, mert két éjszaka már négy embert szurtak agyon azon a helyen.

Az egész ezred előtt döbbenetes volt ez a tény, hiszen a Piáve volt a két ellenséges állás között és roppant széles, mély a folyó...

Nagy János nagyon furcsa érzelmekkel térdelt fel és nézte a vizet. A víz fekete tükrén mintha félelmes árnyak ólálkodtak volna, vagy a hold ezer arca tükröződik csupán? A túlsó parton, szemben velük sötét tömegével feküdt a Montelló. A hold néhol megvilágította az oldalát és árnyak, bizonytalan tárgyak sora-

koztak a világításban. Csönd volt és szinte hallotta, hogy titkos hangszerén muzsikál a víz.

— Engem nem szúr agyon senki, azt fogadom, — mondotta Nagy János és lerakta maga előtt gránátjait.

— Nem kérdik azt tetőled, testvér, a többiektől se kérdezték meg, — mondotta Seres káplár, de azért ő is kilövésre igazgatta puskáját.

— Csak a vízről jöhet, aki jön. Teszem fel itt ni, éppen előttünk jönne most valaki. A folyó biztosan mély, úszni kell a digónak, de hogy is tudna valaki ilyen sebes sodrú vízben úszni?

— Mán pedig ez igaz. Ma este mi rajtunk van a sor, holnap este pedig másokon, nem mindegy az? Hát azér mindég próbál az ember, míg eleven.

Mindketten elhallgattak, kimeredt szemmel nézték a vizet. Nézték a vizet, amely olyan titokzatos halált hordoz a posztok számára a hátán. Csöndben, békeségben lapuló bakák halálát hordozza a hátán és partra szokta dobni tán éppen ebben az órában.

Nagy János eleinte pattanásig feszítette minden idegét, úgy fülelt be a folyóra. De hátha nem onnan jön az ádáz ellenség, hanem másfelől jön? Hátra is nézett hát, oldalra nézett, de semmi se mozdul, kényeskedve lóbálja árnyait körülük az éjszaka.

Tán már szunyókált is, mikor arra rezzent, mintha lépések csikorogtak volna a kavicson. Hirtelen feltérdelt és felkapott egy gránátot.

— Állj, mert... — csikorgatta össze a fogát és uj-jára csavarta a gránát zsinórját.

— Feldvachkomandáns... meg ne bomoljatok már ti is, — mondotta valaki közvetlen közel és letérdelt melléjük a fiatal zászlós. — Nincs még semmi? — mondotta.

— Mi az, hogy semmi, zászlós úr? Éjszaka van, azt tudom, meg hogy itt van ez a víz...

— Még nem jöttek? De lehet, hogy most a másik vedettánál kötnek ki. Nagyon vigyázzatok ti legalább.

Lehetetlen, hogy meglephessenek, ha vigyáztok, — beszélt a zászlós, de a szavában benne volt az elmúlt éjszakák minden rémülete, ami lázba hozta az egész századot. — Hát most megyek...

A két káplár sokáig nézett a zászlós után, aztán Seres hasra feküdt. Azt mondta, hogy ma este biztosan nem itt történik valami, biztosan más helyen történik. Hol van az megírva, hogy mindég itt történjék? Az égér is megun örökkön egy lyukba járni.

Nagy János sokáig hallgatta, hogy csendesen alszik a társa. Megnézte óráját: két óra. Immár tudta, hogy mindkettőjüket felakarja áldozni ezen a helyen a főhadnagy a két éjszakán elpusztult emberekért, a század becsületéért. Bárhonnán jön az ellenség, de ne vesszen a munkája kárba... Nézte, leste a folyó váltakozó árnyát. A hold messze elkerült a tenger felé, semmis e mozdult, csak távol, balról nyiladoztak lustán, álmosan a rakéták.

Tán akkor oda se nézett, csak egyszerre azt látta, hogy egy emberfej emelkedett ki a vízből előtte alig pár méternyire. Utána másik, harmadik. Zajtalanul, mintha álmodta volna. Olyan félelmes volt a vízből kikelt emberek közeledése, hogy megse tudott mozdulni a rémülettől. Se megmozdulni, se kiáltani. Csak bámult rájuk mint a tébolyult.

Seres váratlanul horkolni kezdett és az első vízszülötte kitette a partra a lábát. Acélsisak nem volt a fején, de kezében rohamkés csillogott.

Nagy Jánosra hirtelen döbönt a valóság. Percnyi idő se kell hozzá és csakugyan, örökre bevégezte a háborút. Ő is bevégezte, Seres is, mint a tegnapi posztok, meg a tegnapelőttiek. Vigyorgásra húzódott a szája, feltérdelt, kihúzta a gránát zsinórját és belevágta a vízbe.

Menten felébredt benne az örök verekedő, aki kiszámítja ellensége minden erejét, minden lépését. Azok hárman vannak, ő csak maga van, de nem en-

gedni élve egyet sem. Azt nem. Legyen kerek a dolog tökéletesen. A gránátnak odase nézett, felkapta pus-káját és hátra ugrott. Mert már ott volt előtte az olasz. Aztán előre ugrott, a szuronyt a hasába vágta és egyuttal meghúzta a ravaszt.

A gránát is robbant, darabon mintha megmutatta volna a folyó gyomrát és magasan szökött fel a víz. Kegyetlen, nagy pofon volt a dörrenés az éjszakának, de az is elmúlt, és egy ember úszott csendesen lefelé a vízen, hanyatt, majd oldalára fordult és a folyó sodrának igazodott a lába. Egy ott feküdt előtte a kavicson. Pillanatig olyan csendes volt, mint a halál, de aztán nyögdecselni kezdett hangosan, egyre hangosabban... jajgatása felborzolta a folyó hátát.

Seres rémulten ugrott fel és belelőtt a levegőbe.

— Mi az, mi az? — mondotta gyorsan és futkosva kerülgette a sebesültet.

A zászlós jött futva valamerről, valahonnan és igen jó kedve lett. Lám csak, nem hiába altiszteket tettek a posztok helyére...

— Dekken, — mondotta Nagy János, mert aknák repültek át a folyó fölött.

A sebesültet elvitette a zászlós. Kiderült, hogy önként, passzióból uszkálták keresztül-kasul a Piávét és leszurkálták az alvó posztokat. Hogyne, ideát nagyon kényelmesen teljesítették kötelességeiket a posztok, mert még gondolni, se gondoltak arra, hogy az megtörténjen, hogy élő ember keresztül úszhassa a folyót.

A két káplárnak, különösen Nagy Jánosnak kicsit megnőtt odabent a tekintélye. Igaz, hogy Nagy János nem tudott erről, de az nem fontos. Két nap feküdtek még ott, azon a helyen, éjjel úgy mint nappal. Köd jött, eső jött, de nem mehettek odább egy lépést sem. Nappal beásták magokat a kavicsba, de azt se lehetett mélyen, mert feljött a folyó véze. Éjjel ténferegtek csak idebb-odébb, amikor eltakarta őket az éjszaka.

Két nap múlva odajött hozzájuk a zászlós és azt mondta, hogy azonnal felváltást kapnak, de ehelyett menni kell nekik patrolba.

— Hová? — kérdezték egyszerre mindketten.

— Odaátra, csónakon. Vissza kell adni az olasznak a kölcsönt.

Nagy János nem szólt semmit, csak csendesen készülődött. Arra gondolt, hogy olyan népnek, akik közül önként ajánlkozók csak úgy, blindre uszkálják keresztül-kasul a folyót, nem lehet csónakon kölcsönt vissza adni. Csónakon? Ez nem kölcsönfizetés, ez csak kínlódás. Egykedvűen ment a zászlós után, neki már minden egyre megy. Él addig, amíg bele nem akaszodik valamelyik olasz szurony, vagy rohamkés. Mit is tudna ellene tenni? Semmit se tudna ellene tenni. Legyen hát, úgy, ahogy eleve elvégeztetett.

Négy pionír várakozott rájuk a pontonnal. Tizenketten indultak patrolba, a zászlóssal. Olyan sebes volt a víz sodra, hogy az álló ponton pattanásig feszítette ki a kötelet.

— Ugorjon ki valaki és oldja el a kötelet, — suttogott a zászlós. — Hogy soha se lehet valamit úgy megkezdeni, hogy baj ne legyen.

A bakák egymásra néztek, aztán a folyó álnok fodrára néztek, de senkinek se volt kurázsija beleugrani. Meghalni? Az más. De a vízbe ugrani és belefuladni, az megint más... Hiszen, hogy a kötél kifeszült, jó néhány méterre voltak már a parttól.

A pionírok evezni kezdtek és a ponton lassan a túlsó part felé fordult. Hanem az a kötél...

— Ugorjon ki valaki, — suttogott a zászlós.

Alacsony, fiatal kis pionír állott fel a csónakban és a mellette álló Nagy Jánoshoz fordult.

— Káplár úr, ugorjon ki, mert nyomban idelő az olasz... — csakugyan, a Montellő fölött kinyitotta szemét az ég.

Nagy János lenézett a csónak oldala mellett, ahol a

folyó mondta évezredes dalát. Nem, ilyenkor ősszel nagyon hideg a víz... és egyébként is, így, idegen vízben nagyon csunya a halál.

Gránát húzott el a fejük fölött és levágott mögöttük a parton. Riadozva szórta szét álmát a folyó és a kis pionír újra sürgette a káplárt.

Nagy János kinyújtotta kezét, hogy megfogja a pionír nyakát. Még ez is parancsol már, ez is rendelkezik. Ha kiugrik, lent várja a halál és csak nem fog meghalni egy pionír szavára? Már ott kaparászott a gyerek gallérja iránt, de nyomban eszébe jutott a tengernyi szomorúság, ami éppen azért szakadt rá leginkább, hogy nagyon is az akaratához egyengette a dolgokat. Leült szó nélkül a csónak oldalához és belenyújtotta a vízbe tenyerét. Ugorjon ki, akinek tetszik.

— Ugorj ki pionír, mert beléd lövök, — suttogott a zászlós és errébb lépett.

A zászlós csendesen káromkodni kezdett és azt mondta, hogy menjenek vissza, Nagy János felállt, kihúzta rohamkését és egyszerűen elvágta a kötelet. A csónakot úgy kapta el a folyó, mint a szél a belédobott tollat és a három pionír megfeszült inakkal iparkodott útjára terelni.

Annyira idegen volt nekik a víz, hogy még csónakkal se tudtak boldogulni rajta ugyanott, ahol az ellenség sportból, passzióból minden füttyentésre keresztül úszta.

Több gránát nem jött és a csónak zajtalanul úszott a túlsó part felé. Nagy János hagyta, hogy ujjai közt folydogáljon keresztül a víz. Jó itt lenni. Itt nincs ellenség, nincs jóbarát, nincs senki és semmi. Roppant semleges úr a folyó közepe, mindenkit egyformán a tenger felé akar ringatni a hátán. Élőt és holtat is. Itt nincs bolond és nincsen okos ember. Itt csak azok a kiváltságosak, akik testük alá gyűrik szeszélyes fodrát és lovagolnak rajta, mint a lovon. Ha most úszni tudna, kilépne csendesen, köszönés nélkül a többi

közül és úszna és menne addig, amíg olyan föld nem dobbanna meg a lába alatt, ahol a magyar is ember, mindenki ember de hajh, nagyon is kevés ahhoz a Korhány víze, hogy úszni megtanult volna benne. Az, hogy hová mennek, egyáltalán nem érdekelte. Társait soha se látta, csak a káplárt azon a néhány napon. Kik ezek? Bizonyára emberek, mert most félnek, oh, be félnek. De ő nem félt. Egyáltalán félhet ő még valamtől? De azért néha hátra nézett, mert úgy érezte, hogy minden evezőcsobbanás százkilométerre lódítja tőle a geszti határt.

Lassan, egészen lassan partot ért a csónak és szinte tisztelettel nézett fel Nagy János a hegy oldalán. Ohó! Nagyobb ez, mint ahogy látszott és egészen meredek... Se drót, semmi. A sziklák egyenesen a vízből nőttek és se hire, se hamva az ellenségnek...

A zászlós suttogva vezényelt és kilépett a partra. Az emberek egyenként mentek utána és szinte érdeklődve topogtak körülte.

— Itt felfejlődünk... két ember itt marad hátvédnek és a többi előre. Mindenáron hozunk egy olaszt. Ha élve nem, halva... bizonyságul, hogy csakugyan itt jártunk.

Ő előttük még nem járt senki túl a Piávé.

Az emberek kézbe fogták gránátjaikat és megindultak kapaszkodva felfelé. Nagy János ment a jobbszárnyon. Térdre ereszkedett egy kőlapon és visszanézett. Valamit mondani akart, tán búcsúzni akart. Átkozni vagy áldani? A többiek egyre feljebb kapaszkodtak, felugrott hát és ment körül-köre.

Sehol senki. De gyötrelmes ez a nagy nyugalom. A zászlós suttogva intézkedett, igen. Két ember menjen csak erre balra, kettő pedig jobbra... de ebben a pillanatban rakéta lobbant és oldalról menten kibontotta szárnyát egy fényszóró. Oyan világos lett egyszerűben, mintha már régen megvirradt volna és a bakák rémülten lapultak meg a fényben. Fölöttük gyilkos

sistergés égett, parázslott valami és vészes kojtor-
gással közeledett ez a sistergés. Alattuk mintha resz-
ketne a kő és olyan bizonytalan most ez a szöges
bakkancs...

Nagy János eldobta gránátját anélkül, hogy zsinor-
ját kihúzta volna. Fülét arra fordította, ahonnan köze-
ledett a vész és felugrott. Rohant, kapaszkodott fel-
jebb és feljebb. Mögötte megmozdult a Montellő ol-
dala. Nagy darabon felszakadt a hegy és csak utána
csattant a dörrenés. Eltűnt a fényszóró, eltűnt minden,
csak a visszahulló kőzáró dobolt a hegyoldalon és
medréből lépett ki a folyó. Pontont, bakát, zászlóst,
maga alá temetett a pillanat, csak geszti Nagy János
lovagolt eltorzult arccal, vigyorogva a halálok halála
hátán. Háborún, halálon, életem túl ösztöntől tisztva
ugrált feljebb és feljebb. Már nem volt sisakja, grá-
nátja, rohamkése, csak menni, tovább menni... Akkor
volt először világos gondolata, mikor árokba zuhant
az olaszok közé.

Körülte sok-sok olasz tolongott, hadarva, egymást
túl beszélve. Leült az árok fenekére mint a gyermek
a mezőn, ha rászaladnak a juhászok.

— Beh kedves emberek... — nézett fel rájuk. Egy
közülük felé hajolt, belenézett az arcába és nevetett.
Nevetett szívből, a többinek valamit magyarázott, újra
felé hajolt és tovább nevetett.

— He-he... he-he... — nevetgált Nagy János is
aprókat, nagyon aprókat és kinyújtotta két lábát, mint
egyszer, jaj, de régen ott kint a juhászoknál a le-
gelőn.

Két olasz a hóna alá nyult és felkapták, mint a pely-
het. Megindultak vele a fedett futóárkon keresztül a
hegy alatt. Fáklyák égtek végig az árokban és nyilá-
sok voltak vájva a falba. Itt is, ott is eléjük kukkan-
tott valaki, hangosak voltak, de nevettek mindannyian.

Nagy János úgy érezte, hogy sok ezeréves varázslat
alatt áll ez a földalatti hegy és neki kellett azért há-

borúba menni, ide jönni, hogy vidám örömbe, nevetésbe boruljon ez a varázslat.

Tágas barlangba vitték be. A barlangban asztalok voltak és tisztek ültek egyik asztal mellett. Villanykörték égtek a falakon és üvegek voltak, poharak az asztalon. Közülök egy, nyilván a legrangosabb, felállt és megállt Nagy János előtt.

— Ausztriaki?

— Nem. Magyar vagyok.

— Áh, áh, magyar! — beszélt a tiszt és nevetett. Valamit mondott, másik tiszt jött elő és nagy poharat hozott. — Igyál, magyar, — mondotta, — vino, bor, ez jó...

Megbámulták, ahogy ivott. Körül állták, megtapogatták. — Magyar, magyar... — mondogatták egymásnak és folyton folyvást összenevettek.

— Itt nem vagyok bolond, itt ember vagyok, — húzta ki Nagy János a mellét és derűs szemmel nézett szét a tisztek között.

Minden szóra figyelt, mert olyan jóságosan hulltak, kopogtak lelkére és szinte ujjongva érezte, tudta, hogy kevés hijján majdnem hogy megérti őket. A frontokon itt-ott elhullajtott olasz szavakat rakta magában össze és párhuzamot csinált belőle azokkal, amiket itt most hallott. Egyeseket értett tisztán, tökéletesen, másokat csak sejtett de érezte, hogy lesz idő, mikor ezt a gyönyörű, gyors beszédet teljesen megtudja érteni.

— Gyujts rá magyar, — nyomott a tiszt szájába egy szivart, — gyujts rá és beszélj. Hát szóval, magyar vagy, — mondotta tovább a tiszt magyarul. — Hányas vagy? Hányan jöttetek át?

— Tizenketten. A többiek nem tudom hol vannak.

A tiszt nevetetett.

— Tutti via Szent Péter. Megholt. Csak te vagy itt magyar. — Megveregette a vállát. — Ujj le, gyere.

Nagy János leült az asztal mellé, bort töltöttek a poharába és nagyon, de nagyon jól érezte magát.

A magasabbrangú tisztek elmentek nem sokára, csak hadnagyok, őrmesterek maradtak ott. Nevetgélve, vígan tördelték egymás nyelvét és közben nagyokat ittak. Nagy János néha rágondolt még Seresre, az ismeretlen századra, az elpusztult sturmkompánira, néhai főhadnagyára és mindazokra, akikkel percre vagy órára, vagy évekre összesodorta a sorsa. De minden szónál, minden pohár bornál gyengébb és halványabb lett ez emlékezés, mert csak egy dolog bizonyos: hogy ez az ellenség nem ellenség és határtalan az a kedvesség, ahogy ölni való szándéka után itt fogadják. Az olaszok jöttek, mentek, csak pár ember tartott ki mellette változatlanul. Egészen össze melegedtek, ölelgették egymást, jól lehet, hogy a bornak is része volt ebben. A Nagy János lelke csordultig telt hálával, jóssággal. Földhöz vágta poharát és minden bevezetés nélkül énekelni kezdett:

„Esik eső az árpa tarlóra,
Gyere babám ültess fel a lóra.
Gyenge vagyok sehaj, nem tudok felülni.
Almás deres a paripám
Nem akar állani...”

Az olaszok szájtátva bámultak rá, aztán összefogózkodtak, ugrándozni kezdtek és üvöltöttek, mint a sakál.

V.

Tizennyolc őszén már tökéletesen beszélt olaszul.

Egy év alatt bejárta Olaszországot és egyik vasárnap reggelen vele és néhány társával Szárdinia szigetén kötött ki a bárka. Mezőgazdasági munkásokat hoztak a szigetre.

Fiatal parasztasszony várakozott rájuk a parton,

szolgájával, aki már szintén hadifogolyból rekrutálódott. Az asszony szép volt, mint a sziget forró nap-sütése. Nagy Jánosnak szeme is felakadt, úgy nézte az asszonyt. Tudta már, hogy jaj beh régen találkozott ő már evvel az asszonnyal... Nagyon régen találkozott evvel az asszonnyal, de hol? Csöstől rohanta meg minden, ami olyan régen elmullott a távoli frontokon. Kegyetlen suhogással jött rá az emlékezés... Benedek ott, a cseresznyefán, a tiszt, aki rájuk lőtt és a halott olasz. A fénykép! A fénykép!... Lázasan kapott zsebéhez, de jaj, a bolondok háza azt is kilopta onnan. Mintha mérhetetlen földeken, tengereken át jött volna megholt ura mellől ez az asszony csak azért, hogy ő vele találkozhatson... és most itt van.

— Mehetünk? — mondotta az asszony kedvesen, persze, olaszul és pénzt adott a kísérő őrmesternek. Végig nézett kicsiny hadseregén és megfordult egyik sarkán. Megindult a kőbevált gyalogúton.

Nagy János megdörzsölte a szemét, az előtte haladó asszonyt nézte. Ez már mégiscsak csodálatos, hogy éppen idehozta a sorsa.

— Min csudálkozol ecsém? — bökte oldalba az öreg hadifogoly, aki a kikötőben várakozott rájuk az előbb.

— Ni... Balog Péter bácsi, a bibliás ember! — ismerte meg Nagy János az elmúlt pergőtűzek imádságos emberét, — hát maga is itt van Péter bátyám?

— Hát hogyan vónék ecsém, mikor hogy itt vagyok itt vagyok én már régen, vagy másfél esztendeje óta. Mert tudod ecsém, azt mondja a seregeknek ura, hogy imé szolgáim esznek, ti pedig éheztek, imé, szolgáim isznak, ti pedig szomjuhoztok, imé, szolgáim örvendeznek, ti pedig megszegyenültök... de siessünk, ecsém, mert itt hágy bennünket a gazda.

— Hát ez a gazda, ez az asszony?

— Hát. Az ura meghalt valahol a fronton és most ő

gazdálkodik. De igen fájin fehércseléd, azt meg kell neki adni.

Balog Péter beszélt, magyarázott, de Nagy János nem hallgatott rá. Előbbre ment, szorosan az asszony után. Azt hitte, hogy neki ezentúl az asszony mögött van a helye. Az asszony hátrafordult, úgy ment pár lépést hátrafelé, mosolyogva nézett Nagy Jánosra.

Mintha a geszti határra pazarolná teméntelen fényét a nap, esteledik, a napi munka, verejtéke színe, illata terülne szét az asszony csipejének ringásából a gyalogúton.

Hamarosan nem tudta, hogy minek örüljön inkább. Balog Péternek, a bibliás embernek, vagy az életre kelt fotografiának? Amazt vészen, véren keresztül csöndes fedél alá vezette a bibliája és őt pedig... és ezt az asszonyt pedig... mióta fogságban van, nem került még elébe ilyen probléma.

Mindazonáltal megmagyarázhatatlan gyönyörűséggel nézett széjjel a szigeten. Hátuk mögött a végtelen vízekből álló tenger és előttük ez az asszony, aki soha nem járt ösvényeken vezetni őket ismeretlen tervek, célok felé. Ha nem volna rajta ilyen elképesztően laza az a pongyola, azonnal megbeszelné megholt ura sorsát vele.

*

Csöndes, boldog napok következtek a foglyokra. Heten voltak munkások Balog Péterrel együtt, aki inkább aféle botos gazdának számított. Négy magyar és három román. Más ki is vállalkozna ugyan mezőgazdasági munkára a monarkia hadseregéből? Gyönyörű volt a szigeten az ősz, a birtok játékbirtok csupán, de itt mégis csak annak számított. Rengeteg volt a narancs és a kő. Néha kék, néha sárga színe volt az őszenek, de nem a napsütéstől, hanem ahogy fújt a tengerről a szél. Estéknként összeültek csomóra a csűr előtt és a bibliát magyarázta Balog Péter. Figyelemmel hallgatták, míg meg nem unta valamelyik. Az, aki

unta, megfészkelődött a helyén, aztán minden további nélkül nótára gyujtott. Balog Péter dühösen nézett rá de aztán becsukta a bibliát és ő is énekelt. Mert nagyonis testvérek voltak azidőben a biblia és a dal. Dal szerelemről, lányról, a geszti határról. A fiatal özvegy ott könyökölt a ház ablakában és felsírt, ha a szobát már nagyon is tele tömte szomorúsággal az ének.

Nagy Jánoson nyoma se volt már a régi verekedéseknek. Egészségesebb volt mint valaha és minden reggel arra készült, hogy a mai napon okvetlenül beszélni fog a gazdaasszonnyal a megholt uráról. De ha az asszony közeledett hozzá kicsit lusta, bolondul puha járásával, menten elszállt beszélgető kedve. Nagyon szép volt Nagy Jánosnak ez az idegen asszony.

Ma korán keltek, mert vetéshez készülődött Balog Péter. Aki éppen olyan híven ellátta a kis gazdaság dolgát, mintha odahaza volna a magáiban

Az asszony is felkelt, rá is átragadt a vetés láza. Egyébként is, ünnep volt a szigeten a vetés, nem sok volt az a föld, amit össze tudtak kaparni a kőrengeteg közül.

Az emberek ténferegve járkáltak a csűr előtt, az asszony is elvegyült köztük.

— Menjünk, menjünk, — mondta.

— Ki vállalkozik a búzát elvetni, hé? — kérdezte Balog Péter. — Én magam is elvethetem, ami azt illeti...

Természetesen, vállalkoztak mindannyian.

Az asszony kíváncsian nézte őket, aztán odament Nagy Jánoshoz és megbökte ujja hegyével a mellét.

— Te fogsz vetni, Jancsi... együtt megyünk, én is megyek.

Nagy János mintha tudta volna, hogy valami történik ezen a napon, olyan fontoskodva kanyarintotta nyakába a zsákot és megindult az asszony után. A

tanya mögött volt a szántás, amely várja méhébe a magot. Gyalog mentek addig, két ember hozta utánuk a búzát a hátán. Mintha kincset cipeltek volna, úgy jött utánuk Balog Péter.

— Menni... visszamehetnek, — mondotta az asszony és megállt a szántás végén.

Nagy János félszemmel az asszonyt nézte, aztán vállára vette a zsákot. Szemben vele akkor bújt fel a sziklák mögött a nap és ezüst ködök szálltak el a kelő nap fölött. Vakító sugarakat dobáltak egymásnak a kövek és Nagy János rálépett a szántásra, belemarkolt a búzába. Egy lépés... eoy marok búza. Úgy szokták ezt odahaza Geszten.

Az asszony szóltanul lépkedett mellette, az arcát nézte, majd a tenyerét nézte, amint áldólag terül szét a szántás fölött. Muzsikált a pergő búzaszem, mint a zápor és szája nyitva volt a gyönyörűségtől.

— Vetni így kell? Mondd, Jancsi, így?

— Így szoktuk ezt bizony, odahaza Geszten, — mondotta Nagy János és megállt. Hátrább billentette vállán a zsákot és nézett az asszonyra. Most tán megmondhatná neki megholt urát...

— Taníts meg, engem is taníts meg, — beszélt az asszony és belemarkolt a búzába. Aprókat lépkedett és szórta, szórta.

— Nem így kell, szinyóra, nem így kell.

— Hát hogy, hát mutasd!

Nagy János kevesett habozott, aztán megfogta az asszony kezét.

— Így, ennyit vegyen egyszer, aztán egyik lábát így, előre teszi... úgy. Most a másikkal utána lép, de a térdet kifeszíteni! Ki, ki. Most a karját túlra lendíti és úgy engedni a szemet...

Vitázva, viaskodva értek végig a szántáson. Az asszony aprókat kacagott és az arca csattanó volt és lángoló.

— Újjunk le itt, — mondotta és leült a fűre a na-

rancserdő szélén. — Ujj le te is, Jancsi — s helyet mutatott tenyerével maga mellett.

Nagy János kivette nyakából a zsákot és leült. Hogy mit akar ez az asszony vajjon...

— Beszélj nekem valamit a te hazádról, Jancsi. Bizonyára van odahaza egy kislány...

— Kis lány? Az nincs. De van jó édesanyám... és az apám. Lány is van, volt, nem mondom, de hol van az már? Mióta háború van, csak egyetlen egyszer voltam odahaza. Még tizennégybe. Azóta soha. Ki tudhatja azt, hogy ennyi idő alatt hányszor gondolnak mást és mást a lányok? Nincs senkim. És most itt vagyok. Van egy hugom, az éppen olyan, mint a színyóra... de lehet hogy pár évvel fiatalabb.

— Olyan, mint én? — tapsolt az asszony, — özvegy? Mert én özvegy vagyok.

— Akkor még lány volt, — válaszolt a fiú és arra gondolt, hogy most szólani fog arról a fényképről, de az asszony tovább beszélt: — meghalt az uram, szegény... — s a fiú úgy látta, mintha nagy szomorúság lobogtatta volna szárnyát a homlokán. — Meghalt a háborúban. Lehet az is, hogy éppen te ölted meg, Jancsi.

— Nem, nem én egész biztosan. De ha akarja, színyóra, valamit beszélhetek róla, — mondotta a fiú és az asszony ölét nézte, mert szavára idegesen szedte maga alá a lábát.

— Te tudtad, te láttad az uramat, Jancsi? Hát hol, hát mikor?

A fiú révetegen nézett keresztül a szántáson, mégis tán nem kellett volna beszélni erről. Olyan jó dolga volt itt a szigeten és ez az asszony is olyan kedves, jaj be kedves... de aztán vállat vont. Evvel mégis tartozik annak a halottnak.

— Az úgy volt, színyóra, hogy nagy tűzben voltunk egyszer a Karston... és hát igen, egyszer valami okból lemaradtunk a rohamnál egyik barátommal. Pará-

nyi kert mellett mentünk a csapat után és a kertben ott feküdt egy fiatal olasz, egy altiszt. Olyan, mint nálunk a káplár. Mellette kibontott hátizsák volt...

— Az én uram lett volna?... — kérdezte az asszony, de már sírás verte mellébe indulóját.

— Az. Mert fénykép volt mellette és ezen a fényképen maga is ott volt, színyóra.

— Hol van az a kép, Jancsi? — ugrott fel az asszony. — Nem hiszem, nem hihetem.

— Sajnálom nagyon, de nincs meg. Én megsebesültem, nem csak egyszer, de sokszor és a kórházakban ruhámmal együtt elveszett.

— Nem is az volt, csak te úgy mondd.

— De igen. Sokszor, oh be sokszor néztem én óráig magát. Néztem, pedig még akkor nem is álmodtam, hogy valaha még találkozunk ebben az életben. Azért néztem, mert maga olyan szép, olyan szép volt, színyóra, hogy nagyon, de nagyon jól esett nézni. Millió asszony közül megismertem volna bármikor, évek múlva, mint ahogy rögtön megismertem, mikor kiszáltam a dereglyéből... Pedig a fényképen nem így volt a haja. A fényképen így volt, várjon csak, színyóra, — odahajolt szorosán az asszonyhoz és igazgatni kezdte a haját. — Igen, ilyenformán volt. Még álmomban is tudom, hogy volt.

Az asszony sírt, mint a záporosó. Meleg könnye ráhullt a fiú babráló kezére és azt mondta, igen. Csakugyan vitt el magával fényképet az ura és megírták azt is a frontról, hogy elesett, meghalt. De egyebet nem írtak, semmit se írtak. Beszéljen még, mondjon el mindent, mindent.

A fiú beszélni kezdett. Eleinte akadozva, aztán egyre lázasabban, elmondta minden harctéri szenvedését, a bolondok házát, mindent. Az asszony már nem sírt, csak csendesen hallgatta. A fiú érezte, látta, hogy amit annyiszor el akart mondani parancsnokainak, amit azok nem értettek meg, ez az asszony megérti, jaj be

megérti. Megérti sokat megkínzott, árva lelkét. Megérti, hogy neki mennyire édes a baráti, bizalmas szó, hát beszélt, beszélt.

— Szegény, nagy fiú... — mondotta az asszony és egy pillanatra csak, de mégis az ölébe húzta a fiú fejét.

— Istenem... vetni kék... — ugrott fel a fiú és az arca lángoló vörös volt.

— Csakugyan, vetni kell, vessünk, — mondotta az asszony és ő is felállt. Megigazgatta ruháját és megindult a szántáson visszafelé a fiú mellett. Hallgatta, hogy muzsikál a búza és nézte, hogy hajtja csirázni a magot a fiú tenyere.

*

— Hallgassátok meg csak, mi van itt megírva, — mondotta Balog Péter bácsi, a bibliás ember és tenyerével megsímította a Bibliát. — Azt mondja hogy: Eltörte az Úr a gonoszok pálcáját, az uralkodóknak vesszejét. Aki népeket vert dühében szüntelen való veréssel, leigázott népségeket haraggal, kergetik feltartóztatlanul. Nyugszik, csöndes az egész föld. Ujjongva énekelnek. Még a ciprusok is énekelnek rajtad: a Libánon cédrusai ezt mondják: Mióta te megdőltél, nem jön favágó ellenünk. — Aztán megint azt mondja hogy: — Ne örvendj oly nagyon, Filisztea, hogy eltört a téged verőnek vesszője, mert a kígyó magvából bazillikus jó ki, amelytől szárnyas sárkány származik. És legelnek a szegények elsőszülöttei és a szükölködők bátorsággal nyugosznak. és én kivesztem gyökeredet éhséggel és maradékokat megölik. Jajgass kapu, kiáltás város! remeg egész Filisztea, mivel füst jó észak felől és nem marad seregeiből egy se m.

— Hát hogy értsük mink ezt, Balogh Péter bátyám?
— kérdezte Nagy János és begombolta az ingét. Mivel éppen mosakodott a csűr közepén.

— Hogy értsétek, ecsém? Így, ahogy írva van. Nem lehet azt másként érteni. Mert látod, itt úgy van írva, hogy most már elmulik a háború... A Filiszteusok, az a nagyántánt, másszóval a Babylonia és most mink itt vagyunk, itt senyvedünk, la.

— Csak így senyvedtünk vóna a fronton, — kiáltotta egyik baka és feljebb csavarta a lámpát.

— Jó, jó, nem éppen mi rólunk van szó, hanem azokról, akiknek nincsen ilyen jó helyük, ilyen kitűnő gazdájuk la, mint nekünk van.

A soroszakács becipelte az üstöt és oldalához kocogtatta kanalát.

— Enni héli!

Balogh Péter kiment, ő bent evett a konyhán. Útközben azon gondolkozott, hogy holnapra másik verset keres a Bibliában. Muszáj ezeket kordába tartani, mert még eltalálják felejtetni, hogy haza is kéne majd egyszer menni. Nagy szégyen lenne az pedig. Igen nagy szégyen. Pedig neki már csak jó sora van, ha valakinek van... azért csak egyszer legyen vége a háborúnak.

Nagy János is elővette csajkáját, de bejött a szolgáló és azt mondta, hogy menjen fel a házba, hívatja a színyóra.

— Külön vacsorát kapsz, — élcelődtek vele a többiek, de Nagy János hátra se nézett, sietett a szolgáló után.

Most már tudta, hogy mindig szerette ezt az asszonyt. Szerette már odahaza Geszten, mikor híre se volt még a háborúnak és szerette bármerre járt, a kórházakban, a frontokon... Nem is tudna szeretni mást, csak ilyen tökéletesen szép, barnabőrű asszonyt...

— Azért hívattalak. Jancsi, — ment elébe az asszony

a kis verandára, — hogy vacsorázzunk ma este együtt. Beszélj még nekem az uramról, jó?

A fiú elpirult és lehajtotta a fejét.

Nagyon késő volt, mikor felálltak az asztaltól.

A fiú csak állt, csak állt az asszony előtt, de nem tudott egy lépést se tenni, mintha a padlóhoz nőtt volna a lába.

— Köszönöm... jóéjszakát, — mondotta az asszony és megsímította a fiú állát.

Az mereven bámulta az asszony meztelen könyökét, nagyot lélegzett, de trombitálva tódult be a levegő az orrán. Megfogta az asszony kezét, fel tűrte rajta a blúzárt és megcsókolta a felső karját.

Akkor éjjel hiába várták vissza Nagy Jánost a többiek.

*

— Biztos, hogy odahaza esik a hó... — gondolkozott Nagy János az ablakban. Itt könyökölt már rég óta. Olyan kényelmesek ezek a reggelek.

December első napja volt és a szigeten apránként, önmaguktól hulltak a lombok. Volt ugyan a minap kevés zimankó, de addig tartott csupán, míg a fejük fölé nem került a nap és azóta örök a napsütés. Egymással táncra kerekednek a színek, sárgák, pirosak, csak a sziklák háta így reggel rőtárany. És ezeken keresztül zuhog csengő zengéssel a nap fehér fénye.

Az asszony került lábujhegyen a hátamögé és befogta a szemét.

— Kukucs... ki van itt?

— Én nem tudom... fogalmam sincs... — fordult meg csendesen, birkózva a fiú és átölelte az asszonyt. Fejét befúrta laza pongyolájába és csókolta a mellét.

— Tudod, mit gondoltam, Jancsi?

— Mondd meg, szívem...

— Délután bemegyünk a városba. Együtt... ketten, moziba megyünk. Jó lesz?

— Jó lesz, nagyon kedves, te drága, — beszélt lázasan a fiú és csókolta az asszonyt ott, ahol érte.

Mióta is tartanak ezek a csókos reggelek? Sok-sok év óta? Persze, éppen ma két hete... De ez a két hét hétszer, ezerszeresen gyönyörűség. Minden nap nő, bővül ez a gyönyörűség és a mult, a csunya, szomorú mult eltűnt, oda van, csak néha, ritkán lopakodik vissza, mint a rossz álom.

A bibliás ember, Balogh Péter bácsi ballagott el az ablak alatt; kerti gereblyével a vállán. Felnézett Nagy Jánosra a szeme sarkából, de nem szólt, nem is köszönt, csak lógatta tovább a gereblyét. A foglyok nyesegettek, kapargattak a bokrok közt, még tél se volt, de már is készítették a kertet a tavasz elé.

— Jó reggelt, Péter bátyám! — szólott utána a fiú. — Meg se látja a szegény embert.

Az öreg visszafordult, de csak úgy, elnézett az ablak mellett.

— Először is, nem reggel van mán, ecsém, hanem nappal van, világos nappal. Meg oszt te se vagy mán szegény.

— Hát mi vagyok, Péter bátyám?

— Hát digó vagy, gazdag digó, vagy mi a fene... — motyogott az öreg és zsebéhez kapott, jó volna tán hamarosan ráolvasni a fiúra egy verset, de aztán mégis tovább ment. Fialat még, hadd játssa ki magát.

Nagy János előbb megszorodott, de aztán felnevetett. Persze hogy gazdag. Nem is nyomorult koldus, mint odahaza Geszten. Nem a kegyelmes úr lábkapcája, hanem egy drága, szép, módos asszonynak a szerelmese és az ura lesz... Törvény szerint is az lesz. Sok éjszakát végig beszélgettek már erről. Úgy a csók után és a csók előtt. Soha, soha se vonja ki többé lábát erről a szigetről. Ez a sziget immár az ő hazája, ez az asszony az ő asszonya, aki pótolni tud minden odahaza maradt asszonyt, mert annyira szép, annyira tökéletes.

— Itt vagy kedves? — fordult hátra az ablaktól.

— Itt vagyok kedves... — ment hozzá az asszony és ráhajolt a hátára. Hogy milyen puha is ez az asszony...

— Hallod az öreget? Dünnyög rám. Azt mondja: Gazdag vagyok.

— Igen, az én gazdag uram... de ne haragudj rá azért. Tudod, én úgy gondolom, hogy őt se engedjük majd haza.

— Majd? Persze, majd... de az nehezen megy szívem.

— Oh, hát miért?

— Mert az öreget várja otthon az öreg asszony, a gyerekek és a birtoka.

— Persze, családjá van, birtoka van, — tündött az asszony szomorún.

— Úgy mondta. Gazdag ember az öreg. Kétszáz hold földje van, sok jószág.

— Hiszen akkor gazdagabb mint én, Jancsi.

— Oh, az nem úgy van nálunk, ott másképp van.

Az asszony szeméből nem akart eltávozni a szomorúság. Átölelte a fiú vállát és úgy duruzsolt bele a fülébe:

— Úgy-e, Jancsi, te sohase hagysz itt engem, úgy-e hogy sohase. Mert látod, azt nem élném túl... Itt minden a tiéd is, ami az enyém. Majd minden szép lesz nagyon, gyerekünk is lesz és én nagyon-nagyon szeretlek tégedet Jancsikám...

A fiú egy kicsit meghökkent.

— Már lesz...?

— Nem, még nem, de majd lesz, biztosan lesz, a mi szép gyermekünk...

— Nagyon édes vagy, de most elsősorban reggelizzünk.

— Igen, reggelizzünk... — duruzsolt az asszony és kiszaladt a konyhába.

Délután látták a foglyok, hogy Nagy János az asz-

szonnyal a város felé kocsizott. Mindketten fennültek a bakon, az asszony hajtotta a lovat, de a fiúnál volt a gyeplő. Vászonruha volt rajta és kalap nem volt a fején. Az asszony már teljesen átformálta a fiút, a szívet és az ő izlése szerint.

A foglyokra nem vigyázott senki, hiszen olyan jó védgát volt a tenger. Csak néha jött ki kerékpáron egy őrmester, ujságot vitt, ujságot hozott. Köszönt az asszonynak, meghajolt Nagy János előtt és megkeverte Péter bácsit.

*

— Nincs semmi baj? — kérdezte.

— Nincs ecsém semmi. Dolgozgatódunk, rendbe vagyunk.

— Finom gazda a szép özvegy, úgy-e?

— Hát, elég fájin teremtés ami azt illeti. De magam se vónék más ü hozzá az én birtokomon.

— Van neked birtokod?

— Nekem? Azt elhiszem. Ez az ocsmány kő kismiska hozzá, — beszélt az öreg.

Most is, alig hogy eltűnt a kocsi a fák között, megérkezett kerékpárján az őrmester. Nyomban felkereste Péter bácsit és még messziről kiáltotta:

— Béke van testvér, béke van! Via tutti... tutti via káza.

Az öreg nyomban földhöz vágta a sapkáját.

— Ki mondta?

— Ki? Mindenki. Már egy hónapja hogy béke van, tán még több is. Úgy tört ki ez is, váratlanul, mint a háború. Már ide is jöttek haza foglyok a te hazádból, innen is mentek.

Az öreg csak állt hallgatagon. Tán bibliát olvasott, tán zsoltárt is mondott. Könny rezgett öreg szemében és kezet nyujtott az őrmesternek.

— Köszönöm testvér, hogy ezt megmondtad. Itt ugyan sokára hall meg ilyesmit az ember. De most már meghallottuk és ma éjjel mi is indulunk hazafelé...

de ha ma nem, akkor holnap. Okvetlenül indulunk holnap.

— Igen. Most már haza igyekszik minden rendes ember. De ne szóljatok erről senkinek. Egyébként pedig én is megyek haza.

Balog Péter szaladt a foglyokhoz. Azok eleinte hitetlenül támasztották földnek az ásót, de aztán mégis körülvették az öreget.

— Haza... haza... — zengett a bokrok között. — Haza... haza... — morajlott itt, egészen közel a tenger

Bent, a városban pedig szerelmesen bujt a Nagy János oldalához az asszony. — Úgy-e, te nem mégysz haza? Úgy-e, te nem hagysz itt engem? — suttogta fülébe minduntalan. Mert a szigeti városkában is ordítózásra készítette a bennszülötteket a béke láza.

Nagy János sáppadt volt, mint a halál, de azért azt mondta: dehogy megyek. Immár itt van az ő hazája...

Esteledett, mire vissza érkeztek a városból.

Mintha semmi se történt volna, a foglyok a tegnapi tempóval végezték dolgaikat. Csak Balog Péter ólálkodott egyre a ház körül.

Nagy János már a fronton is, de itt is nagyon szerette az öreget, de most mégse mert odamenni hozzá. Most nem tudta volna viselni az öreg szúrós szemét, nem tudta volna elbírní, hogy fejére olvassa a bibliát. Betette az ablaktáblákat és a házat siettetette az éjszaka elé.

Leszakadt a szigetre a szerelmes éjszaka.

A fiú csókba fullasztotta követelő gondolatát hazáról, geszti határról. Hiszen itt van, mellette van ez a határtalan jóság, aki megfogta elesett életét és magához emelte nagy szerelemmel. Szájához emelte száját, belecsókolta az élet tiszta, diadalmas muzsikáját. És neki adja ráadásul ezt a birtokot. Otthon mi lenne belőle? A Tiszáék csőzse, mint az édesapja. Ágyúöltelék lenne, mint Sztanics, mint Benedek...

Itt pedig a maga gazdája lesz és ennek a drága asszonyoknak a szerelmese. Törvényesen összekelnek, aztán gyermekeik lesznek és azok majd úgy beszélnek, mint az édesanyja. Ezen a zengő nyelven. Amely úgy zeng, mint reggel a kő, ha rátűz a nap.

— Édes... — ölelte át asszonyát.

— Tessék szívem... — duruzsolt az asszony és felé fordult.

— Csókolj...

— Hát csókollak... nesze, nesze.

Igen. Majd ő rendbe hozza ezt a gazdaságot. A szántás mellett ki kell még darabon irtani az erdőt és beültetni narancssal. Nem kifizető ez így ahogy van. Jaj, csak ne bólogatnának felé úgy a geszti fák... De Geszt a fák hazája... a fák hazája... asszonya vállán pihent a feje, mire elaludt.

Reggel kicsit zavaros volt a feje, mikor felkelt.

— Mi bánt? — bujt közelebb hozzá az asszony.

— Semmi, semmi, — mondotta mohón a fiú és kezével végig babrált ruhája alatt, a hátán. Már határozott és arra gondolt, hogy hijába üzengetnek immár a geszti dülők. Mert ő ugyan nem megy se té se tova. Ő már régen megkötötte az ő békéjét.

Felöltözött és csak úgy, megszokásból kihajolt az ablakon. De majdnem összekoccantotta az öreg Balog Péterrel a fejét, mert az meg a szobába akart mindenképpen benézni.

— Ni... Balog Péter bátyám... mi ujság van, Péter bátyám?

— Hászén ujság van elég, nem mondom, — mondotta az öreg és zsebében kaparászott.

— Ujság? Persze, ujság mindég van, — mondotta gyorsan, hadarva a fiú, mert jaj, jó lesz az öreget mindenben megelőzni. — Ma megkezdjük az erdőirtást Péter bátyám. Kidobjuk a fügefákat és ültetünk a helyére narancsot. Tegnap megalkudtam már a városban spanyolcsemetékre...

— Én tőlem rakhatsz mán belé ecsém zsannamanát is. Én tőlem mán ecsém ott eheti meg a spanyolokat a fene. De mást mondok én neked. Az éjszaka indulunk mindannyian haza, nem jösz?

Nagy János várta az öregtől ezt a kérdést. Tegnap is várta, ma is várta. De hogy mondja meg neki, hogy ő nem megy. Ő már megérkezett oda, ahova annyi szenvedéssel, annyi síró reménykedéssel vágyakozott.

— Hát miért mennék én haza Péter bátyám? Hogy napszámra járjak az urasághoz?

Az öreg szúrósan nézett a fiúra.

— Nem mondom én, hogy napszámosnak gyere haza.

— Hát? Vicspánnak? Vagy püspöknek?

— Annak se. Majd kialakul valahogy otthon az ember sorja. Gyere velünk ecsém. Úgyis csak az lesz ennek a nagy szerelemnek a vége. Már megfogadtuk a deregjést is és ha feljön a hold, búcsút veszünk a kapufélfától. Osztán azt se mondjuk, hogy itt vótunk. Mert megvan az írva, ecsém, hogy: Fiam, ne járj egyúton ezekkel, tartóztasd meg lábaidat ösvényüktől! Hát csak gyere. Egy óraker felhúzzuk a vitorlát, osztán sipirc! Ha egy kis szerencsénk lesz, négy hét múlva otthon leszünk...

A fiú szótlanul nézte a biblíás embert. A szigettől Gesztig tengereknél is nagyobb az út, de Balog Pétert mihamarabb hazá vezetl soha el nem pusztuló hite. De minek is az ember számára hit, ha olyan ocsmány útakra téved el vele?

— Nem megyek én, Péter bátyám, sehova.

Az öreg szomorún nézte a fiút. Hiába, ezt mégse tudja haza vinni. Kár érte pedig. Otthon olyan rendes emberré vált volna. Mi az, hogy együtt élnek evvel az asszonnyal? Semmi. Otthon is kirug az ember a hámból, kivált, míg fiatal. Vannak otthon is lányok, asszonyok, még különbek, mint ez a cigányképű.

— Rosszul teszed, ecsém, ha nem jösz. Én osztán

nem hihatlak többet, csak most az egyszer. — Zsebébe nyúlt és kivett onnan egy levelet. — Nesze: Azért még ezt a levelet elolvashatod. Anyád írta, amint látom, vagy kicsoda...

Egyetlen levél volt ez, amit Nagy János kapott a hadifogságban. Lehet, hogy nem is aznap hozta el a posta. Ki tudja, az öregnek milyen tervei voltak vele?

Balog Péter elment az ablaktól és Nagy János holt-ravált arccal forgatta kezében a levelet. Miért is érkezett hát meg ez a levél, miért, hogy szél el nem kavarta, tenger el nem nyelte? Mert csakugyan, az édesanyja írta. Olvasta: „... a búzát is elnyomtat-tuk mán, luval nyomtatta keresztapád; mert hogy olyan sok szalmát elpocsékolnak ezek a gépek. Apádnak sincs semmi baja, csak hogy a sarkán csunya töris van, osztán nehéz neki nagyon járni a határt...”

A nyáron keltezett még ez a levél és késő őszre járt, mire végtelen utakon, mérhetetlen időközön keresztül ideérkezett. Fakult, gyűrött levél csak. De tenyérynél helyen, maroknyi betűben benne van az édesanya minden kétségbeesett sírása, vágyakozása fia után. Benne vannak az apró, geszti kis hétköznapiak, kenyerek, gondok. Benne van a föld örök szaga, ahogy aratás után csirákat erjeszt a jövő élet alá.

Nagy János sokáig állott az ablakban, nem mert hátra nézni, mert fájó, gyötrelmes könny égette a szemét.

*

— Kakuk... kakuk... kakuk... — csapkodta össze szárnyát tizenkétszer az óra famadarja és Nagy János felnyitotta szemét.

Éjfél volt és a hold elérte az ablakot. Arany palástot terített az ágyra, az asszonyra. Arany fényével mosdatta egyik mellét, mintha rózsája ebben a pillanatban bimbózott volna. Gyönyörűségek kertje az

ágy és jaj, de minden ékességek virága ez a kibontott mellű asszony... Künt zsolozsmát zeng a hazaindulók elé a hold és védelemmel borul le rájuk a sziget éjszakája... Ő marad, ő itt marad, hiszen ez a sziget már az ő hazája, az ágy az ágya és ez a nyílló virág az asszonya... Nem idegen virág. A szíve, lelke, vére virága. A csókja? Az az egész világ. Kidobta magából az a föld, kidobta, százszor elárulta. Bolondok közé zárta, sokszor halálra szánta.

— Kakuk... — mondotta újra a famadár. Egy fertály egyre...

Odább lépett a hold, levonta az asszony melléről leplét. Most a haját, arcát babusgatta vele és a fiú bozontos fejét vetítette fel a kárpiton. Nagy János felkönyökölt, úgy nézte az alvó asszonyt. Az alvó asszonyt nézte, de szíve, lelke az öreg bibliás ember lépteit leste, hogy vajjon nem kopog-e fel hívón, hívogatón az ablak alatt? De csak a mélységes csönd van felajzva az éjszakára és a csöndön túlról, nagyon messze valaholról figyelmeztető üzenet jön elnémult frontok, háborgó tengereken át... jön, jön az éjszaka szárnyán hozzá az üzenet és ez az üzenet mintha rég megholt főhadnagya szava volna hazáról, édesanyjáról, a geszti fákról...

Az asszony megmozdult és feje fölé nyújtotta kezét, vagy a tova tűnő holdsugár után? Ki tudhatja azt, hogy álmaikban mi után vágyakoznak az asszonyok?

— Kakuk... kakuk... karatyolt tovább a famadár. Két fertály egy...

— Megyek, elmegyek... tört fel a fiú lelkéből a síró vágyakozás. Az asszony fölé hajolt, hogy mindörökre lelkébe vesse képét. Szívébe zárja lélegzését, ezt az Isten muzsikáját. Megigya alvó testének illatát... hogy soha ne szomjúhazzon rá vissza. Nem akarta, de a lelkéből kicsordultak a szavak... a lelkéből, de a lelkébe vissza... : — köszönöm neked, te megáldott jószág, hogy előtted nem voltam ágrulszakadt. Köszö-

nöm neked, te asszonyok szépe, hogy drága életedből nekem ajándékoztál annyi sok szép napot... adtad a csókod, a lelked... köszönöm... köszönöm... Feje megcsuklott, a szája felé csuklott, de mégis lehetnyi csókot csókolt a kezére csupán és leszállt az ágyról. Lassan, mintha magával akarná lopni minden ittmaradt boldogságát, kiment az ajtón.

A konyhában felöltözött, gyorsan, lázasan, mert hát-ha utána nyújtja kezét az alvó asszony? Aztán leszállt a kertbe.

Pillanatig hallgatózott, aztán futott a csűrbe.

— Senki... Élmentek... — de mintha a tenger felől sietős zajt hozna erre a szél. Futott hát arra a jól ismert, jaj, nagyonis jól ismert úton.

Mire odaért, a foglyok már ott álltak a fedélzeten és a dereglyés oldozta a köteleket.

— Itt vagyok én is, Péter bátyáml! Én is haza megyek! — mondotta Nagy János és nyakába borult az öregnek. A könnye megeredt, mint a zápor.

— Ember vagy, ecsém, ember vagy, azt mán én mondom, Balog Péter. — Símogatta meg az öreg a fiú fejét. — Na, ne ríjj. Úgy-e, hogy nem rísz? Ne ríjj, mert megvagyon írva, ecsém. Megvagyon írva... — vigasztalta a fiút az öreg, de több nem jutott eszébe a bibliából.

A vitorlákba beletenyereelt a szél. A hold sütött, a bárka ment és az árva magyarok összefogózkodtak, nótára gyujtottak és táncolni kezdtek a játékfedélzeten. Nagy János a hintázó éjszakát nézte, majd az elhagyott partot nézte és össze csikorgatta a fogát:

— Vajjon minek megyek én haza, mi az ördögnek?

De valami borzalmas erő szorította a szívét és vonszolta magával.

Talán a geszti fák, talán a geszti föld, vagy a jóságos Isten tudja mi volt.

VIRSIK MÁRIA:

KERESSÜK EGYMÁST

Tudom, eddig sok asszonyt öleltél,
de csókjuknak idegen íze volt.
s elhagytad őket, — vagy ők hagytak el,
— gyenge lángot léghuzam is elolt.

Tán még soká bolyongsz majd egyedül
kell, hogy még sokat szeress és temess,
asszonyok, lányok közt kalandozzál,
mert mindegyikben csak engem keress!

Engem keressz — s én téged kereslek
egy-egy rokonszenves férfiarcban,
ám, ha megszólal — nem a te hangod,
s lelkem a lelkéről visszapattan.

Keressük egymást, hol bizó hittel,
hol tétován, lankadva, csüggedve;
a szívünk gyarló, ingó iránytű,
s nincs csillag, mely egymáshoz vezetne.

— Keressük keressük az igazi párunkat,
az egyetlen, édes, örök Társat;
tudjuk, hogy van, de aggaszt a kétség,
hogy a miénk nem jutott-e másnak.

CSONTOS VILMOS:

MEGTÉREK HOZZÁD ...

Megtérek hozzád.
Szándékaimnak bűnös szennyét
Már lemosták lelkemről
A miattad hulló, fájdalmas könnyek.
Bocsáss meg,
Hogy egy percre eltévedtem:
Gyarló az ember és mohó vágyainak
Sokszor esik fojtó hinárjába ...
Bűnbánattal térek meg hozzád
S könnyes arccal.
Ha tudnál még szeretni, csak egy parányit is.
Ölelj magadhoz és
Csókold le könnyeimet.

Garamsalló, 1935.

II. RÁKÓCZI FERENC TRAGIKUMA

Valamely fejedelem uralkodói képességét, rendkívüli tehetségét, erkölcsi gazdagságát és személyes tulajdonságaiból kiáradó tekintélyét legjobban igazolja az a mód, ahogyan nemzetét egy és oszthatatlan egységbe tudja összeforrasztani, egy közös célba egyesíteni és a széthúzó és egymás ellen forduló értékeket egymással kibékíteni.

Egy-egy országban különösen három felület mutatkozik leginkább alkalmasnak arra, hogy a tagok egymás ellen felvonuljanak, surlódjanak és egymással halálos harcba bocsátkozzanak: a vallás, a nemzetiség és végül a társadalmi tagozódás terén. Az első kettőt szellemi, a harmadikat anyagi igazságtalan elosztódásnak lehetne nevezni, mert mindháromban kimutatható egy uralkodó osztály, mely, legtöbbször, az összes rendelkezésére álló eszközökkel elnyomni, maga alá szorítani és kiszipolyozni akarja a hozzá nem tartozó osztályokat, felekezeteket és nemzetiségeket. De amíg a felekezeti türelmetlenség ellen védelmet talál az egyes személy az áttérésben, a nemzetiségi kérdés kellemetlenségeit elháríthatja azzal, hogy az uralkodó nemzetiségbe olvad bele, addig a társadalmi ellentéteket, — éppen mert anyagiakon nyugszik, — csak erőszakos: forradalmi úton lehet eltüntetni.

II. Rákóczi Ferenc rövid — nyolcesztendőös fejedelemsége alatt — szintén szemben találta magával ezt a három bonyolult kérdést és míg az első kettőben általános megnyugvást tudott hozni fejedelmi bölcsességével, igazságosságával és általános keresztényi felebaráti szeretetével, addig a harmadik kérdésben csak gyenge kísérletig tudott eljutni. Végleges eredményt nem mutathatott fel. De kísérletével is messze, igen messze megelőzte korát. Ismerkedjünk hát meg

egész közelről II. Rákóczi Ferenc ama intézkedéseivel, tetteivel és elgondolásaival, melyekkel népét vallási és nemzetiségi szempontból összeforrasztotta egymással és a társadalmi kiegyenlítődést is keresztül akarta vinni.

1.

Hogy II. Rákóczi Ferenc mélyérzésű vallásos lélek volt, azt nem kell külön bizonyítgatnom. Általánosan tudott dolog, hogy a fejedelmet a cseh jezsuiták nevelték, akik azt a parancsot kapták a császártól, hogy az ifjúból jezsuitát csináljanak. Ezzel a császár azt akarta elérni, hogy a gyűlölt Rákóczi név soha se válhasson Magyarországon politikai zászlóvá, — és azt, hogy a jezsuitává lett ifjúval a félt Rákóczi család férfi ága teljesen kihaljon és hatalmas birtokai és roppant gazdagsága részben a jezsuita rendre, részben pedig a kincstárra szálljon. Szóval, hogy a Rákócziak kezében felhalmozódott óriási vagyon soha se lehessen valami forradalmi, Habsburg ellenes megmozdulás alapja, forrása és támasztéka. II. Rákóczi Ferenc mohón szívta ugyan lelkébe a katolikus egyház tanait, de semmi hajlamot sem mutatott arra, hogy magára öltse a reverendát. Bár annyira buzgó katolikus volt, hogy naponként misét hallgatott, ájtatosan, fedetlen fővel résztvett a körmenetekben, nyílt utcán leborult az oltáriszentség előtt, minden hétfőn böjtölt; mert a fogságból való kiszabadulásakor erre fogadalmat tett, szorgalmasan gyónt és áldozott; mégsem jegyzett fel a történelem egyetlen egy olyan intézkedését sem, mellyel a más vallásukat meg akarta volna rövidíteni.

Nem szabad ugyanis felejtenuk, hogy az a korszak, melyben II. Rákóczi Ferenc élt, a barokk-korszak volt: Ez a korszak pedig a túlfűtött fanatizmusnak kedve-

zett. Mindegyik egyház arra törekedett, hogy a maga kizárólagos uralmát biztosítsa; bármi áron, bármilyen eszközökkel. A másik vallásnak még csak a megtürt-vallás jellegét sem kívánta megadni. Szóval a barokk-korszak a legmagasabb lángokban égő vallási türelmetlenségnek kedvezett. A Habsburgok tehát koruk szellemének hű fiai gyanánt dolgoztak Magyarországon, amikor egyvallásúvá, még pedig katolikus vallásúvá akarták tenni, még a legistentelenebb erők árán is és a protestánsokat a legutolsó emberig kirtani törekedtek. Az európai katolikus fejedelmek és maga a pápa is joggal elvárták tehát II. Rákóczi Ferentől, hogy a magyarországi protestáns urak hatalmát megtöri és megnyeri őket; — mindegy, hogyan: szépszerével vagy erőszakkal — a katolikus egyháznak. II. Rákóczi Ferenc ezt nem tette. Nem azért, mert a felkelőknek legnagyobb százaléka a reformátusokból adódott, hanem azért, mert nem tudta lelkiismeretével összeegyeztetni, hogy valakin vallási meggyőződésében erőszakot kövessen el. De azt sem tűrte, hogy mások erőszakkal katolizáljanak. És amikor észrevette, hogy a jezsuiták a császár parancsának engedelmeskedve, a felkelés ügye ellen fordulnak és arra törekszenek, hogy a protestáns és katolikus urak között a bizalmatlanságot és elégedetlenséget elterjessék, hozzájárult ahhoz, hogy a jezsuitákat Magyarországból kiutasítsák. Nagy elhatározás volt az attól a fejedelemtől, akit a jezsuiták neveltek, és aki jezsuita gyóntató után vágyott mindig. Azt tartotta ugyanis, hogy neki nem a jezsuita rendhez kell hűnek maradni, hanem a hazához és ennek érdekeit kell kíválóan szorgalmaznia. Minden esetre igen érdekesen jellemző a magyar felvilágosodott gondolkodásra és érzésvilágra, hogy a református Bethlen behívta a jezsuitákat, míg a katolikus II. Rákóczi Ferenc kitiltotta őket az országból. Van még egy másik jelentős adatunk is a fejede-

lem igazságos és gyűlöletmentes, vallásos meggyőződéséről. Dédanyja, Lorántffy Zsuzsanna a sárospataki református egyháznak és kollégiumnak gazdag alapítványt tett s ez mindenkor szálka volt a katolikus klérus szemében. Most katolikus fejedelem alatt érkezettnek látták az időt arra, hogy II. Rákóczi Ferencet rábeszéljék, hogy ezt az alapítványt vegye el a reformátusoktól és a katolikusoknak adja. A fejedelem ezt a kívánságot a leghatározottabban visszautasította. A protestáns urak ennek ellenére attól féltek, hogy a fejedelmet egyszer csak mégis leveszik a lábáról és a Lorántffy-alapítvány katolikus kézbe kerül. Amikor ezt a fejedelem előtt szóba hozták, ingerülten kiáltott fel:

— Édes uraim, miért kínoztok és miért vertek keresztre? Hányszor fogadtam esküvel, hogy adott szavamát beváltom és ti mégsem hisztek, mégis háborogtok?!

Ezzel a tapintatosságával II. Rákóczi Ferenc elérte, hogy a kor szellemétől eltérően Magyarországon az ő fejedelemsége alatt igazi vallás-szabadság, lelkiismereti szabadság uralkodott. Az egyes felekezetek nem törtek egymásra halálos gyűlölettel és nem abban a törekvésben csúcsosodott ki minden becsvágyuk, hogy egymást tönkre tegyék, romlásba döntsék. Sőt II. Rákóczi Ferenc biztatására a szécsényi országgyűlésen heves felekezeti vita után a katolikus és protestáns rendek egymásnak békejobbot nyújtottak. Kivitte ugyanis a jószándékú fejedelem, hogy a megyékbe háromtagú (katolikus, református és evangélikus) bizottságot küldött ki az országgyűlés. Ez a bizottság komolyan és becsületesen megvizsgálta a felekezeti sérelmeket és a megismert igazság szellemében döntött. Irányító elvként állították fel azt a tételt, ahol a lakosság többsége valamely felekezetnek tagja, az az egyház kapja a templomot, parókiát, iskolát és a harangokat. De a más valláshoz tartozó kisebb-

ségnek azonnal telket kell kijelölni, hogy ott új templomot, paplakot, iskolát építhessen. A bizottságok jelentései arról tanuskodnak, hogy sikerült nekik majdnem mindenütt a kényes kérdéseket a törvény békét kereső szellemében elintézniök. A protestánsok még ott is a katolikusoknak engedték át a templomot, ahol a két protestáns vallás egyenként minoritás volt ugyan, de reformátusok és evangélikusok együtt a majoritást alkották. Természetesen, voltak fellebbezések is. A döntéssel elégedetlen panaszok mind Rákóczi elé kerültek, akinek minden egyes esetben sikerült a kérdés méregfogát kihúznia.

Ilyen liberalizmusra az akkori világ gondolni sem mert!

Még egy példa Rákóczi erős meggyőződésére:

II. Rákóczi Ferenc a kegyúri jogok kérdésében XI. Kelemen pápával erős vitába keveredett. A vita anynyira elmérgesedett, hogy Manchester lord azt az értesítést küldte haza Londonba, hogy a pápa II. Rákóczi Ferencet és a felkelést egyházi átokkal akarja sújtani. A fejedelem erre felvilágosította a pápát, hogy a kegyúri jogok gyakorlása nem a császárt, hanem őt illeti meg. A kinevezést pedig nem vonta vissza. Erre a felvilágosításra a pápa elállt attól a szándékától, hogy II. Rákóczi Ferenc ellen a legsúlyosabb egyházi büntetést mérje ki és megelégedett azzal, hogy brévében megparancsolta a papoknak és szerzeteseknek, hogy azonnal szakadjanak el a lázadóktól és térjenek vissza a császár hűségébe, mert a lázadásban maga a katolikus hit is csorbát szenved, sőt veszedelemben forog.

II. Rákóczi Ferencet a pápa állásfoglalása nem ingatta meg politikai meggyőződésében. Továbbra is a vallásszabadság harcosa maradt, mint ezt „Recrudescunt” röpirata tizenhatodik pontjában megígérte. Ez a tény mindenesetre igen fényesen rávilágít II. Rákóczi Ferenc kiváló jellemére. Ő, mint katolikus egyházá-

nak legalázatosabb híve és legengedelmesebb szolgálja mindazon pontokban megőrizte önállóságát, függetlenségét és erős akaratát, ahol úgy érezte, hogy neki és nemzetének igaza van. Ezért minden lelkiismeretfurdalás nélkül ellentmondott a pápa politikai rendelkezésének. „Vallomásai”-ban sok-sok politikai intézkedéséről elítélőleg nyilatkozott, de a vallásszabadság, a lelkiismeretszabadság ügyében hozott intézkedései közül egyetlen egyet sem bánt meg, vagy ítélte el.

2.

II. Rákóczi Ferenc ragyogó példát mutatott arra is, hogy lehet valaki nemzetének nemcsak hű fia, hanem egyenesen varázslatos megtestesítője, kisugárzó ereje, megálmodott ideálja és tetté formálódott öntudata, anélkül, hogy más nemzetiséghez tartozótól megtagadná az életlehetőséget, elvonná tőle a napmeleget és kiméletlenül rákényszerítené a maga felsőbbeséges hatalmának akaratát.

Nem beszélhetek II. Rákóczi Ferenc korában a nemzetiségi kérdésről abban az értelemben, amint ma ezt a politika kezeli. De tény, hogy a magyarországi nemzetiségek között voltak olyanok, melyek a magyarsággal tartottak, mint a rutének, szlovákok és románok egy része, míg a délszlávok: a szerbek és horvátok ellenséges érzülettel gyűlölték és égették, rabolták és gyilkolták a magyarságot. Pedig ez utóbbiaknak semmi különösebb okuk — császár iránt érzett hűségeen kívül — nem volt, hogy magyarokkal ellenségesen bánjanak. Hiszen a magyar alkotmány nem tett semmiféle vonatkozásban különbséget magyar és szerb jobbágy között, nem adott több jogot a magyar nemesnek, mint a horvátnak. Sorsuk is közös volt. A német zsoldos katonaság egyforma kegyetlenséggel és irtógalmatlansággal pusztította a szlovákokat és rutént, mint a magyart. Azaz a magyarnak még kutyább sors jutott

osztályrészül, ha véletlenül magyarsága mellett még protestáns is volt.

És II. Rákóczi Ferenc — amikor kibontotta a szabadság zászlaját, nem tett különbséget magyar és más nemzetiségű között, hanem „pro libertate universalí” harcolt. Mindenkiért, aki Magyarországon lakott.

Ő maga írja:

— A végre kellene megegyeztetnünk szívünket, hogy mindnyájan, akik édes hazánk tagja vagyunk, egyenlő szívvel és elmével konkurrálnánk hazánk felháborított sorsa lecsendesítésében...

Vagy másutt e sorokat olvashatjuk legdicsőségesebb napjaiban:

— Isten által kezünkbe vett közszabadságunknak régtől fogva óhajtott céljához közelgő nemzetséges ügyünk felette megkivánja a szíveknek egybeégetődésük után az egyenlő mértékben való consensust, úgy hogy vérünket és javunkat szomjazó ellenségünk kegyetlensége igáját másként nyakunkból ki nem vehetjük, hanem egybekapcsoló közönséges karokkal...

Annál könnyebb volt Rákóczinak a magyarságot rávenni arra, hogy a nemzetiségekkel karöltve dolgozzék, mert a magyarság nem is gyűlölte az itt lakó más nyelven beszélőket. Csak egy nemzet ellen érzett ellenszenvet és ez a német volt. De nem a hazai németiséget zárta ki szívéből, hanem teljes elkeseredéssel a császári németek ellen fordult, akik csak a maguk érdekét szolgálták, amikor a magyarsággal ellenségesen bántak. Mert bizton remélték, hogy a halálig elkeseredett magyarság előbb-utóbb fegyvert ragad és így törekszik szabadságát kivívni. A felkelt magyarság vagyonát a felkelés leveretése után elkobozzák és néhány hithű labanc magyar uron kívül a legizebb falatokat a császári kenyéren élő németek kapják.

II. Rákóczi Ferencet tehát mindenkor az az élesen látott politikai cél vezette, hogy magyarországi nem-

zetiségeket megnyugtassa, minden tüskét kitörjön szívből és szeretettel megépítse azt a hidat, mely a magyarságot és a nemzetiségeket egymáshoz vezeti. A maga személyét illetőleg valójában rávezette a nemzetiségeket a szeretet hídjára. Letagadhatatlan tény ugyanis, hogy a rutének, szlovákok emlékezetében szeretettel él Rákóczi alakja és a románoknak az a része is, akiknek ősei valamikor felcsaptak kurucoknak, szívesen beszél a nagyságos fejedelemről.

Ennek a szeretetnek lelkes és ékesszóló tanúbizonyossága az a tejben-mézben fürdető bánásmód, melyben mindazon kalandoroknak részük volt, akik magukat II. Rákóczi Ferenc fejedelem halála után Rákóczinak vagy Rákóczi fiának adták ki. De nemcsak a szlovákok fogadták szíves örömmel az ál-Rákócziakat, hanem még a lengyelek is, akik politikai pártjaikban tetteletényezővé emelték azt, aki Rákóczi nevében jelentkezett náluk.

És hogy II. Rákóczi Ferencnek pusztá nevéből is mennyire félték Bécs urai, legjobban igazolja az a tény, hogy az ilyen ál-Rákóczi ellen a legnagyobb szigorúsággal indították meg a vizsgálatot, melyet legtöbbször halálos ítélettel rekesztettek be.

II. Rákóczi Ferenc a nemzetiségi kérdés szolgálatában és kezelésében is példát mutatott nemcsak korának, hanem a jövőnek, sőt a jelennek is...

3.

II. Rákóczi Ferenc politikájának egyik alappillére volt: az erkölcsi faktoroknak előtérbe toléása addig a fokig, ameddig korának gondolkodása, eszmevilága ezt megengedte. Tudta, érezte, hogy az ország legvérvösebb sebe, hogy szabadságát teljesen elkobozták. Ő tehát arra törekedett, hogy az ország belső életében ezt a szabadságot mindenkinek megadja.

Vallásgyakorlatban és nemzetiségi hitvallásban sikerült neki ezt a szabadságot mindenkire kiterjeszteni, de annál nehezebb dolognak bizonyult a társadalom legalsó fokán kínlódó és vergődő parasztságnak, jobbágyságnak életét annyira feljavítani, hogy valamilyen emberibb szabadsághoz, emberibb élethez jusson.

Nem szabad ugyanis felejtenünk, amint már egyszer hivatkoztunk rá, hogy II. Rákóczi Ferenc korában a barokk műveltség periódusát élte Európa. A barokk kultúra fejedelme pedig abszolút hatalommal rendelkezett. Egyszerűen a társadalom fölé kerekedett és akaratának érvényesítését semmi és senki által, sem zavartatta meg. Vele szemben a jobbágyság, a parasztság minden jog, minden törvényen kívül tengődött. A társadalmi osztályok terhe rajta nyugodott ugyan, de ez az eltartott társadalom mégsem fogadta be. A terhek alatt a parasztság anyagi helyzete évről-évre romlott, annyira, hogy ezidőtájt szinte állati sorba süllyedt. Ilyen volt a jobbágyság helyzete mindenütt, széles Európában. Senki sem törődött vele. Senki sem szánta meg. Ezt a nyomorúságot Magyarországon még elviselhetetlenebbé tette a német zsoldos katonák nyomasztó sanyargatása, a bécsi politikának kiméletlen adórendszere és adóbehajtási módja. Ez a türhetetlen és elviselhetetlen állapot a legkétségbeesettebb jajkiáltást váltotta ki az agyonkínzottakból.

II. Rákóczi Ferencnek volt merészsége, szíve és akaratja arra, hogy ebben a kimondottan feudális korban észrevegye a jobbágyot és népies politikát üzzön. Szóval ebben a tekintetben sem volt korának kimondott gyermeke.

Tagadhatatlan, hogy fejedelmi hivatását komolyan fogta fel és fejedelmi méltóságát bizonyos ünnepléységgel gyakorolta. Ebben rátartinak és következetesnek bizonyult. Még számkivetésének legszomorúbb, legfájdalmasabb és koldússzegény perceiben

sem feledkezett meg erről és megkövetelte, hogy fejedelmi rangjának megfelelő hódolatot neki megadják. Ezt nemcsak hiveitől várta el, hanem szövetségeseitől is. A francia királytól éppen úgy, mint a török vezérektől. És jellemző II. Rákóczi Ferenc egyéniségére, hogy ezt a megkövetelt tiszteletet meg is kapta mindenkitől: hiveitől és későbbi kenyéradóitól egyaránt.

Ebben tehát nem találhatunk hiányt. II. Rákóczi Ferenc barokk ízlés szerint rendezte be udvarát és barokk ízlés szerint élt. Nagyon messze vetném el a súlykot, ha azt merném állítani, hogy II. Rákóczi Ferenc lelkében demokratikus eszmék kavargtak. Nem. Az ilyen és ehhez hasonló feltevés ellenkezik az igazsággal és a történelmi tényekkel. A fejedelemnek egymagában egymilliókétszázezer hold földje volt. Évi jövedelme meghaladta a félmillió forintot. Ha díszmagyarba öltözött, kerek kétmillió korona arany, ezüst és drágakő ragyogott rajta. És vele szemben állt a paraszt kívül-belül bedűlt kunyhójával, krajcár nélkül és mezítelen rongyosan. Ez a különbség mindenkor élesen határolta el helyzetüket, különösen olyan korban, amidőn az emberek a barokk kultúra hatása alatt a világ legtermészetesebb dolgának itélték ezt az elválasztó különbséget, vagyis egyfelől a pompázó fényűzést, másfelől a baromi szegénységet. Ennek a különbségnek eltüntetésén II. Rákóczi Ferenc hiába is akart volna dolgozni. De II. Rákóczi Ferenc éppen abban különbözött kortársaitól, hogy ezt a koldus nyomort mégis észrevette. Javítani akart a jobbágyság sorsán és az ekként megjavított sorsú jobbágyságot belekapcsolni a nemzeti ügy szolgálatába

Már édesatyja, I. Rákóczi Ferenc, igen nagy szánságot érzett a jobbágyság iránt és komolyan figyelmeztette a főurakat, hogy a „jobbágy nem rab, hanem ember és nem kell vele oktalan állatok módjára bánni”.

Valahogyan ezt a szánalmat, a jobbágysorsán való javítani akarást érezte meg II. Rákóczi Ferencben a parasztság, amikor Esze Tamás rongyos kurucai élén behívta Rákóczit az országba. És amikor Rákóczi mérlegelte az eshetőségeket, elhatározásába döntő súllyal nehezedett az az akarata, hogy a jobbágyság kezserves helyzetén valahogyan enyhítsen, a bécsi politika által okozott nyomort orvosolja és a császári zsoldos katonák által kiméletlenül kizsákmányolt szegény népet megmentse. Nem a feudális főurakkal szövetkezett tehát, nem is személyes, családi és rendi sérelmekre gondolt, hanem a parasztság iránt érzett rokonszenvet és ezzel a szegény néppel szövetkezett, amikor kibontotta a felkelés zászlaját. Károlyi Sándor, szatmári főispán, parasztlázadásban verte meg II. Rákóczi Ferenc első kurucait.

És mindjárt itt a mozgalom legelején nyilatkozik meg II. Rákóczi Ferenc politikai ügyessége, államférfiúi bölcsessége, előrelátása és egyesíteni tudó ereje, amikor ezt a parasztlázadásnak induló felkelést mentesíteni tudta Dózsa György-féle irgalmatlan nemesöldökléstől és kegyetlen pusztítástól. Ellenkezőleg a kósza parasztokat reguláris hadseregbe tömörítette és maga mellé tudta vonni az oligarchákat és a nemeseket is. Ezek természetesen a rendi Magyarország megváltozhatatlan alapján állottak, egyedül csak Bercsényi Miklóst tudta Rákóczi szociális terveinek megyneni.

II. Rákóczi Ferenc munkájának meg is volt az eredménye. Néhány szociális gondolatát valóra váltotta, úgy, hogy a parasztság helyzete Rákóczi Ferenc alatt határozottan megjavult. Kegyetlen sorsa megenyhült. Elég arra rámutatnom, hogy II. Rákóczi Ferenc 1707-ig nem szedett a jobbágyoktól pénzdótot. Megelégedett terményadóval, melyet hadserege ellátására fordított. Ennek a kötelezettségnek a parasztság már minden különösebb megerőltetés és nehézség nélkül tudott

eleget tenni. Éppen ez a nagylelkű adóelengedés hozta II. Rákóczi Ferencet pénzzavarba és lett a fölkelés letörésének egyik legfőbb okozója. Ráeszmélt erre a fejedelem is és az ónodi országgyűléstől pénzt kért. A rendek meg is szavaztak két millió forint hadiadót; Rákóczi és Bercsényi ekkor a közadózás alapjára helyezkedtek és azt kívánták, hogy a nemes és a jobbágy egyaránt adózzék. Erről azonban a kiváltságaikat féltékenyen őrző rendek hallani sem akartak és a javaslatot visszautasították, éppen úgy, mint másfél századdal később az 1848-as törvényhozást megelőző időkben. De az egyenlő teherviselés felé vezető gondolatot és jóakaratot II. Rákóczi Ferentől és néhány hívétől megtagadni nem lehet. Hiszen még olyan gazdag, származására gögös és privilégiumaira féltékeny főúr is, mint gróf Forgách Simon, beleegyezett abba, hogy az ország klérusát, fő- és köznemességét minden földesúri jövedelem után az ország javára tizedfizetésre kötelezzék. Ime, II. Rákóczi Ferenc tiszta eszméinek átalakító hatása még olyan oligarchák gondolkodásában is, akik egyébként hajlíthatatlanoknak bizonyultak minden egyéb földesúri kérdésben és tekintélytartásban.

Az is letagadhatatlan tény, hogy II. Rákóczi Ferenc hosszú hadjáratában feltűnően kimélte a parasztságot. Ezt korának egyetlen hadvezére sem tette. A parasztélet olcsó volt. Felelőtlenül rendelkezett vele minden vezér, minden katona. A szegénység javára a só árát leszállította, a robot és egyéb jobbágyi kötelmek teljesítése alól felmentette mindazokat, akik vele együtt harcoltak.

Mindezek arra vallanak, hogy II. Rákóczi Ferenc valójában megbecsülte, oltalmazta és segítette a parasztot és élete legkivánatosabb, legboldogabb perce az lett volna, ha megéri, hogy ennek az agyonkínzott osztálynak sorsát véglegesen rendezhette volna az igazság és emberiség jeoyében.

Krasznahorkán, az Andrássyak büszke várában őriz-

nek egy szimbolikus képet, melyen ennek a kornak mindenféle fajta és rendű emberei láthatók egy sorban. A sor közepén a paraszt áll, kinek egyik vállán Rákóczi keze, a másik vállán egy főpap keze nyugszik, mintegy védik őt. Feje felett ez az írás olvasható: „Viribus Unitis. Conseruo Patriam, Conseruo Me Ipsum.” Ez a kép leghűbben adja vissza II. Rákóczi Ferenc gondolkodását, érzését és lelki nagyságát. A jobbágyságot bele kell foglalni az ország társadalmi osztályaiba és így az egységes nemzet élő tagjává tenni. Az egységes nemzet egy irányba haladó egyesített erejével képes lesz az országos, közös ügyé emelt szabadság eszméjét diadalra juttatni. Ez volt II. Rákóczi Ferenc politikai elgondolásának csúcspontja. Ezért kötötte össze a maga sorsát az agyonsanyargatott jobbágyság sorsával.

És amikor II. Rákóczi Ferenc az Istennek írt „Vallo-másaiban” sok-sok mágnást, hadvezért és egyéb előkelőséget szigorú szavakkal megró, a parasztokról mindig szeretettel emlékezik meg, kijelentve, hogy azzal a meggyőződéssel szállhat sírjába, hogy népe mindenkor megőrzi emlékét, mert a jobbágyságnak mindenkor kegyében állott.

II. Rákóczi Ferenc ebben a meggyőződésében nem csalódott. A nép sohasem felejtette el. Emléke a nép lelkében annyira hatalmasan mozgó erőként élt, hogy minden parasztmegmozdulást Rákóczi nevével kötötték össze. Így a Péro-féle lázadáskor minden jelentkezőnek Rákóczi hűségére kellett esküt tennie. 1743-ban a biharmegyei Diószeg községben halálra ítélték Tasnádi Sebestyén Gábort, mert Rákóczi kapitányának adta ki magát és a parasztság körében rebellióra toborzott. Rákóczi nevére egyszerre megmozdultak a parasztok és olyan nagy számban jelentkeztek a toborzásokon, hogy a hivatanokok megijedtek a mozgalom nagyságától és a hamarosan elfogott „Rákóczi-kapitányt” halálra ítélték, hogy benne meg-

fojtsák az egész felkelést. És 1754-ben pedig a Törőféle mozgalom vezetőit szintén kivégezték, mert „kuruc” néven zendülést akartak támasztani és azt hirdették magukról, hogy összeköttetésben állanak azon „hítszegett magyarokkal” ... „akik Törökországba mondattak”.

Mindez azt igazolja, hogy II. Rákóczi Ferenc emléke még nagyon sokáig élt a köztudatban, sőt annyira ható tényezőnek bizonyult, hogy Bécs is tudomásul vette és félt tőle. Ezért minden lehető és lehetetlent elkövetett, hogy II. Rákóczi Ferenc emlékét, még nevét is, mindörökre véglegesen kitörölje a magyarság szívéből és emlékezetéből.

4.

II. Rákóczi Ferenc szinte emberfeletti tragédiája legelső sorban abban nyilvánul meg, hogy vele együtt nemcsak Magyarország szabadsága, hanem minden belpolitikai célkitűzése is megbukott.

Pedig kívánatos izlelítő adott abból, mivé fejlődhetett volna Magyarország, ha nemzeti királyi irányították volna sorsát. Fejedelemsége alatt kivirult a magyar irodalom, a magyar művészet, az egy színesen kívül, a magyar zene, a tudomány majd minden ága, szóval a magyar szellemiség, amely egymás mellé állította volna a szabadság jegyében a különböző vallásfelekezeteket, nemzetiségeket és társadalmi osztályokat.

II. Rákóczi Ferenc intézkedéseiben megelőzte korát. Olyan eszméket fogadtatott el nemzetével, mely eszmékért később annyi vér hullott és annyi szenvedés jutott osztályrészül. És mindezt nem hatalmi szóval intézte el, mert magát mindenkor a Szövetkezett Rendek végrehajtó közegének tekintette, akinek legelső, példaadó kötelessége, hogy az alkotmányt az utolsó pontig betartsa és a törvényeket megtartassa. Ebben nem

Ismert tréfát, elnézést és engedményt sem akkor, ha magáról volt szó, sem akkor, ha mások kerültek szóba.

Bukásával az alkotmányos élet, a törvényes rend, az igazság is újból felborult. Magyarország történelmének következő lapjai mind tele vannak sajnó sebekkel, keservesen elsírt könnyekkel és remegő szenvedésekkel, melyeket a bécsi rövidlátó, erőszakos politika váltott ki a nemzetből.

II. Rákóczi Ferenc szemében mindegy volt, ki hogyan imádja Istenét, csak vallásos, istenfélő legyen az illető, ezért igyekezett a különféle hitfelekezetűeket egymással kibékíteni, ezért tette kötelezővé országában a lelkiismereti szabadságot, ezért juttatta diadalra a vallási türelem eszméjét. Ennek a szabadságnak, ennek a türelemnek üzent hadat a bécsi politika. Még fejedelmi székében ült 1710-ben Rákóczi, amikor megtartották ellenfelei a pozsonyi országgyűlést, amelyen visszaállították a régi rendszert. Dühös elkeseredéssel rontották le a katolikus főúrak és a klérus tagjai a szécsényi országgyűlés által hozott határozatokat, melyeket a szeretet, egymás megbecsülése és a kölcsönös türelem diktált. Az udvar pedig tovább folytatta a vallásüldözést, elkergette a protestáns papokat és tanítókat, a földesúri jog érvényesítésével legázolta a jobbágyok lelkiismeretszabadságát.

Éppen így folytatta Bécs a nemzetiségek úszítását a magyarok ellen. Régi politikai erkölcsén nem tudott és nem akart változtatni. Ezzel végeredményben a Habsburg ház a maga sírját ásta meg, amelybe a fel-támadás minden reménye nélkül végül is beleesett.

Mindezt Rákóczi szomorúan előre tudta. Ezek elkerülése kívánta az önálló, független Erdély felállítását, amely sakkban tartotta volna a mindenáron abszolutisztikus uralomra törő császári hatahmat. De egyik eszméjének bukását sem fájlalta annyira, mint a jobbágy-sorsának enyhítésére hozott rendelkezéseit. Amikor az ország határát elhagyta, nem vagyona puszt-

tulásáért sajnálkozott, nem elveszített fejedelemségét síratta, nem az ország főuraiért bánkodott, még csak a köznemesség sorsa sem nagyon izgatta, egyedül a jobbágysáért aggódott. Mi lesz ezzel a jobb sorsot érdemlő néppel, ha fegyverét letéve, kénytelen lesz bosszútilhegő uraihoz visszatérni? Nem azokhoz az urakhoz, akik vele harcoltak, hanem azokhoz, akik el-lene fogtak fegyvert. Ezek gondolkodását örökítette meg Históriajában Cserei, amikor ezeket írja:

— Nem hogy szabadságot érdemelnének jobbágy uraimék, hanem inkább érdemelnek nyársat, akasztófát, mert nem dicső orrába való az aranyperec...

Így gondolkodtak a császár pártján levő urak. Így is cselekedtek. Ezek bosszújától féltette népét, az ő népét, mely olyan sokáig megsíratta fejedelmét, azt a tragikus hőst, aki mindenét: vagyonát, családját, életét feláldozta eszméért, népe és hazája szabadságáért, aki magán érdekeit mindig alárendelte a köz-érdekeknek és mindezen áldozatok fejében cserébe még csak azt a megnyugtató érzést sem kaphatta, hogy áldozathozása nem hiába történt, hanem eszméi közül egyik másik testet öltött.

5.

Nem kisebb tragikum nyilatkozik meg II. Rákóczi Ferenc hadviselésében. Ma már összes történetíróink elismerik Rákóczi zsenialitását, mellyel hadseregét megszervezte. Első katonái bunkókkal, kapával, kaszával felfegyverzett rongyos csöcselék volt, melyet minden különösebb katonai tudás nélkül meg lehetett verni, szét lehetett szalajtatni. Sőt Szekfű legutóbbi nagy munkájának, a „Magyar Történet” hatodik kötetében azt is elismeri, hogy II. Rákóczi Ferencben határozott hadvezérléi képességek nyilatkoztak meg. A csataterveket igen ügyesen készítette elő. Éles előrelátás, személyes bátorság és helyzetek felismerése jelle-

mezték őt ezen a téren is, de csataterveit vezérei és alvezérei össze-vissza kuszálták. Okosabbak akartak nála lenni és a kritikus percben elveszítették fejüket. A legnagyobb baj ott nyilvánult meg, hogy Rákóczi Ferenc nem mutatott elég erélyt arra, hogy a dilettáns főurakat, a mágnás tábornokokat a jó ügy érdekében háttérbe szorítsa. Nem akarta őket megbántani és ezzel a gyengeségével, gyengédségével megpecsételte tragikus sorsát. A csatát veszített vezérek nem is csináltak valami nagy kázust egy-egy ilyen szerencsétlenségből, mert bíztak abban, hogy Rákóczi jó szíve hamarosan megbocsát nekik, elnézi mulasztásaikat és ismét helyreáll a régi barátságos viszony közöttük. Ez a magyarázata annak, hogy II. Rákóczi Ferenc nyolc éves háboruskodása alatt egyetlen egy nagy, komoly csatát sem tudott megnyerni. Az összes csatákat vezérei tudatlansága, önzése és fejtelensége miatt veszítette el. Így a nagyszombati csata már győzelemre állt, amikor Sarudy alezredes a döntő pillanatban áruló lett és a rohamra induló kuruc gyalogságra gyilkos sortűzet adott. A két tűz közé szorított kurucgyalogság erre szétbomlott és szerteszéledt.

A pudmerici csatában Rákóczinak sikerült Herbeville tábornokot törbe csalni és bekeríteni. De itt Bercsényi késett és Eszterházy Antal kapkodott, Géczy és Buday pedig engedetlenkedtek. Ezzel időt nyert a generális. A csapdából kikerült, sőt a későn támadó kurucokat visszanyomta. A zsigódi csatavesztést Károlyi Sándor tábornagy rovására kell írunk. A trencsényi csatát Pekry Lőrinc gróf ügyefogyottsága idézte elő, pedig a megriadt Heister már visszavonulót akart fuvatni. A trencsényi csatavesztés megkondította a halálharangot II. Rákóczi Ferenc felkelése fölött. Károlyi és Pekry torzalkodása miatt veszett el Erdély.

Pedig a nemzetben meg volt a kellő áldozatkészség és lelkesedés.

1707-ben csak hárommillió volt a szintiszta magyar-

ság száma, 1848-ban pedig nyolcmillió. Mégis II. Rákóczi Ferenc alatt 120 ezer kuruc állott fegyverbe, míg 1848-ban csak 60 ezer honvéd harcolt a független Magyarországért. És a kuruc világ legendás hősei egyik vitézi tettet a másik után hajtották végre, de Rákóczi nem ezeket a kiváló katonákat emelte fel tábornoki, vezéri rangba, hanem fényes nevek varázsára tekintett, ami azután végromlásba vitte őt és a szabadság ügyét. Ebben a tekintetben nem tudta magát a barokkor hatása alól kivonni. A születési előkelőséget többre becsülte és túlon-túl respektálta, mint a tehetségeket.

A hibákat II. Rákóczi Ferenc nyitott szemmel látta. Leveleiben nem egyszer igen élesen megkorholja engedetlen, kapzsi, békétlenkedő alvezéreit. Rendeletheiben igen sokszor ellenük fordul. De hiába volt minden igyekezete. „Vallomásaiban” így emlékezik meg róluk:

— Megvetették, rágalmazták egymást előttem, minnekutána már maguk között lerakták személyemet és tetteimet... Azok közül, akik katonai hivatalt viseltek, egy sem volt, ki szigorú, de igazságos büntetést ne érdemelt volna, s bizonyára nagyon sokszor meg is kapták volna, ha tudatlanságuk és más egyéb hibájuk mentségül nem szolgált volna...

II. Rákóczi Ferenc tragikus hibája tehát ott rejlett, hogy nem tudott katonailag parancsolni és büntetni. Ő maga kereste minden hibára, minden bűnre a mentséget. Alvezéreit, tisztjeit ezzel szinte önmaga bátorította fel, hogy akaratát ne respektálják és a legpompásabban felépített tervét rombadöntsék. És ez az engedetlenség, a parancsoknak húzódozó teljesítése tette lehetővé, hogy II. Rákóczi Ferenc még akkor is csatát veszített, amikor számbelileg túlsúlyban volt ellenségénél. Így például a trencsényi csatában a kuruc hadsereg háromszor nagyobb volt, mint ellenfeléé, a romhányi csatavesztésben pedig II. Rákóczi

Ferenc hadserege nyolcszor meghaladta számban a szemben álló német sereget. De szófogadatlan hadvezérei önfejűleg intézkedtek a legkritikusabb percekben és az első szalmalángos nekibuzdulás után kifáradtak és mindent összezavartak.

II. Rákóczi Ferenc a realitásokat nem vonta be fekete lepellel, hogy ő meg ne lássa az igazságokat. Tudta, érezte, hogy hadserege egyáltalában nem alkalmas nagyobb haditettek végrehajtására, nagy csaták megvívására, éppen tisztjei, alvezérei és vezérei tanulatlansága, kellő ki nem képzése miatt. Igaz, egymás után adta ki Hadi Reguláit, de mindez csak írott malaszt volt, ezzel csatát nyerni nem lehetett, ha a reguláknak senki sem engedelmeskedett.

Mіндеzt tudva, szabadságharcának sikerét XIV. Lajos katonái segítségétől várta. Bizott a francia király ígéretében. Tudta, hogy ki nem képzett néphadsereggel tanulatlan tisztek vezetése alatt képtelen arra a csodára, hogy a zseniális Savoyai Jenő fegyelmezett és harcedzett seregét döntően megverje. Valamelyes sikerért csak attól remélt, ha a francia királlyal egyszerre a német haderőt keleten és nyugaton két tűz közé szorítják és az ekként megosztott német seregen sorsdöntően diadalt arathatnak.

Ez az elgondolás XIV. Lajos ígéretei alapján nem is látszott kivihetetlennek. Arra nem számított, hogy a francia király félrevezeti és csak áttatja. A fejedelem annyira becsületes volt, annyira nem értett a diplomácia sima, hazudozó nyelvén, hogy minden ígéretet készpénznek vett és nem is sejtette, hogy a Napkirálynak Magyarország csak bagatell dolog. Komolyan az ügy nem is érdekli és egyáltalában nincs is szándékában, hogy II. Rákóczi Ferencsel komolyan foglalkozzék. Néminemű segítségtől — pusztán a látszat kedvéért — nem zárkozott el, de ennek a segítségnek elhatározó ereje és jelentősége soha sem volt.

II. Rákóczi Ferenc feikelésének élete-halála a csata-

tereken dőlt el és éppen ebben található II. Rákóczi Ferenc legnagyobb tragikuma, hogy a csatatereken nem szegődött melléje a szerencse. Mindig közbe jött valami nem várt véletlen, valami ostoba szerencsétlenség, ami a már-már kivívott diadalt kicsavarta kezéből. Hiába égett II. Rákóczi Ferenc szívében magasztos kötelességérzet, áldozatos hazaszeretet, életét feláldozni akaró bátorság és magasabb etikai életfelfogás, számítását, tervét egy gonosz kéz mindig áthúzta és II. Rákóczi Ferenc a maga és nemzete tragikus sorsát nem tudta jobb, szerencsésebb, boldogabb irányba terelni.

6.

II. Rákóczi Ferencnek magánélete is telve volt meghatározó tragikumokkal.

A modern történetírás nem hagy megvilágítatlanul a hős lelkén egyetlen sötét, homályos pontot sem. Rákóczi lelkéhez annál könnyebben lehet hozzáférni, mert a levelek, rendeletek, határozatok, naplók egész tömege fedi fel Rákóczi testi és lelki életének, minden legparányibb részecskéjét. És ha valahol mégis akadna egy icike-picike felderületlen terület a lélek életében, maga Rákóczi Ferenc világítja be ezt a területet „Vallomásaiból” kivetődő őszinte sugarakkal. Ebben a nagyszerűen megírt könyvében egyedül csak az Istennek számol be tetteiről akkora őszinteséggel, hogy még a pubertás zavarait sem hallgatja el és gyermekkori csinytevéseiről is beszámol.

Így hát II. Rákóczi Ferenc egyénisége, jelleme teljesen tisztán áll előttünk és ezekből a jellemvonásokból megrajzolt kép egy minden tekintetben „szívembert” tüntet elénk.

Igen! Szívember a szó legideálisabb, legtökéletesebb, hiánytalan értelmében.

II. Rákóczi Ferenc mindent szíven keresztül nézett,

látott meg, fogott fel, értett meg és értékelt. Szíve volt erejének lendítő kereke, gyengeségének forrása. Szíve volt erényeinek fészke, gyarlóságainak okozója. Szíve volt politikai elhatározásainak rugója és a megismert igazságokhoz kapcsoló elszakíthatatlan lánc. Szíve volt az emberekhez kötő viszonyának meghatározója és kialakult ábrándképeinek megteremtője. És II. Rákóczi Ferenc szívet adott szívért, becsületet becsületért, a szó szentségét a megtartott szó keménységéért, magasabbrendű lovagi erkölcsöt ugyanilyen tiszta erkölcs viszonzásáért.

Ezeknek megállapítása után könnyű megérteni II. Rákóczi Ferenc megszámlálhatatlan csalódásait, melyek nemcsak őt buktatták meg, hanem azt a nemzeti ügyet is, melyre feltette egész életét. Csalódásainak egyik legjelentősebb okát abban a körülményben is kell keresnünk, hogy II. Rákóczi Ferenc kénytelen volt életét egyedül, szinte társtalanul leélni. Bizalmas barátai nem állottak mellette. Egyedül Bercsényi férközött közelebb hozzá, de a politika és hadvezetés kérdésében igen gyakran szembe kerültek egymással. II. Rákóczi Ferencnek — éppen mert szívember volt — egy gyöngéden szerető asszonyra lett volna szüksége. Egy gyöngéd asszonyra, de akiben van erő és irányítóképesség is, akiben van szív és hideg ész is, hogy Rákóczit a csalódásoktól megmentse, ezzel a nemzeti ügyet győzelemre segítse. II. Rákóczi Ferenc egyedül képtelennek bizonyul arra, hogy a sok intrikával sikeresen megküzdjön. Az országban és az országhatáron túl sok-sok csapdát állítottak fel, melyeket ő nem látott meg, nem vett észre jellemének ama kimagasló tulajdonsága folytán, hogy senkiben sem tudott gonosztságot, rosszindulatot, becsapásra való hajlandóságot felfedezni.

II. Rákóczi Ferencnek tehát erőskezű, nyílt eszű, éles szemű asszonyra lett volna szüksége, aki segítőtársa,

önzetlen barátja és higgadt tanácsadója lett volna élete legválságosabb perceiben.

De nemcsak asszonya nem volt II. Rákóczi Ferencek, hanem legkisebb gyermekkorától kezdve hiányzott a zavartalan családi boldogság melege és mindent át-
itató ereje.

Édesapját nem ismerte. Alig érte el a négy hónapot, mikor édesapja, I. Rákóczi Ferenc, magára hagyta félárván. Amikor Bécs megtudta a gyászos halál hírt, azonnal jelentkezett a kis csecsemőért. Virágos ígéreteket tett, hogy a gyermeket ő neveli fel, ő gondozza és ő csinál belőle embert. Természetesen Bécs fejében már akkor az a gondolat motoszkált, hogy I. Rákóczi Ferenc fiából neki tetsző bábót fog faragni, még pedig németet, nem pedig veszedelmes magyart. Anyja, Zrinyi Ilona, nem akart Bécs akaratának engedelmeskedni. Görcsösen ragaszkodott fiacskájához. De Zrinyi Ilona anyai szeretete kevésnek és erőtlennek bizonyult volna a kis fiú megtartására, ha segítségére nem siet anyósa, Báthory Zsófia, aki egész életén át rendíthetetlen hive volt a katolikus Habsburgoknak. Ezzel a hűségével elérte, hogy Bécs bizott Báthory Zsófiában, aki megígérte, hogy minden erejével azon lesz, hogy a kis „Ferkó“-ból ne neveljenek „rebellist“. Így hát a kis fiú az anyjánál maradhatott, illetőleg anyjánál és nagymamájánál, mert Zrinyi Ilona kénytelen volt anyósához Munkácsra költözni. A két ellentétes természetű és világnézetű nő nem tudott egymással kijönni. Állandó civódásban és pörpatvarban keserítették el egymás életét. És mert a viszály igen gyakran a kis Ferkó miatt tört ki, akit mind a két nő a maga meggyőződése és lelki berendezése szerint szeretett volna felnevelni, ezért Ferkó is szenvedett miattuk és általuk. Báthory Zsófia a földi perlekedés elől hamarosan az örök nyugalom és békesség honába tért, de ez a körülmény csak rosszabbodást hozott Ferencünk életébe. Zrinyi Ilona ugyanis ekkor férfit, férjet

hozott a házba. Férjet, de nem apát, nem apahelyettest, ellenkezőleg szigorú és kiméletlen mostohaapát, akivel Ferkó nem tudott szeretetben összeforjni.

II. Rákóczi Ferenc mindenkor rettegéssel, szomorúsággal és irtózáttal gondolt gyermekkorának erre az éveire. „Vallomásaiban” Thökölyről szösz szerint ezeket írja:

— A Te (Isten) oltalmazó jobboldnak köszönhetem, hogy az a kígyó (így nevezi Rákóczi állandóan Thökölyt) nem ártott nekem, sem testben, sem lélekben, holott gyakran megkísérelte egyiket is, másikat is, hogy engem, házammak egyetlen sarját eltegyen láb alól és így megnyerje magának váraimat és erősségeimet... Kíválik mesterkedéseit közül az a fogás, mellyel engem valamennyi úton és hadműveletben, hőségben és fagyban meghordoztak...

És ilyenkor éhséggel és szomjúsággal, fagyban és napban megkínozta a kis fiút a mostohaapa. De van még ennél is rettenetesebb vád Rákóczi „Vallomásai”-ban:

— Megkísértették kamarásomnak, Körösy Györgynek hűségét. Felajánlottak neki egy várat és terjedelmes birtokot azért, hogy engem megmérgezzen...

Körösy ezt az ajánlatot nemcsak visszautasította, hanem gondoskodásában, vigyázásában, hűségében annyira elővigyázatos volt, hogy — Thaly Kálmán szerint — ettől a perctől kezdve ő főzött a kis gyerekeknek, vagy ha más főztjét kellett Rákóczinak megennie, akkor előbb megizlette és magán próbálta ki: nincs-e az ételben mérég?

Hogy mennyire nem rémlátás zavarta meg az ifjú Rákóczi lelkét, amikor mostoha atyjától félt, igazolja az a tény, hogy amikor vérhasban feküdt és mindenki reszketett életéért Thököly nem engedett orvost a kínokban fetrengő gyermek mellé.

Thököly célját tisztán és világosan ismerjük. Thököly Imre első sorban mint politikus és hadvezér akarta

hivatását betölteni, vagyis Magyarországnak visszaszerezni szabadságát. E célnak elérése azonban sok, igen sok pénzt emésztett. Ő pedig nem tartozott a vagyonos emberek sorába, míg Rákóczi mérhetetlen kincs birtokosának vallhatta magát. Közelfekvő tehát Thököly ama elhatározása, hogy Rákóczi vagyonát minden áron megszerezi magának. Ezért tört alattomosan a kis fiú életére.

Önkényt felmerül a kérdés: hogy mit szolt férje ezen eljárásához Rákóczi Ferenc anyja: a magyar történelemben felmagasztalt Zrinyi Ilona? Tény, hogy Zrinyi Ilona férjét mélységes szerelemmel szerette. Ez a szerelem kissé gyengévé tette férje akaratával szemben. De Zrinyi Ilona ellen mégsem lehet azt a súlyos vádat emelni, mintha ő tudott volna Thököly Imre terveiről. Annyi tény, hogy II. Rákóczi Ferenc fiatal életének irányításába férjének több befolyást engedett, mint sem azt a körülmények indokolttá tették volna. Azt sem szabad elfelejteni, hogy Zrinyi Ilona tettrekész, félelmet nem ismerő, elszánt nő volt, aki résztvett urának politikai, diplomáciai és katonai akcióiban. Ez a tevékenysége nem hagyott neki annyi időt arra, hogy fiára a gyermekszobában állandóan felügyeljen és anyai szíven melegítse. Annyi tény, hogy II. Rákóczi Ferenc édesanyja ellen soha egy zokszót sem ejtett, sőt annyira imádta, hogy síri nyugalomát egyedül vele kívánta megosztani. A fiúi szeretetnek ilyen nagyfokú megnyilatkozása elképzelhetetlennek látszanék abban az esetben, ha Zrinyi Ilonáról feltette volna, hogy édesanyja legcsekélyebb sejtellemmel is bírt azokról a machinációkról, melyeket ura Ferkó ellen tervezett.

Azután elesett Munkács. A kemény békefeltételek között ott éktelenkedett az a pont is, hogy a két Rákóczi gyereket Bécsbe kell vinni. Ezentúl a császár maga fog gondoskodni róluk. Az ő oltalma alá kerülnek. Neveltetésükről is ő intézkedik. Zrinyi Ilona

maga kísérte el két gyermekét Bécsbe, de itt nem sokáig lehetett velök. Ferkót azonnal elválasztották édesanyjától, akit soha többé nem láthatott viszont, csak a galatai templomban találkozhattak egymással, ahol a fejedelem végrendelete értelmében bujdosó társai édesanyja mellé temették.

Így lett II. Rákóczi Ferenc tizenkét éves korában teljesen apátlan-anyátlan árva.

A császár Ferkót a jezsuiták neuhausi (Hradec Jindřichův) kollégiumába küldte, ahol tanítói iskolai rendszerüknek megfelelően nevelték, de éppen ebből a rendszerből hiányzott a gyöngédség és a szeretet. Nem lehet tagadni, hogy néhány jezsuita atya szívesen foglalkozott vele és társaságába hívta az értelmes ifjút, de mindezt abból a számításból csinálták, hogy minél jobban elfeledtessék vele az otthont, az édesanyját és a szerető nővérét. Kérlelhetetlen szigorúsággal tartottak távol mindent, ami őt a multa figyelmeztethette, vagy ami jövőjét előkészíthette volna. Még Julia néniétől is végleg el akarták őt szakítani, pedig valamikor nagyon szerették egymást. Elhitették vele, hogy nénje el akarja pörölni jószágait és ki akarja forgatni vagyonából. A fiú annyira elhitte ezeket a gyanúsításokat, hogy utóbb nénje leveleit felbontatlanul elküldte Kollcnic-bibornoknak, hogy ezzel is dokumentálja, mennyire hálás a bibornoknak, aki megvédi őt vagyona után áhítózó nénje kapzsiságától.

De amikor évek múlva mégis találkoztak egymással és sírva kibeszélték magukat, akkor a bibornok minden mesterkedése ellenére kibékült Juliával és nagylelkűségét azzal bizonyította be, hogy néjének nemcsak a leánygyedert adta vissza, amire a törvény őt kötelezte, hanem minden vagyont megfelelezt vele: ingót és ingatlant egyaránt, értvén ezt azokra a jószágokra is, melyek jog szerint csak a fiágot illetnék.

Rákóczi ezzel a tettevel is azt bizonyította be, hogy

szívember volt, aki mindenkor örömmel adott másnak a magáéból anélkül, hogy ezért bármit kért volna.

Míndez azt igazolja, hogy II. Rákóczi Ferenc harmónikus, önfeledt, szülői, testvéri és tanítói szeretet napfényében megfürdött gyermekkorral nem dicsekedhetett. Ellenkezőleg. Mostoha apa kiméretlensége és vadidegenek szeretetlensége az a két állomás, amely mellett a gyermeknek el kellett haladnia, mielőtt kilépett volna az életbe!

7.

II. Rákóczi Ferenc a jezsuita kollégiumból egyszerre beleesett a bécsi udvari élet ezerszínű forgatagába!

Különösen érezte magát Rákóczi a jezsuiták szigorúan egyszerű és erősen vallásos szelleme után a pompában duskálkodó és erkölcstelen udvarban, mely léhaságában messzi túltett a hírhedt francia udvaron, ahol mégsem divatoztak olyan féktelen orgiák, mint Bécsben. II. Rákóczi Ferenc eleinte ebben a légkörben idegenül érezte magát. Különben sem tudott az urakkal és dámákkal, társalogni, mert csak latinul beszélt és valamicskét értett csehül, de magyarul egészen elfelejtett, németül és franciául pedig még nem tudta gondolatait kifejezni. De amit megértett, az is szégyenkezéssel töltötte el. Ő maga írta „Vallomásai”-ban, hogy eleinte Babylonban gondolta magát és sok dologtól megborzadt, amit a világ csak ártatlan szórákosnak tekintett.

Azt is hamarosan kellett tapasztalnia, hogy tanultság, műveltség tekintetében igen hátra maradt attól a társaságtól, melyben forgolódnia kellett. A jezsuitáknak különben sem állott érdekükben, hogy II. Rákóczi Ferencet nevének és állásának megfelelő műveltség részesévé avassák. Ellenkezőleg tudatlanságban akarták tartani, hogy azt csinálhassanak vele, amit

akarnak, lehetetlen és tehetségtelen bot legyen a kezükben.

Rákóczi lelkét pedig égette a tudásvágy. Gyakran türelmetlenül ostromolta kérdéseivel tanárait, akik azonban a kérdéseket válaszolatlanul hagyták, sőt a melléje felügyeletre beosztott jezsuiták szigorúan rá-mordultak:

— Ne járjon hívságos dolgokon az eszed, ezt még én sem tudom! — és a fiatal embert penitenciával sujtották.

Ezeket írja magáról „Vallomásai”-ban, ahol azt is bevallja, hogy: — Ismertem a betűt, de nem értettem a szellemet. —

Rákóczi már ekkor nagyon szerette a természet-tudományokat, a csillagászatot, matematikát és a mértant. De nem engedték meg neki, hogy ezekkel a tudományokkal behatóan foglalkozzék. Ezért, hogy magányában mértani rajzokat csinálhasson, kérés és engedelem nélkül vett magához cirkalmat és az eiskorni préposttól messzelátót, hogy a csillagos ég titkaiba behatolhasson. Ez is egyik magyarázata annak, miért egyezett be később minden lelkiismeret furdalás nélkül abba az országos kivánságba, hogy a jezsuitákat kitegyék Magyarországból. Magán tapasztalta ugyanis, mennyire nem az életnek, a jövődő hivatásnak, a tudásnak és műveltségnek nevelnek a jezsuiták, kik emellett még hazafiatlanok is. Belőle is németet csináltak anélkül, hogy németül megtanították volna.

Igy lett állandó guny tárgya a bécsi udvarban II. Rákóczi Ferenc tudatlansága és félénk szerénysége. Szerencséjére mellette álltak az udvari szokásokban járatos nénje és okos sógora, akik felvilágosították lehetetlen és nevetséges helyzetéről. Ez azután Rákóczit arra ösztönözte, hogy a legnagyobb szorgalommal, komoly igyekézzel pótolja az elmulasztottakat.

Az udvar nem erre számított, hanem arra, hogy az

ifjú nyakig el fog merülni a léha szórakozásokba és szerelmi kalandokba. Ezzel Rákóczi önmagát teszi képtelenné komoly és veszedelmes politikai vállalkozásokra.

De ez a törekvésük nem vált be. Számításukban csalódtak. Az erkölcsi bukástól visszatartotta őt vallásossága és sógora, Aspremont gróf, aki meggyőzte őt arról, hogy magasztosabb hivatás vár reá, semhogy futó kalandokban és erkölcstelenségek üzésében fecserélje el fejlődő képességeit. Ezért a sógor arra igyekezett a fiatal embert rábeszélni, hogy minél előbb nősüljön meg, még pedig hozzá méltó és illő fejedelmi házból.

Eleinte a fiatal Rákóczi nem gondolt komolyan arra, hogy asszonyt hozzon a házba, de megtörtént vele is, mint annyi más ilyenkorú ifjúval már megesett, hogy beleszeretett Magdolna hessen-darmstadt-i hercegnőbe, akit hamarosan eljegyzett. A hercegnő is megszerette Rákóczit, de a tervezett házasságból még sem lett semmi, mert II. Rákóczi Ferenc tragikumához hozzátartozott, hogy egyetlen kívánsága, egyetlen terve sem tudott valóra válni.

Az eljegyzés híre felbőszítette ugyanis az udvart, a császárt, de különösen Eleonóra császárnét, aki fejébe vette, hogy az előkelő házasságot minden áron megakadályozza. Ezért Rákóczit Olaszországba küldte tanulmányútra. Rómában érte utól a császárné levele, aki meghatottan tudatta az ifjúval, hogy Magdolna meghalt. Az elkeseredett ifjú azonnal félbeszakította utazását és Bécsbe sietett, hogy az elhalt szerelmesével szemben lerójjja a kegyelet adóját. Ez a hír azonban hamis volt. Eleonóra találta ki. És míg Rákóczi szívből síratta és gyászolta Ikorán elhunyt menyasszonyát, addig az udvar kikacagta, kigunyolta fájdalmát, de senki sem akadt közülök, aki felvilágosította volna őt az igazságról.

Igy gondolt azután Rákóczi arra, hogy más nővel

köti össze sorsát. Választása Mária Amália Sarolta hessen-rheinfelsi hercegnőre esett, akit az udvar tudta és beleegyezése nélkül elvett. Amikor a templomból kilépett, egy apród levelet nyújtott át neki, melyet volt menyasszonya írt alá. Ebből a levélből tudta csak meg, hogy csúfosan becsapták őt is, Magdolnát is. A menyasszonnyal ugyanis azt hitték el, hogy Rákóczi halt meg, mire a leány szomorúságában kólostorba vonult, ahonnan nem is jött ki soha. Az udvarnak ez az eljárása is igazolta Rákóczi ama eljárását, hogy a császártól nem kért engedélyt házasságához, mert Rákóczi felesége révén rokonii összekötetésbe került a francia és angol uralkodó házzal.

Ebben az egész szerelmi történetben azonban az a legszomorúbb, hogy a fiatal asszonyban nem találta meg azt a megértő élettársat, akinek hiányát egész életén át érezte. A fiatal asszony szép volt, kedves volt, üde (hiszen alig lépett be a tizenhatodik életévébe), jóalakú, de beteges természetű és lelki világában a magyar ügy igen kis helyet foglalt el. Az egész felkelés csak annyiban érdekelte, amennyiben családját érintette. Bántotta, hogy férje politizálása, hozzá szerencsétlen politizálása miatt az udvartól állandóan szenvednie kellett, mert folytonos kellemetlenségek zúdultak reá. Emiatt férjétől is távol kellett élnie, sőt még gyermekeitől is megfosztották. II. Rákóczi Ferenc fenkölt lelke, magasabbrendű érzésvilága, ideális gondolkodása, magyar szíve és a magyar szabadságharc célkitűzései az ő gondolkodásában mindig idegen és érthetetlen fogalmak voltak. Ha a szabadságharc alatt néha találkozott urával, ilyenkor is mindenkori politikai küldetéseknek tett eleget. Volt idő, amikor elvárták tőle, hogy nem tér többé vissza a császári udvarba, hanem Magyarországon marad, de Sarolta dolgát befejezve, ott hagyta urát és Karlsbadba ment gyógykezeltetni magát. Itt Radzievskij nevű hadnagy lett állandó kísérője, különösen lovaglások al-

kalmával. Ez a hadnagy később a fejedelem asszonyt átszöktette a határon. De ekkor sem tért vissza urához.

Ezt a házasságot mindennek lehet nevezni csak boldognak nem. Az egyenetlenkedések és meg nem érteések már a házasság első hónapjaiban kezdődtek. A fiatalasszony mellé otthon egy német udvarmesternőt adtak kíséretül, akinek legfőbb gondja az volt, hogy a fiatal férj minél több hűtlenségi esetét sugja be asszonyának fülébe. Ezek miatt gyakran törtek ki családi viszályok. Rákóczit ezek a hazug vádak annyira elkésérették, hogy — mint maga írja: — ... életemet megúnvá lóra ültem és esztelenül nyargalódtam tükén-bokron át. Kerestem a halált és poklot...

Vagyis öngyilkossági gondolatokkal foglalkozott. Ezen a türehetlen és elviselhetetlen állapoton úgy segített, hogy gyakran fölrándult Bécsbe, ahol — mert otthon nem talált nyugalmat, békét és megértő szeretetet — a nők körül kezdett forgolódni. Egyikbe, másikba bele is szeretett, de komolyan csak egy leány kötötte le, akiért hajlandó lett volna a legbolondabb tettekre is:

— Kész lettem volna — írja „Vallomásaiban” — házasságtörésbe is esni és ámbár tetteleg végre nem hajtottam, szándékomban gyakran elkövettem...

Ezeknek a kísértéseknek nagy lelki tusakodás árán ellenállott, de nem váltak a családi élet javára. Nem-sokára bekövetkezett a politikai viszonyoknak olyan kritikus korszaka, amikor egész emberre volt szükség és Rákóczi nem fecsérelnhette el erejét és idejét ok-talan szerelmeskedésekre. Jött elfogatása, börtönbe vetése és dicséretére válják feleségének, most az egyszer férje mellett látjuk őt, amint minden összeköttetését férje érdekében mozgósítja és elősegíti szökését. Rákóczinét éppen e „bűnök” miatt szigorú őrizet alá helyezték Bécsben.

Tehát el kellett válniok. Ennek az elválásnak végze-

tes és soha helyre nem hozható következményei lettek mindkettőjükre nézve. Rákóczi Lengyelországban megismerkedett Lubomirska Ilona hercegnővel, aki az ifjú Rákóczit — huszonöt éves volt ekkor — megbabonázta. Ez a hercegnő, aki egyébként közeli rokona is volt Rákóczinak, nemcsak szerető szívet adott Rákóczinak, hanem eszes, energikus segítő társnak és lelkes munkatársnak is mutatkozott, aki odaadással segítette minden erejével, tudásával és kapcsolataival II. Rákóczi Ferencet politikai célkitűzéseiben és terveiben.

Ugyanilyen nőt talált később Szienavszkijné személyében, aki majd egy évtizedig állt Rákóczi oldala mellett, éppen akkor, midőn a fejedelem élettárs, segítő kéz nélkül, teljesen egyedül érezte magát és vágyott egy megértő, melegítő szív simogató szeretete után.

Szóval feleségét a harcokban, küzdelmekben sehof sem látjuk. Nincs Rákóczi mellett. Teljesen elidegenedtek egymástól. Így nem lehet azon csodálkozni, hogy Rákócziné nem követte urát a számkivetésbe. Nem úgy, mint Zrinyi Ilona tette Thököly Imre mellett. Sarolta Amália csak akkor kereste fel kegyelemkenyérrel élő urát leveleivel, ha pénzre volt szüksége. Más dolgot Rákóczival kapcsolatban nem érdekelte.

II. Rákóczi Ferenc tragédiája a szerelemben szintén teljes és azt a néhány boldog órát, amit Lubomirska hercegnőnek köszönhetett, élete végén súlyosan megbánta, megvezekelt érette és éles szemrehányást tett magának miatta. A szerelemben is tiszta, Istennek tetsző kívánt lenni. Tragédiája éppen az, hogy felesége tartózkodása és meg nem értése, sőt tökéletes elhidegülése miatt ezt a tiszta szerelmi életet nem tudta leélni.

8.

II. Rákóczi Ferenc abban is különbözik a többi egyszerű halandóktól, hogy míg a többi abban a kegyben részesül, hogy gyermekeinek nevedezésében, testi és lelki erőinek fejlesztésében gyönyörködhetik, addig a Nagyfejedelem nem részesült apai szeretetben és nem részesíthette fiait apai szeretetében.

Négy gyermeke volt. Kettő meghalt. Kettő túlélte őt: József és György. Ez a két fiú semmi örömet sem hozott neki. Egyik sem bizonyult méltónak a Rákóczi névre. József fia még alig érte meg az egy évet, amikor atyját a bécsújhelyi börtönbe zárták. II. Rákóczi Ferenc ezt a fiát soha sem látta többé viszont. Szóval ez a fia sohasem érezte annak szükségét, hogy édesatyjával megismerkedjék, őt meglátogassa. De amit Rákóczi erről a fiáról hallott, nem töltötte el lelkét örömmel és büszkeséggel. Tanulatlan, tudatlan, műveletlen ember volt, aki a nápolyi udvarban olyan zajosan, botrányosan élt, annyi szerelmi kalandba bocsátkozott, hogy végre is jobbnak látták, hogy Nápoly elhagyására felkérjék. A Porta utóbb felhasználta ezt a jelentéktelen személyt Bécs ellen folytatott harcaiban, de nem sok eredménnyel. A bécsi körök mégis megijedtek tőle, illetőleg a Rákóczi név varázslatos erejétől és ágyúval lőttek verébre, amikor a pápa, XII. Kelemen, egyházi és a császár, birodalmi átokkal sújtotta.

A kisebbik fiú, György, éppen olyan tanulatlan, tudatlan és műveletlen volt, mint bátyja, azzal a különbséggel, hogy valamivel eszesebbnek mutatkozott. Ebben a fiúban mégis megmozdult valami vágy édesatyja iránt, mert 1727-ben meglátogatta őt Rodostóban. Az apa szomorúan csalódott Györgyben. Hamarosan rájött arra, hogy György képtelen dolgozni. Nincsen kitartása és minden komoly dolog halálosan untatja. Megunta hát a rodostói magányt is és azon

címen, hogy tanulni akar, elhagyta örökre atyját. Persze nem tanult és semmit sem dolgozott.

II. Rákóczi Ferenc mégis bizott abban, hogy ez a György fia lesz hivatásának örököse, és ha képességet fejlesztí és magát kiműveli, akkor jelentős eredményeket fog elérni az ausztriai ház ellen való küzdelemben. Ezért tette meg Györgyöt vagyona általános örökösévé. Természetesen, ezek a remények is teljesületlenek maradtak. György hamarosan letűnt a szereplés színpadáról. Soha nem foglalkozott politikával, irodalommal vagy bármilyen szellemi munkával. Különösképpen nem törődött Magyarországgal. Idegennek nevelték, idegen lett nevében és szívében, biztos kényelmes, puha életét nem akarta felcserélni semmiféle bizonytalan vezérkedéssel, veszedelmes hadakozással és kétes kimenetelű politikai és diplomáciai csatározásokkal.

Mindenesetre Rákóczi szájalommal nézhetett fiának elképesztő tudatlanságára, hiszen Mikes még azon is csodálkozott, hogy ez a fiú egyáltalában írni tud:

— Ha rosszul is, — teszi hozzá pirulással.

Ismétlem: Rákóczi nemcsak ezen a szomorú tényen sajnálkozhatott, hanem fia sorsában a maga sorsát láthatta, ami okvetlenül bekövetkezett volna, ha Julia nénye és sógora nem rántják vissza idejében az udvari élet züllöttségéből. II. Rákóczi Ferenc azonban Aspremonték biztatására hamarosan hozzá fogott a tanuláshoz. Hogy mekkora eredménnyel, legjobban igazolja az a tény, hogy a latinon kívül tökéletesen írt és beszélt magyarul, németül, franciául, angolul, olaszul, görögül és héberül. A cseh és szlovák nyelvet pedig beszélte. Legtermékenyebb hatással volt lelkére és szellemére 1693-iki olaszországi utazása, amikor különösképpen geometriai, történelmi és földrajzi studiumokkal foglalkozott, de a művészetekben is kifejlesztette nemes ízlését. Ő maga ismeri be „Vallomásában”, hogy:

— Oktalan maradtam volna sok dolgokban, ha sorsem nem vezet a magányba.

A magány egyhangúságát pedig folytonos tanulás-sal és önművelődéssel fűszerezte.

A két fia mellett pedig nem állt senki. A csecsemőket még anyjuktól is elvették. Senkit a rokonok és jóbarátok közül közelükbe nem engedtek. Nem akadt senki, aki a két Rákóczit jobb útra igyekezett volna terelni, sőt a bécsi udvar minden tagja annak örült, hogy a két Rákóczi ivadékot tökéletesen elnevelték, mindennemű fizikai és szellemi munkára képtelenekké, alkalmatlanokká tették őket. Ezért korán kifejlesztették bennük a tunyaságot, a lustaságot, a kitartás hiányát és beléjük öntötték minden hajlamot a korai szerelmeskedésre és tivornyákra.

Helyesen ismerte fel Mikes Kelemen a két fiú szembetűnő műveletlenségének okát abban a körülményben, hogy tudatosan megöltek bennük minden jóra való hajlamot, amikor így ír:

— Sok dolgokra esze szép volt szegénynek, de igen rossz neveltetése volt. És nem szeretett semmit tanulni, mert nem szokta meg a tanulást. Az ész pedig tanulás nélkül csak olyan, mint amely föld parlagon áll. —

El lehet képzelni, mekkora fájdalom hasogatta II. Rákóczi Ferenc szívét, amikor két sikertelen fiára gondolt. És arra, hogy megkezdett művének nem lehet saját vérében folytatója, a magyar szabadságnak kivívója.

Ezen megdöbbentő kiábrándulás nélkül II. Rákóczi Ferenc tragikuma igen hiánytalan volna.

9.

Nem volt szerencsésebb II. Rákóczi Ferenc barátai-ba vetett hitével sem. Amíg a bőség és szerencse napjában sütkérezhetett, addig se szeri, se száma nem volt híveinek, akik őt körülvették, udvaroltak neki és kegyéért hajlongtak. De hát azt már az emberi termé-

szet gyarlósága és állhatatlansága hozza magával, hogy a barátság azonnal megszűnik, mihelyst szegénység, csapások, szerencsétlenségek és egyéb kellemtelen körülmények lépnek fel zavarólag.

· II. Rákóczi Ferenc sem kerülhette ki ezt a sorsot. Amikor megindult a bécsi udvarból az aranyak gurulása, a kitüntetések lavínája, a csábítások sokat ígérő mosolya, a birtokadományozások kívánatos sora, II. Rákóczi Ferenc tábora is megritkult és mind többen lettek az igaz ügy árulói. Gyors menetben követték egymást: Thuróczy, Ocskay László, Bezeredy Imre, Bottka Ádám, Szegedy Ignác, Ottlyk György és a mágnás tábornokok egész serege, akik mind csak a maguk ügyét nézték, a maguk szerencséjére gondoltak és dúsán megfizették meggyőződésüknek megváltozását.

· Minden esetre igen érdekes, hogy a világtörténelemben igen kevés jelentős személy van, akinek életében az árulás olyan sorsdöntő szerepet játszott volna, mint éppen II. Rákóczi Ferencnél. Tudott dolog, hogy Longueval gyalázatos árulása lendítette II. Rákóczi Ferencet a politikai életbe és a szabadságmozgalom élére. Ezt a szabadságharcot éppen az árulók tették tönkre részben azért, hogy nyíltan a császár pártjába szegődtek el, részben pedig azzal, hogy jobbagyaiknak megtiltották, hogy Rákóczi hadseregében szolgálhassanak. Állandóan árulók vették körül a jóindulatú és jóhiszemű fejedelmet, sőt Thaly Kálmán „De Saussure Czézár” című munkájában annak a meggyőződésének ad kifejezést, hogy halálának közvetett oka az a lelki bánat, fájdalmas kiábrándulás, eleven parázssal égő szégyen volt, melyet ama lesújtó hír váltott ki belőle, hogy nyolc évig mellette élő, minden titkába bizalmasan beavatott, fontos diplomáciai küldetésekből eljáró dán kapitány: Bohn Vilmos Pál aljas kémé volt a bécsi udvarnak, aki mesterkedésével sok reménykeltő tervnek ásta meg a sírját. Ennek az áru-

Iónak leleplezése és a Bastilleba záratása teljesen leverte a fejedelmet, hiszen az ő ajánló soraival kopogtatott Bohn a francia udvarban. Ezért betegsége elhatalmasodott rajta. Éjszakái nyugtalanok lettek. Keveset aludt. Gyakran felsóhajtott. Ez az izgatott lelkiállapot elősegítette az epeömlést, amelybe belehalt. Így keserítették és végül ölték meg II. Rákóczi Ferencet az áru-
lók, akik legbiztosabbnak látszó terveire is halálos csapást tudtak mérni.

Általánosan tudott dolog, hogy II. Rákóczi Ferenc egyedül csak Bercsényi Miklóssal forrt össze síríg tartó barátságban. A magyar történelemben is elválaszthatatlanul került egymás mellé nevök. Ezt a szoros barátságot nemcsak Magyarországon ismerték, hanem külföldön is beszéltek róla. Egy alkalommal Hollandiában az egyik politikai ügynök azt kérdezte Bercsényitől: mennyiért hagyná el Rákóczit. Bercsényi válasza ekként hangzott:

— Nincs a világnak az pénze, kincse, vagyona, amelyért én hűtlen lennék a fejedelemhez, de ha ferde szemmel nézne reám, azonnal hátat fordítanék neki.

II. Rákóczi Ferenc igen jól ismerte híveit. Tudta, hogy ferde szemmel még akkor sem szabad rájuk nézni, ha a korholást, rendre utasítást, sőt büntetést érdemelnének. Még személyét ért sérelmeket is lenyelte, eltűrte, csak hogy a haragosok ne árthassanak a nemzeti ügynek. Ez a magyarázata annak: miért bánt keztyűs kézzel azokkal az urakkal szemben, akiknek hatalmasan lesújtó öklét kellett volna megmutatnia. Sokkal jobban átitta testét, lelkét a magyar szabadság kivívásának akarata, sem hogy a túlérzékeny és hiúságtól fűtött urakat elidegenítse erősebb fellépésével a magyar ügy szolgálatától.

És ugyanezek az urak nyugodt és zavartalan meggyőződéssel iktatták törvénykönyvbe, hogy II. Rákóczi Ferenc hazaáruló. Holott igen jól tudták, hogy ha van valaki, aki hazáját tiszta szívből, önzetlenül és min-

dent feláldozón szerette és szolgálta, az II. Rákóczi Ferenc volt.

— Népem zaklatása — írja „Vallomásaiban” —, mely sokféle és nagy volt, vitt engem arra, hogy kezembe vegyem hazám felszabadításának ügyét.

Ezzel szemben ellenségei és volt hívei azt hirdették, hogy II. Rákóczi Ferencet kizárólag nagyravágyása vezérelte felkelésében.

Jól mondja Beöthy:

— Nagyravágyásról lehet beszélni egy hazátlan kalandornál, de nem nála, akinek 1,200.000 hold földje volt, aki a római szent birodalom hercegei között foglalhatott helyet, és akinek felesége és gyermekei az ellenség kezében voltak...

És ehhez mi bátran hozzátehetjük még: lehet-e, szabad-e Rákóczit nagyravágyással vádolni, aki kétszer utasította vissza a neki felajánlott lengyel koronát, holott a rendek maguk is nyomatékosan kérték arra, hogy fogadja el? A visszautasítást mindenkor azzal indokolta, hogy lengyel trónon nem lesz képes hazája ügyét olyan behatóan szolgálni, mint minden idegen kötelezettség nélkül ezt megteheti. Tehát itt is hazája ügyét előbbre helyezte a maga dicsőségénél, a lengyel királyi trónusnál.

A császár pedig csalétekül felajánlotta neki a megkötendő béke fejében Burgau bajor grófságot, melyet örökös birodalmi hercegséggé akart emelni, hogy ezzel Rákóczit vélt ambíciójában még jobban kielégítse. Ezzel akarta egyszersmind Rákóczit kiengesztelni Erdély elvesztése miatt. De Rákóczit nem lehetett semmivel sem lekenyerezni, ígéretekkel, vagyonnal, hatalommal elcsábítani. Szigorúan ragaszkodott Erdély önállóságához, mint a magyarországi béke egyetlen biztosítékához. Ettől a feltételtől még felesége kérésére sem tért el, mert hiszen a múlt tapasztalatai igazolták, hogy a Habsburg-ház Magyarországot minden

béke után újból csak félretolta és az ígéreteiből semmit sem váltott be.

Más, közönséges halandó, aki a maga dolgát előbbrevalónak tartja a közügyeknél, a császárnak ezt a dúsgazdag ajándékát két kézzel fogadja el és mint jelentős befolyásos, politikai tényező helyezkedik el a német birodalom többi nagyhatalmasságai közé. De Rákóczit ez a hihetetlen nagy gazdagság, előkelő pozíció, s a császári kegy egyéb megnyilvánulása nem kápráztatta el, hanem józan ésszel, higgadt megfontolással ragaszkodott továbbra is a garanciákkal felépített békéhez. És mert ezt a békét nem tudta hazájának meghozni, inkább odadobta vagyonát, birtokait, kincseit, boldog, csendes, békés családi életét, feleségét és gyermekeit. Inkább számkivetésbe ment, ahol kegyelem kenyéren tengődött idegen hatalmak megtúrt koldus bujdosójaként. De az elvek és meggyőződések embere maradt utolsó leheletéig.

És mit kapott cserébe mindezekért azoktól a magyaroktól, akiknek szabadságáért, jólétéért, biztonságáért harcolt, szenvedett és áldozott?

Egy paragrafust a törvénykönyvben, mely a hazatérés megszégyenítő bélyegét nyomta tiszta homlokára!

Ez a bélyeg megkönnyítette Rákóczi híveit abban, hogy óriási birtokain osztozkodjanak, új vagyonukat zavartalanul élvezhessék és a császári kegy miatt volt fejedelmüket megtagadják.

Ez a paragrafus 1906-ig dísztelenkedett törvénykönyvünkben, amikor végre onnét kitörölték, sőt elfogadták Thaly Kálmán ama javaslatát, hogy Rodostóból diadalmenetben hozzák őt haza Zrínyi Ilonával, Thököly Imrével, Bercsényi Miklóssal, ennek feleségével: gróf Csáky Krisztinával, gróf Esterházy Antallal, Sibrik Miklóssal és Rákóczi Józseffel együtt. Hamvaikat részben a kassai dóm, részben a késmárki evangélikus templom fogadta magába. De csak igen rövid ideig nyugod-

hatott Rákóczi honi földben. A világháborút követő új államalakulásokban kisiklott alóla a honi talaj. Rákóczi hamvai megint idegenben nyugosznak! Megint emigráns lett!

Igy lett teljes II. Rákóczi Ferenc tragikumai!

10.

Amint ma már kétség sem férhet ahhoz, hogy Rákóczi Ferenc öntudatos magyar volt, a tudatos hazafiság élőképe, éppúgy minden gyanún felüláll meggyőződéses vallásossága és öntudatos katolikus volta. Hazafiságáért a hazaárulás szörnyű bűnében mondták ki vétkesnek az 1715. évi XLIX. tc.-nek 2. és 3. §-aiban, mély vallásosságából fakadó elmélkedéseit az eretnekség gyanújával illették. „Vallomásait” a hivatalos egyházi cenzura alapos rostálás után kárhözatra ítélte. Zolnai Béla egyetemi tanár „Rákóczi, az író” című kitűnő tanulmányában elismeri ugyan, hogy a bujdosó fejedelem irodalmi munkásságával legnagyobb erőssége lett a janzenizmus magyar visszhangjának, de élesen síkra száll ama vád ellen, mintha Rákóczi szakított volna Rómával. Nem tett egyebet, mint az akkor mindenkit érdeklő teológiai kérdésekhez hozzászólt, még pedig inkább a janzenizmus szellemében, annyira, hogy kortársai Jansen hívének tartották és — mint Zolnai kimutatta — nemcsak recipiálta korának vallásos eszméit, hanem maga is résztvett azoknak kialakításában.

Bennünket ebből az érdekes hitvitából különösen két tétel érdekel. Az egyik, hogy az ortodox katolikusok, különösen a jezsuita-morál hívei, arra ösztökélték a fejedelmeket, hogy üldözzék az eretnekeket. Ebben a kérdésben Rákóczi a hivatásos teológusok ellen fordult és szabad vallásgyakorlatot követelt azok részére is, akik tévelygésben és sötétségben élnek ugyan, de épp úgy Istent dicsérik, mint a katolikusok. Ezzel a megállapítással megdől a történettudósok

legnagyobb részének ama feltevése, hogy Rákóczit pusztán praktikus érzéke, a politikai kényszerűség vitte a vallási türelemre, tekintettel arra, hogy hívelnek nagyobb fele protestáns templomokban imádkozott. Rákóczi egyik legnagyobb gyengesége, egyuttal legnagyobb erőssége az volt, hogy sokkal kisebb mértékben működött benne a praktikus érzék, a politikai kényszerűségnek felismerése, mintsem azt egy politikustól, diplomatától ezen kor hamissága és lelketlen símaszájúsága megkívánta volna. Tiszta meggyőződés vezette a lelkiismeretszabadságnak biztosításában is, sőt megrójjá azokat, akik ilyen „botrányos dolgokat” űznek.

— Amit szükségesnek tartott az Úr, hogy annál jobban világoljon a kiválasztottak fénye, — teszi hozzá mély meggyőződéssel.

A másik bennünket érdeklő tétel, amit szintén Zolnai mutatott ki, hogy az Örök Elvégzés kérdésében Rákócziról el lehet mondani, amit Jansenius írt Szent Ágostonról, hogy a kegyelmek ádáz védelmezője: „fuit acerrimus gratiae pugnator”. Ami speciális és magyar vonás nála, hogy nem az egész emberiség, hanem csak a magyarság szentje és apostola kíván lenni. A predestináció összefolyik lelkében a nemzeti gondolattal. Magát Isten által választott és küldetett fejedelemnek érzi és politikai életére visszatekintve, Emlékiratait ezekkel a szavakkal végzi: „Homo proponit, Deus disponit!” — Ember tervez, Isten végez!

Tehát igen jellemző Rákóczi lelki berendezésére, hogy még teológiai vitáiban első sorban magyarnak érzi magát, aki ezt a magyarságát sehohsem tagadja meg. A második jellemző tünet, hogy nemcsak politikai, társadalmi, szociális és egyéb kérdésekben mutatkozott reformernek, hanem vallási, egyházi kérdésekben is. Sok olyan bírálatot, megjegyzést, javaslatot tesz, melyeknek mind az a céljuk, hogy az Egyház szervezetébe becsúszott hibákat megjavíttassa.

És amikor ezeket teszi, nem akar forradalmár lenni. Ellenkezőleg minden kritikáját az Egyház iránt érzett hűséges szeretete diktálta.

Legméltatlanabbul érte tehát Rákóczit: Egyháza legalázatosabb szolgáját az a vád, hogy ő az eretnekek szektájához tartozott!

De hát hogyan lehetne teljes II. Rákóczi Ferenc tragikuma, ha pietizmusát támadás, félreértés és rágalom nélkül hagyták volna?

11.

Igazi tragikus hős tehát II. Rákóczi Ferenc, aki a lelkiismeret szabadságáról, a vallási türelemről, a nemzeti egyenjogúsításról, a jobbágyság helyzetének megjavításáról alkotott véleményével, törhetetlen hazaszeretet tudatos érzésével, képmutatás nélküli valóságosságával, megingathatatlan alkotmányos intézkedéseivel, megvesztegethetetlen jellemével, a magán-sérelmek tűrő szenvedésével, a „privátum” megvetésével, a közügy eltéríthetetlen szolgálatával, családjának, gyermekeinek, rengeteg vagyonának, pompás otthonának egy magasabbrendű cél érdekében történt panasztalan feláldozásával ellentétbe került az akkor általánosan uralkodó és mindenki által elfogadott világregend politikai hitével, társadalmi rendjével, egyházi szervezetével, alacsony megalkuvásával, nyílt erkölcsstelenségével, titkos vallástalanságával, jellemtelen árulóival, fékezhetetlen hiúságával, bűnös pompakedvelésével és vagyontharácsoló kapzsiságával.

Ezek az ellenségek megbuktatták őt. Mert ilyen vele szemben álló körülmények között el kellett buknia!

Ez a bukás szánalmat, részvétet, szeretetet vált ki mindazokból, akik II. Rákóczi Ferenc életét, lelki berendezését, céljait, küzdelmeit, szenvedéseit, vívódásait ismerik. És ebből a bukásból égiszerűen bontakozik ki a Nagyfejedelem fönséges alakja és soha ki nem törölhetően, örökre elhelyezkedik a magyarság szívének csodálatában, rajongásában és imádatában.

MARÉK ANTAL

AKIK SZLOVENSZKÓBÓL ELSZÁRMAZTAK

KOMLÓS ALADÁR (Losonc)

Aztán visszajövet
elaludtam a vonatban.
Mikor felébredtem,
illatosan és pirosan
csüngött lelkemben a városka képe,
mint egy szép kerek alma a gallyon.

(Szép kerek alma.)

Komlós Aladár Losoncról indult el, abból a gömbakácos szlovenszkói városból, amely Madách Imre szellemi kisugárzásában sajátos kultúréletet élt s él ma is s amely Komlós Aladáron kívül Darkó Istvánt és Simándy Pált adta a szlovenszkói magyar irodalomnak. Innen indult el s ide tér vissza. Irodalma annak a kettősségnek örök ismétlődése, amely a kisváros multjába és jelenébe mélyen begyökerző lélek küzdelmét determinálja az örök emberi problémákkal szemben. Hol a kisváros győz, a lelkeknek ez a csendes, hangulatos ritmikája, a görbe kis utcák édes, alkonyórai csendessége, a szív ősi, szerelmi moccanásai, a kisváros, ez a zárt, tökéletes, hibáival és jó tulajdonságaival egyenlő arányban telített egész kis világ, hol pedig az örök humánus s a tágasabb horizontok részegítő mánora. Mindez váltakozó szerencsével egy tiszta l'art pour l'art irodalom keretein belül hullámzik, amelynek hangja tisztán zengő, művésziiesen egyszerű, témája pedig a mai élet apró jelenségeivel tart rokonságot. Az író szintetizálása nem olyan egyszerű, mert az irodalom minden ágazatába elkalandozik, nehéz átzökkenni az esztetika előkelő tájairól költészetének vergiliusi hangulataiba, ha az esztetikus Komlós után a lírikus Komlós portréját aka-

rom feivázolni. Máskor a regényíró Komlóst kell elhátrolni az ifjúsági író Komlóstól, már amennyire ez a két prózai műfaj egymástól különbözhet. Mindez általános szempontból nem fontos, hiszen az irodalom a nyugtalan, törődő emberi lélek megszólalása; kiáltás, amely a legmesszebb elhallik, vallomás, amely a lélek legrejtettebb titkait hozza nap alá, sóhaj, amely az örök emberi tisztaságkeresés vágyából szakad fel. Lényegtelen már most, hogy az író minő műfajban juttatja kifejezésre örömét vagy aggodalmát; kiáltása, vallomása, vágya vers-e vagy próza, vagy még tovább esztetika-e, vagy röpirat? Komlós az irodalom minden nyelvezetét egyforma tökéletességgel beszéli s csak itt-ott tolódik valamelyes plussz egyik vagy másik irodalmi műfaj felé.

Komlós Aladárt a Nyugatosok zárt csoportjába osztják be. Elefántcsonttornya nyitottabb, mint kortársalé. Falai magasabbak, de csak azért, hogy az örök Igazság napja jobban érhesse epidermiszét s ő maga kollektívebb világszemlélet felé merengjen. Az ember nem is érti, miért az elefántcsonttorony, amikor a valóság ábrázolása oly tökéletes módon sikerül számára. Valójában az örök Igazság a fontos, amely felé legöntudatosabban éppen az írók haladtak eddig. Hogy mégis az elefántcsonttorony lakója lett, ennek okát örök idegenség érzetében kell kutatnunk. S itt érkezünk el Komlós fajiságának kérdéséhez. A zsidóság jelenével és multjával való kapcsolatait írói ébredése idején bátran megvallotta és vallja ma is, esztetikai munkásságában bizonyos érzelmi momentumok felülkerekedésével számolnunk kellett a multban. Így került Az új magyar líra c. kötetének utolsóelőtli oldalára, a néhány találó és erőteljes szóval jellemzett költők sorának legvégére a szlovenszki magyar irodalom büszkesége: Mécs László, a nemesveretű, komoly férfíllírójú Áprily Lajos és az erdélyi lélek diadalmas megszólaltatója, a meghatóan szerény Reményik

Sándor. Ugyanakkor olyan költők viselnek hacsak sorrendben elsőséget, akik valójában soha költők nem voltak, akik az irodalom minden más műfajában alkotnak maradandóbbat, mint ad hoc lírai elérzékenyülésekben. A zsidó irodalom történetét senki úgy meg nem írná, mint Komlós, aki éppen az utóbbi időben Bródy Sándor átértékelése körül tett bátor lépést az egyetemes norma szerinti elbírálás feltétlen szükségessége felé.

A LÍRIKUS Komlós, Komlós Aladár 1910-ben jelentette meg első verskötetét Bontakozó szárnyak címen. Költészete itt még a múlt hagyományait őrizgette s magát, a költőt sem ösztönözte egy elvontabb spirituális élet kialakítására és kifejezésére. Amikor tíz esztendővel később a „Voltam poéta én is” c. kötetét Losoncon megjelent, Ady Endre már élt a lelkekben s az egyéni forradalmak ezreit zugatta mindenütt. Nem mondhatjuk, hogy Komlós akkori lírája Ady-i attitűdöket rejtett volna sorai közé. Ez a líra már önálló életet élt, saját gyökereiből táplálkozott. Újabb lírai termése, amely A néma őriút arca c. kötetben egy teljes évtized távlatjának alkotásait tartalmazza, komolyabb és céltudatosabb líra. Nem lépett az újabb tíz esztendő alatt mérföldeket, viszont gondolatát az élet mélyebb rétegeiből való s verselése vált biztosabb vonalvezetésűvé. A költő itt-ott már az őszre gondol, nem úgy, mint a fiatal költő, aki az őszi alkonyórákban is a tavaszról álmodik, az őszi táj inkább ellenséges halálkongása mögül is a tavasz friss dobpergését hallja. Ez a szomorkodás, amely a költészetben nem teljesen feloldódó emberi lélek meditációja, az élet hiábavalóságáról tud megcáfolhatatlan ismereteket.

— Most, mint a csikó, amit ősz közeledtekor
istállóba hajtának a mezőről:
úgy nyértek még egyszer feléd

ifjúságom téres határa,
szenvedések gyönyörű rétljel.

(Szenvedések gyönyörű rétljel.)

Komlós költészete nem törekedett vezéri célok felé, bár joga és képessége megvolna hozzá, így jutott időnek előtte az Utolsó Szóhoz s így kellett visszanyúlnia tíz év előtti költészetébe friss lobogások után a csendes lobbanások életbentartására.

Komlós nemesveretű lírája így érkezik el ahhoz az időszakhoz, amikor hangja rezignáltabb s kiábrándult, amikor a költészetet nem fűtik már a nyugtalanság örökégői, amikor a költő eddigi mondanivalója ön-maga előtt is sérthetetlen szent hagyománnyá válik. Új kötetének címe (A néma őrült arca) ne sejtessen bizarr formakeresést, új utakat, melyeket a költő most, költészetének huszonötösztendős jubileumán kiszemelt magának, a vers, amely ezt a címet viseli, tulajdonképpen elüt a kötet egyébként elegikus hangjától. Mondhatnám úgy is, hogy az egyetlen vers, amely futurista árnyalatokkal válik versel között bizonytalan-ná. Lehet, hogy a költő vágyai mélyén élt egy ilyen költészet sejtelve, világnézetéhez ez talán közelebb került volna s egyébként is őszinte költészetét még őszintébbé és merészebbé tette volna. A költő büszke erre a versére, rátűzi a kötet bírítólapjára s olyan ver-seken keresztül vezeti el az olvasót A néma őrült arca c. vershez, aminő például a kítűnően sikerült Losonci elégiák c. versciklus. Milliószor láttam már én ezt, ez az én hazám — mondja a Vásár c. versében, ami a Losonci elégiák c. ciklus legszebb gyöngyszeme.

tőled van ez is.

Tőled lett szép a város
és melegebb.

Hogy hazahoztál köszönöm neked.

Megható ez a hazatérés, ez a lokálpatriotizmus. Komlós Aladár lírájában így maradt még ma is szlovenszkói. Szűkebb hazájában is így ismerik, költőnek, távolabb, az anyaországban inkább esztetikusként.

Az ESZTETIKUS Komlós. Cikkeinek léglója közül az alábbi tanulmányokat soroljuk fel. Kassák, A líra fordulójában, Bródy Sándor, A kritikus problémája, A régi népiesség és az új, Márai stb. Önálló esztetikal munkája Az új magyar líra, amely a Pantheon kiadásában jelent meg. Ez a kötet nem akadémikus tudálékos-sággal és csalhatatlansággal kíván hatni, hanem inkább szubjektív benyomásokat és gondolatokat közöl a líráról. Mondanivalóinak masszájából kiérződik az imádott líra iránti végtelen csodálata s az esztetikus lelkiismeretében kavargó, elmondatlan megállapítások gomolygó sora. Furcsa nekifejejtkezés van a sorokban, türelmetlen száguldás a magyar költészet hőskorán át a mai líra, szívéhez közel álló képviselőihez. Természetes tehát, hogy a nyugatosokhoz érkezik legelőbb s időzik legtovább. Más kérdés az, hogy a nyugatosok kissé modoros, de kétségtelenül érdekes líráján túl van más líra is, ami a mai magyar költészet igazi arcu-latához esetleges hibáival együtt is odatartozik s itt elsősorban a dunántúli költők csoportjára gondolok. Így is vltakozni lehet sokhelyütt megállapításain. Bábítot, de főleg Gellért Oszkárt csak szubjektív meg-ítélés sorozhatja a valóság költői közé. Gellért a lélek hintáján az egekig lendül, a valóság felett inkább csak átsuhan, több köze van a klasszikus világhoz, mint a technika századához. Annál találóbb Füst Milán beosztása a valóság gyűlöltői kisded csoportjába.

Ez a tanulmány túlságosan rövid ahhoz, hogy az esz-tetikus Komlós megállapításaival hosszabb vltába szálljunk. Az új magyar líra hangja s megható szubjek-tivitása s gyengébb pontjainak bátor belsmerő meg-jelölése elébe vág több támadópont keresésnek. Mo-dern esztetikus futott itt a költészetten keresztül,

Arannyal kezdte s lényegében Kassákkal fejezte be, néha ő maga is meghatódott, itt-ott lelkesedett, amott adakozó volt, odébb túlságosan hűvös és óvatoskodó. Elméleti megállapításai a líráról általában helytállóak s korszerűek. Elmúlhatatlan érdeme még a kötetnek az a néhány soros jellemzés, amelyet kisebb jelentőségű költők kaptak a kötet legvégén.

A PRÓZAÍRÓ Komlós. Itt mindenekelőtt a Római kalandról kell megemlékeznünk, amely az Athaeneum ifjúsági regénypályázatán első díjat nyert. A Római kaland helyes érzékkel magába foglalja mindazt, ami a gyermeket érdekelheti. Közben a rómalak életét ismerteti alapos pedagógiai felkészültséggel s anélkül, hogy ez az oktatás a története lüktető cselekményét egy pillanattig is megnehezítené. Marius, Cepio és Claudius kalandjait vérbeli prózaíró mondja el gördülékeny nyelven. Ismeri a gyermek lelkét s tud szólni hozzá.

Nemkülönben jelentős alkotása az a regény, amely folytatásokban a Toll hasábjain látott napvilágot.

REMÉNYI JÓZSEF:

MAGYAR ÍRÓ AMERIKAI NAPLÓJÁBÓL.

Heteken át régi angol írók leveleiben és naplójegyzeteimben lapozgattam. Dorothy Osborne levelei, amelyeket későbbi férjéhez, Sir William Templehez intézett, a gyöngédség és finomság és félelem szerelmi megnyilatkozásai. Samuel Pepys naplója a törpe és jelentéktelen dolgok humoros és ötletes megvilágítása; Horace Walpole levelei unalmasak, mint az előkelő önteltség; Charles Lamb jegyzetein végigárad a szeretet melege, a szellem bája, az a csodálatos derű, amely az angol irodalomnak ezt az érző és gondolkodó „enfant terrible”-jét annyira jellemzi. Furcsa: magyar anyanyelvem, mintha félreállt volna, udvariasan és türelmesen, amikor a közvetlenség élménye angolul közeledett felém. De mintha utólag magyar anyanyelvem kissé féltékenykedett volna; szótlanul szememrehányta, hogy elhanyagoltam.

*

Kassa környékéről szakadt ki Amerikába. Amerikaiabb akar lenni az amerikaiaknál, sőt angolabb az angoloknál. Ethont és Cambridget úgy említi, mintha a lma materjei lennének. Snob. Ma is Idegen kiejtéssel beszél angolul s amerikai társasággal, ha csak módját ejtheti, igyekszik elfeledtetni külföldi származását. Iskolázott szamárral — a szamár okossága és az iskolázottság eredménye nélkül. Egy ízben tudtomra adta, hogy üzletben, irodában, utcán, ha magyarral találkozik, azért beszél angolul, mert nem akar feltűnni. Megjegyzendő, hogy Idegen kiejtésétől nem tud megszabadulni. Nemrég, amikor megint elkérkedett angol nyelvtudásával, kénytelen voltam így leinteni: „Amikor angolul beszél, nagyobb feltűnést kelt, mint ha magyarul beszélne.” Azóta barbárnak és tapintatlannak tekint. A szavakat csak betűzni tudja, de értelmükkel szemben vak.

*

Férje bankár. Maga az asszony valamikor gépíró volt. Erre nem szívesen emlékszik. Modoros. Úgy öltözködik, mint egy moziszínésznő. Délben kel ki az ágyból, délután masszírozzák, alkonyatkor bronzsín hajját ketten hozzák rendbe, hogy az estélyen remekelhesen. Akik robottal, verejtékkal szántják a lét útját, azokat nem veszi észre s gúnnyal beszél, valósággal foghegyről azokról, akik szegények. Parfúm-hölgy. Arca csinos, bőre bársony, szeme kék. Élete hazug, hitvány. Szívében a volt érzések csontvázai unatkoznak. Sorsa a közöny kastélya. Boldogtalan.

*

Hangulat arról, hogy az idő hogy eljárt! Érzésem szabad mezőkön kószál. Gödörbe bukik, anélkül, hogy megütné magát. Lóherét tép. Tüzelőfát nem keres, mert hiszen nem fázik. Ez a múlt? Emlékezzünk más mezőkre. Ahol a hajnali dériben a fűvek olyan színben csillogtak, mintha vetületei lettek volna a mesevilág gazdagságának. Ott is jártam. Az idő hogy eljárt! Ez is múlt! A tegnap, amely azt mondta, hogy az ígéret szavával sosem fog megcsalni. Az is múlt, amikor az életnek bundapálinka íze volt, tüze jól esett s arra az óracsináló ősmre emlékeztetett, aki nemcsak órái miatt volt nagyhírű, hanem kedélye miatt is. Még a vénlányok is úgy szerették, mintha őket szerette volna. Na, menjünk tovább. Mikor is volt, hogy a föld kicsúszott lábad alól, testvér? Amikor rájöttél arra, hogy csillagokat hajítottál a mindenségbe s erre környezeted azt mondta, hogy borsót hánysz a falra. Elkedvetlenedté. Elkeseredté. Az igavonó végzet áldozatal nem vették észre a fényt. De magadhoz tértél. Téged nem lehetett kirekeszteni az örömből! Kacagtál s a konyhában felmosogató cselédben is észrevetted az álmot s a szót azért adtad neki, hogy álmának vasárnapi köntöse legyen. Az idő hogy eljárt! Hol is ez a cseléd? A rombadőlt vágyak világában, az üvöltők

vadonjában, vajjon mi történt megfékezhetetlen reményeddel? Cikornyamentes erőddel? Életben maradt, bizony életben maradt! Szavaddal templomot építsz az alázatosoknak, műhelyt rendezel be a munkára váróknak s a munkában megáldod a hitet s a hitben a lélek-művet! Az idő hogy eljár, de az időtlenség megmarad.

*

Ez is hangulat: miért van az, hogy olykor balsejtelen gyötör akkor is, ha könnyek nélkül viselem életemet s messzi híveim köszöntnek? Miért van az, ha a tulipán bársonyszíne szememet éri s elmerengek minden idők májusfáján és örömet tetézi a szabadulás reménye s szellő kering szívemben s a látomás távoli fénye közel hozzám s világölelő vágyamnak árnyéka életre kel s azt hiszem, hogy az ármány minden céda tekintete összeomlik jelenlétemben, mert csak jót és szépet ölelek, mért van az, hogy akkor is jajgatnak bennem a balsejtelmek? Alighanem ez az ára a leküzdhetetlen ujjongásnak; a balsejtelen névjegye a folyton leskelődő halálnak.

*

Néha ott tartok, hogy már érzem (s nemcsak értem) az amerikai történelmet. S ilyenkor ilyen fogalmak, mint Valley Forge, vagy a philadelphiai Independence Hall, vagy Mount Vernon, fontos állomásai az amerikai nemzeti öntudat kialakulásának, szinte azzal a természetességgel peregnek le ajkamról, mint Pusztaszer s a hasonló magyar fogalmak. Hálát érzek Amerikával szemben, mert hiszen a számítók között mégis megengedi, hogy gondolkodjam s a síkoltók között mégis szabad énekelnem. Nem tagadom le a valóság zűrzavarát; csak a zűrzavarból kiemelem az összhangot.

*

„A múlt éjjel álomban hajamat fésültem, Ez bánatot jelent’,, Ezt egy amerikai nő mondta, aki kollegét

végzett, feminista s gyakran a fejlődésről szavai. Ugyan honnan eredhet ez a babona, amelyet gyerekkoromban cselédünktől is hallottam. Vajjon az indián nők ismerik-e? S a kínai nők? S a kannibál hölgyek?

*

Az ártatlanság öröme: gépek zajában méhzümmögést hallottam. A méhprocesszión, mint víg áhítat, haladt át rajtam. Majd azt éreztem, mintha a napsugár sudár karjával hídat épített volna s ezen a hídon át sietett a vágyam. Sietett, anélkül, hogy meg akart volna állni. A nyerseks és betegesen józanok az ilyen lélek-képre azt mondják: érzélgős! De hát ők szakértői az érzésnek! Általában szakértői az életet elmélyítő láznak és gyönyörűségnek!

*

Marcell Proust a teailleség képzettársításával indította meg a múlt feltámasztását, a gyilkos idő legyőzését. Este van; karosszékemben ülök. A nap folyamán bezzeg messze voltam mindattól, ami foglalkoztatott. Valaki közölte velem, hogy a tizenkilencedik század elhanyagolt nagy amerikai írójának, Herman Melvillenek ismeretlen kéziratára akadtak. Egy szélhámos belém botlott, s szaparodó vagyonával fricskázta meg orromat. Egyik tanítványom havannai útjáról számolt be. A város egyik klubjában Alexander Troyanovsky, a washingtoni szovjet követ ropogó angol nyelven fejtette ki kormánya békés szándékait. S most este van, a lámpafény enyhén esik karosszékemre, az ölemben heverő Tamás! Áron könyvre, amelynek olvasásába még nem fogtam bele; s ösztönösen símogatom kutyám jókedvű fejét. S bennem is megindul az a folyamat, amelyet a gyilkos idő legyőzésének nevezek. Kurta pipám jól szelel, karosszékem tág. Szememet behunyom. Messze nézek. Messze. Mi is a világ? Cirkusz. Mi a tucat-virtus? Becsapni szomszédodat. Hadd feledjem ezt el! Inkább elküldöm képzele-

temet a távoli tájakra, ahol lágyan kirajzolódnak a dombok s hullámvonaluk szelídségében elvész a keserű tapasztalat. Képzetelemben zsenge virágszál áll előttem, haptákban áll s lesi mosolyomat. Mellette napraforgó, arca kerek, telt s én vásott gyerek módján rágicsálom magját. Kutyám felemeli fejét. Barátságosan vakkant. A tavalyi nyár tér vissza hozzám, európai utam, hazai látogatásom. Az Alföldön vagyok, kuvaszokat látok, nyájat, széles legelőket, csoportba verődő gólyákat s egy pásztort, aki bölcsen elmereng a szédítő magasságokon. Elbámézkodom a pásztorboton, a közelben a lábásban rotyog a Lacipecsénye s a csillagos este áldóan hajlik a földre. Kutyám megnyalja kezemet. Képzetelem feledí a csenevész szavak gúny-árnyát, a hajszólo s hajszolt életet, az ember körül állandóan ténfergő diszharmoniókat. Pipám kialszik, magam elalászom s álmomban virágos bokrokon ül az a szépség, amely nappal néma s most úgy csatog, mint a fűrj.

*

Néha csak egy magánhangzó vagyok.
Ó! S sóhajom irtózik a szótól.
Érthetetlen a gyerek mért gagyog,
mért nem kér vigaszt a puha „Ó”-tól?
Olyan ez az „Ó”, mint a tengerszem,
A tengerszem hegyek s fenyők „Ó”-ja.
Nyugodt és mély. Sorssal, ha veszekszem,
ez az „Ó” lelkem mély béketója.

*

A statisztikai adatok és szociológiai táblázatok és vezércikkhangú lármák és a prédikátori meggyőzések környezetében jó erre gondolni: szép lenne a konok oduk füledt levegőjét narancsízű illattal telehintoni. Jó lenne a zárkózott és hangos lelkeket a szép békére tanítani s mosoly- és reménymaggal teleszórni az öt földrészből álló árva telket!

*

Máskor meg ez jár eszemben: anyanyelvem nem kokárda, mely sorsomon csüng, nem széllal bélelt dísz s nem oly elv, mely lényéből kiforgatja a bűnt. A lélekimája, az Istent és embert szólítható szót, a mindenség sebes és ékes szája s a ponyvát élők és fir-kantók között dal és rege.

*

Olykor ez az elégtételelem: a rossz ember pattanásos lelkén kinyomtam a kelést. S ilymód sikerült száműz-nöm a kókadt közönyt, a falánk cselvetést s mint víg Pierrot Karnevál szívem virágos kedvét fejére tűztem s csuparongy kedélyét összefoltoztam. Összefonnyadt hitét megöntöztem könnyemmel s örömgylkos dacát elkergettem. Oly egyszerű volt mindez, oly egy-szerű...

*

Egy ízben ellestem a Bohóc és az Ember beszélge-tését. A Bohóc így szólt: „Állapodjunk meg ebben: Hogyha borzongok s bánatom nevet; te megfojtod azt, akl engem nem tud megérteni. Az ember így fe-lel: „Nem tudnék gylkos lenni.” Mire a Bohóc ezt a megjegyzést tette: „Nem veszed észre, hogy lassú gylkosa vagy az én sorsomnak? Makacs kezettel megfojtod reményeimet. Vonagló arcom remegését mellőzöd. Süket szíveddel nem hallod kínom jajgatá-sát.”

(Cleveland, Ohio.)

SPENGLER ÉS A HARMADIK BIRODALOM

Oswald Spengler nevét mai értelmiségünk „A Nyugat bukása” c. hatalmas, korszakotjelző műhöz kapcsolja, amellyel ismertté és vitatottá vált. Ez az ezerkétszáz oldalnyi terjedelmű, kétkötetes könyv 1918 júliusában és 1922-ben jelent meg. Szinte szokatlan nagy és még máig sem befejezett vitát váltott ki körünk szellemisége körében. Ennek a szóbeli és írásos harcnak az volt az oka, hogy Spengler a kultúrát élőnek veszi s a világtörténelmet a kultúrák életével azonosítja. Tanítását kultúrmorfológiának hívjuk, lényege az, hogy a műveltség élete az őt képviselő fajok sorához kötött. A kultúrák ezért különálló életűek és egyenként futják meg ebben az életben, hosszabb-rövidebb időszak alatt az ifjúkort, a termő és az elmulásba vesző öregedési életszakaszt. Másképp: minden kultúrának van az évszakok szerint: tavasza, nyara, ősze és tele. Egyformán lehet ezt mind a hét kultúrában felfedezni, akármelyiket is vesszük. Spengler finom intuícióval, gazdag tudással, meggyerő nyelvvél igazolja állításait a kultúra körének minden részén. Élmény ez az írás és a német szellem egyik műremeke. Az írás maisága azonban az, hogy az eddigi hat kultúra (kínai, babiloni, egyiptomi, indiai, mexikói és antik) után szó van műveltségünkről, amelyet nyugateurópainak nevez. Ezekben a részekben találjuk meg Spengler időszerűségét, amikor a fausztli kultúra, tehát kultúránk, bajait, betegségét, mételyeit mutatja ki és ennek alapján fedl fel a valóságot: műveltségünk telében vagyunk a múlt század eleje óta. Nincsen mentség, Nyugat reménytelenül halad a halál felé és a 22. század már más műveltséget és fajt talál helyünkön. Könyvének végén, mint a halálharang zúg fel:

Fata volentem ducunt, nolentem trahunt. Spengler tulajdonképpen mindent elmondott ebben az írásában, az utánajövők már csak kiegészítik és alkalmazzák ezeket az eszméket, elveket és szempontokat. Ilyen az 1931-ben megjelent „Der Mensch und die Technik” (magyarul egyetlen lefordított műve: „Ember és a gép.” Bev.: Nagy József egyet. tanár. Ford.: Sz. Mátyás S., Budapest 1932), amelynek már van egy eddig még nem szerepelt meglátása, hogy az ember „ragadozóállat”, ami kétségtelen nietzschel eredetű állítás. De nem ez a műve állította szembe a Gondolkodót és a Harmadik Birodalmat, hanem az 1933 nyarán kiadott: „Jahre der Entscheidung” (A döntés évei. I. rész. Németország és a világtörténelmi fejlődés. München). — Miről szól ez a bátor és szókimondó írás? Négy fejezetben rajzolja meg a mostani helyzetet, kezdi a politikai látóhatárral. A valóságtól való félelem a racionalizmus és romantika alakjában elfogja a tisztánlátást sokak elől. Ma bátor pesszimizmus kell, az élet tragikus szemlélete, amely tudja, hogy a küzdelem az élet „östénye, sajátmaga az élet”. A világháborúk és világhatalmak című fejezetben megállapítja, hogy a 19. századdal beléptünk a világháborúk korszakába s ez még századunkon át és a következőben is fog tartani előreláthatóan. A bécsi kongresszus óta tapasztalható az államfenségiség elvének folytonos és fokozatos csorbítása, ez vezetett a mai zűrzavarba és válsághoz, a krízis főoka az állam tekintélyének leromlása és megsemmisülése. „A fehér világforradalom” fejezetében arról szól, hogy 1770-től megkezdődött az osztályharc a társadalmak egyszínre való hozásáért. A cselekvő szabadelvűség, amely megjelent kulturánkban, nem állt meg, hanem a jakobinizmuson át fejlődött és vezetett a bolsevizmusig. Az osztályharc széttörte a rangi rendet, a termelés rendjét megbolygatta elébb, manapság pedig felborította azzal, hogy a munkást kétszeresen túlértékelték akkor,

midőn munkaidejét leszállították és munkabérét fel-
emelték. A mostani gazdasági krízisből egyetlen ki-
vezető van: a munkaidőt fel kell emelni és leszállítani
a munkás bérét, tanítja Spengler. 1916-ban már a mun-
kaspártok kormányozzák az államot és a gazdasági
életet s ezért 1918-ban csak egyetlen győztes van: a
munkásosztály vezetői és tagjai. A proletariátus veze-
tői, amire 1848 óta egyre jobban törekszenek, a 20.
század eddigi éveiben elérték: az állam tekintélyét
sikerült megingatni, a gazdasági válság, a háborúk,
a forradalmak, az infláció és a jóvátételek kultúránk
káoszába vezettek. A fehér forradalom alúlról jött és
az alkotó vezető munkát hamisan helyezi a tömegmun-
ka alá. Korunkban, amely a nagy csapásoké, a porosz-
szerűség kell és segíthet egyedül. Mi ez a porosz-
szerűség? „Leiki fegyelmesség”, harcias, alakító ha-
talom, amely nevelője, szabadítója a világnak. A nyu-
gati civilizációt azonban nemcsak a belső világforra-
dalom emészti, hanem a külső is a fajok küzdelmének
formájában. Ez a „színes világforradalom”, mint az
utolsó fejezet megállapítja, a világháborúban kezdő-
dőtt el felismerhetően és napjainkban egyre hatalma-
sabb arányban bontakozik ki. A színesekhez tartozik
Japán és Oroszország is, amely a bolsevizmusban „is-
mét ázsiai, „mongol” nagyhatalom lett”. A színesek
gyűlölik a fehér faj Európáját és halálát akarják. Cézár
kell, aki légióival rendet teremt, a harcias porosz szel-
lemre van szüksége Európának, hogy tovább élhes-
sen, ezért Németország „a világ döntő országa” és
ezek az évek a döntés éve. — Ez a könyv abból az
előadásból keletkezett, amelyet Spengler 1929-ben
tartott Hamburgban és jórészt 1932 második felében
dolgozott ki, tehát az 1933 január 30-i német nemzeti
sorsforduló előtt. Felvázolt gondolatmenetéből látjuk
és az előszó, amely a törekvések tisztázása, mutatja,
hogy Spengler ebben a művében, mint másokban a
weimari Németország esküdt ellensége, ugyanakkor

az új, porosz magatartás hirdetője olyan értelemben, ahogy ez 1914-ben és 1870-ben jelentkezett. Ez a kívánatos magatartás az uralkodó és ezért a parancsoló rend „élő mintája és erkölcsi önuralma”, amely az eszményért való, meggyőződésből eredő szolgálatra készet. — Spengler a Harmadik Birodalom előkészítője volt ezzel a bátor bírálattal addig, amíg a weimari Németország ellenállt a sokoldalról kezdődő támadásnak. De csak addig. Mihelyt 1933 meghozta a Harmadik Birodalmat a weimari Németország helyébe, a birodalom közvéleményét irányító körök kezdtek figyelni Spengler hangjára és rövidesen észrevették, hogy Spengler, az előző évek fegyvertársa, akivel közösen küzdöttek a weimari Németország ellen, nem igenli mindenben és mindég az új Németország törekvésait, eszközeit, eszméit és eszményeit. Érdekes ez a szembefordulás, amikor egyik oldalról a hatalom hivatalosai, másik oldalról a magára maradt műveltség-bőlcselő és iskolájának pár hű tagja vívja a vitát, melynél mindenről, a faj egész jövőjéről van szó.

A nemzeti szocializmus részéről az első jelentős támadás Spengler rendszerével szemben Alfred Rosenberg, a külpolitikai hivatal mostani főnökének írásában „A XX. század mítoszá”-ban jelent meg, ahol kifogásolja, hogy Spengler ugyan a Darwin-Marx-féle gépies természeti törvényszerűséget megdöntötte, de nem fedezte fel a germán ember sajátos értékeit, fajiságát és személyiségét. Nem látta, hogy a világot faji és szellemi erők alakítják és a fátumszerűség hirdetése közben nem hallotta meg a fausztai ember bízó kijelentését: „Allein Ich will” (Egyedül én akarok). Nyugat bukását jelző pesszimizmussal ellentétben Rosenberg új életet lát a germán szellemiségben és vérben, amely meg nem fordítható fátum, tehát hódító hatalom.

Rosenberg Spengler elleni támadását kiegészítli Wilhelm Hartnacke írása: „Untergang oder Kampf für

neues Leben?" (Bukás vagy harc új életért? Szellemi jövőnk alapjai. Leipzig.) A kultúra nem az embereken kívül, hanem bennük van; belészületnek és nemzedékek dolgoznak érte egyre tovább. A népelettan arra tanít, hogy minden egyes nemzet addig él és fejlődik felfelé, amíg legjobbjai terjeszkedhetnek és elfoglalhatják az első helyeket, de ha megfordítva történik, vagyis a vezetést az alacsonyabbrendűek veszik kezükbe, bekövetkezik a bukás. Ez csak úgy kerülhető el, ha a pesszimizmus ellen heves harcot kezd az ember. Ez a küzdelem nemcsak a halálba való vak és tehetetlen beletörődés, hanem a demokratizmus ellen is indul, „amely a népet önzővé tette” és szétverte az osztályharc eredményeként az egységes népet alkotó rétegeire. A nép-biológia útmutatása szerint az értékes, egészséges, tehetséges réteg életét elő kell segíteni, öntudatosítani a faji gondolkodás és tudás átadásával. Nem bukásról kell ma beszélni, hanem megújulásról, amely a vérből: tiszta fajból ered. — Mivel Hartnacke nevelő, azt véli, hogy a német nép megmaradásának biztosítása tanügyi újítások kérdése, amikor gondos kiválasztással rostálják meg azt az értelmiséget, amely utánpótlásként lép az előző helyére. A kiválasztásnál és a nevelésnél tekintettel kell szerinte lenni a teljesítményre, a kötelesség cselekvésére, önállóságra, tiszta ítéletképességre. A nevelés a nép ügye, ezért a nép érdekeit szolgálja és olyan egyéneket kíván, akik saját érdekeiket mellőzni tudják, ha fajukról van szó.

A Harmadik Birodalom képviselői közül az előzőkön kívül Johann von Leers foglalkozik Spengler munkásságának utolsó korszakával (Spenglers weltpolitisches System und der Nationalismus: S. világpolitikai rendszere és a nemzeti szocializmus, Berlin 1934). Ebben nyíltan mutat rá, hogy „A döntés éve”: „az első igen nagy ideológiai támadás a nemzeti szocialista világnézet ellen.” Miért? Mert a nemzeti szocializmusból

épen a szocializmust hagyja el. Spengler történelem-szemléletét „történelmi determinizmus”-nak jelzi és megtagadja az önállóságát, mivel ugyanezt a történelmi meghatározottságot hirdeti Danilewsky híres művében: az „Oroszország és Európa”-ban. Spengler gondolkozásának másik jellemzője, hogy tagadja a közösségi kötelességeket, amikor a német munkásban nem találja meg a faji javak örökösét és birtokosát, holott kétségtelen, hogy ez a társadalmi osztály is része, sőt jelentős rétege a német nemzetnek. Nem lehet egyedül a munkásságot okolni a nemzeti egységet megbontó „von unten” osztályharcért, amikor a munkaadók részéről ugyanígy megyán, csak-hogy náluk ez: „felülről való”. Az állam Spengler elvei szerint: az új Cézárt szolgálja, aki mindezen keresztülgázol, hogyha hatalmáról van szó, a nemzeti szocialista állam vezetője viszont a népkancellár, aki népi nacionalizmust képviseli. — Spengler világpolitikai elvével ellentétben von Leers aggodalmas és kockázatos dolognak tartja, ha a németiség külpolitikáját a faj szempontjainak tekintetbevételével és nem „a népi szemszög szerint” irányítja. Egészen számára Spengler művében megnyilvánuló elvek nem a Harmadik Birodalmat, hanem a nagytőkés, ellenforradalmi, nagyhatalomra törő német imperializmust szolgálják. —

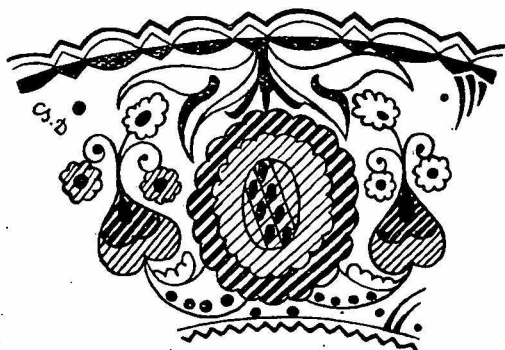
A Harmadik Birodalom vezető fiatal ideológusa Ernst Günther Gründel is nyilatkozik Spengler műveinek célzatával és állításával kapcsolatban. Ez az írásos megnyilvánulás harcias, heves szinte az elkeseredésig (Jahre der Überwindung — A győzelem ével. Breslau 1934). Spenglert személyében támadja meg és a „bukás mágusá”-nak, „értelemnélküliség és bukás jósa”-nak nevezi, aki „korunknak nemcsak legnagyobb, hanem legveszedelmesebb és legrosszindulatúbb gondolkodója is”. Mert benne a bukó városi értelmiség késői kételkedőjét szemléli, aki kárörömmel és be-

teges kéjjel gyönyörködik a bukásban. Szokatlan szavak, amelyeket használ: „dekadens vadállati szadizmus”, ahogy színezi a halál képét, amely Európára rövidesen elközelít. Megtagad Spenglertől minden eredetiségét, csak Nietzsche tanítványt lát benne, aki azonban tanult még K. Breysigtől és Leo Frobeniustól, bevallott nagy elődein: Heraklitoszon, Goethen kívül. Spengler utolsó két művét támadja, de nem az előzők szerint: népelettani és népegészségügyi okok alapján, hanem erkölcsi hiányai miatt. Erkölcsi hiánya pedig azzal magyarázható, hogy nem ismeri a szeretetet, amely az emberi cselekvést helyes irányban vezet. Spengler etikai nézete: „morálnihilizmus”, amely Nietzsche erkölcsi elveinek új tétélezése. Ezzel szemben az új Németország erkölcsét, az úgynevezett „geharnischte Ethik” (vértezett erkölcstan) szabja meg, amely a jóért való küzdelem kötelességét és a rossz elleni harcot kívánja; személyhez kapcsoltn ez Adolf Hitler etikája, vagyha másként kell írnom: a német keresztyének hitmozgalmának erkölcstana, amely az „északi-árja ember harc-keresztyénsége”.

A Harmadik Birodalom a döntésen túl van: győzött. Ez a győzelem, mondja Gründel: Spenglert cáfolja már most és ezután; a nemzeti szocializmus az első „nyugati arisztokratikus forradalom”, amely új rendiséget, a szociálarisztokrácia uralmát jelzi. A spengleri cézárizmussal ellentétben ebben a cél a közösségért való munka, amelyben Vezér lesz a nép élén és nem Cézár. Vallomás Gründel könyve a nemzeti szocializmus érdekében, szembefordulás Spenglerrel: „Nyugat szociálarisztokratikus lesz majd, vagy nem éli túl a második évezredet.”

Nekünk itt Közép-Európában ma különösen tájékozódniunk kell. Ez a tájékozódás nem jelentheti semmiféle régi vagy új elvnek való átvételét, hanem a nyugateurópai haladó élet tárgyilagos figyelemmel kísérését, amidőn fajunk érdekében és csakis

ezért dolgozzunk és küzdjünk. Nem késhetünk, nem maradhatunk el Nyugat mögött sem anyagi sem szellemi tekintetben, ha magyarságunk megmaradásáról van szó. Ma, amikor Nyugateurópát hatalmas erők alakítják, egyre több és teljesebb áldozattal kell gondolnunk fajunkra, földünkre és műveltségünkre. Ebben a szellemi mérkőzésben, amelyet ismertettem, látható Nyugateurópa egyik nagy kultúrnemzetének küzdelme jövőjéért. Számunkra legyen okulás az élet kérdéseinek komoly és korszerű megoldásánál, hogy fajunk Európa legnehezebb helyén tovább élhessen. Jövők fajunkéhoz kötött, közös. Lássunk, tanuljunk, tájékozódjunk, döntsünk és győzzünk.

Dvegszekrény terítő széldísz
Csernefalvy Kozmutza Theodóra munkája

FARKAS ISTVÁN:

SZLOVÁK FOLYÓIRATSZEMLE

A Slovenské pohľady az akadémikus folyóirat januári számában Vladimír Roy Ady-fordítását találjuk „Pán besov” címmel. A fordítás hűen adja vissza nagy költőnket Milo Urban a „Živý bič” immár európai hírvírója regényrészletet ad „Dr. Iván Kalnický sa hnevá” (Dr. Kálnicky Iván haragszik) címmel; ugyancsak prózát találunk Margita Figulí és Andrej Mráz szerkesztő tollából, amíg versekkel Ján Smrek, Martin Rázus, Andrej Žarnov és Valentín Beniák szerepelnek. A krónika-rovatban Elena Maróthy Soltészová a hatvanéves Janko Jesenskýről ír. Gazdag könyvszemle tartja az előkelő kiállítású lapot. — A februári számban J. C. Hronský folytatja „Jozef Mak mladší” c. januárban kezdett regényét, mely folytatása a már könyvünkben megjelent és lapunkban szemelvényvel is ismertetett Jozef Mak-nak. Verseket Martin Rázus, R. Fabry, Valentín Beniák, R. Dilong, Stanislav Mečiar és Vladimír Pišút írtak. Janko Jesenský orosz versfordításai színesíti a számot, míg Janko Jesenský és Tido J. Gašpar novellákat írtak. S. Felber Galsworthy-fordítása sikerült. A könyvszemlében és gazdag krónikában aktuális könyvekről és irodalmi eseményekről számolnak be. — A márciusi

számban Štefan Gráf (Emil Boleslav Lukáč felfedezettje) ír novellát „Volt egyszer” címmel. Janko Jesenský újabb Sergej Jesenin-fordítást közöl, J. C. Hronský folytatja Jozef Mak mladší c. regényét, versekkel Martin Rázus, František Hečko, R. Fabry szerepelnek. Ivan Belovský öt képből álló játéknak egyik jó képét is közli ez a szám, melyben egyébként Tido J. Gašpar és Dobroslav Chrobák is szerepel egy-egy prózai írással. A krónikában Peter Tvrdýről, a szlovák frazeológiai szótár szerkesztőjéről ír Ludovít Novák kegyeletes nekrológot, ugyanitt ünnepelek a besztercebányai muzsikust, Viliam Figuš Bystrýt. Gazdag könyvszemle és a Pedagogický Sborník első negyedévi számának méltatása fejezi be a márciusi számot. A megszakított színes műmellékletek közül a februári számban K. Ondrejčka: Tél című olajfestményét, a márciusban pedig Vladimír Droppa Csendéletét találjuk. A lap a Slovenská matice kiadásában jelenik meg és Dr. Andrej Mráz szerkeszti. Egószévi előfizetési ára tizenkét számra 70 Kč. Kiadóhivatal Turčiansky Svätý Martin.

A Slovenské smery a fiatal szlovák avantgardisták folyóirata szeptembertől megváltozott köntösben, s tartá-

lomban még jobban fejlődve jelenik meg. — A januári számban R. Fabry két versét, Milan Pišut Vedecké myslenie a slovenský život (Tudományos gondolkodás és a szlovák élet) című értekezését, J. Gajdoš Breza, Andrej Slávka, Ján Kostra verseit, valamint Ján Rob Poničan Baudelaire-fordítását és Rudo Brtáň Klabund-fordítását találjuk. Érdekes Nikolaj Bakoš és Klement Šimončič hosszabb cikke az irodalom hanyatlásáról, mely egy megindult vita hozzászólása. A krónikában Hana Gregorová a szlovák Pen Club elnöke Elena Maróthy Soltészováról ír. — A februári számban Valentín Beniak eredeti verssel, Janko Jesenský Vološin és Achmatová fordítással szerepel. Pierre Ronsardtól Miloslav Slávik, Goethetől pedig Rudo Brtáň fordított egy-egy verset. Emil Boleslav Lukáč Erdős René Vencéljéért fordította le nagy hozzáértéssel. Štefan Gráf „Akvárium” című írása és Gejza Vámoš Gregorová Hanáról írt megemlékezése élénkítik a számot. — A márciusi számban Fraňo Kráf, Fr. Kučeri és Ján Poničan verseit találjuk. R. Fábry André Breton egyik versét fordította. Érdekes Štefan Gráf régi időkbe visszanyúló költői novellája, valamint Vladimír Jelínek nagyobb cikke „Masaryk és a szépirodalom” címmel. Milán Pišut a januári számban közölt „Tudományos gondolkodás és a szlovák élet” című cikkét foly-

tatja, illetve arra épít újabb tanulmányt, míg ugyancsak ő vitázik Dr. St. Mečiarral, aki az Elánban Pišut cikkét kikezdte. A lap évente tízszer jelenik meg, Janko Jesenský és Emil Boleslav Lukáč szerkesztik. Előfizetési ára évi 30 Kč. Kiadóhivatal Pozsony, Mária u. 8.

Az Elán. Ján Smrek érdekes alakú és színes tartalmú folyóirata a januári számban Krčméry Štefan nagyobb cikket közli „Ady Endre szlovák tükörben” c., ugyancsak Krčmery három Ady-fordítását hozza, Ján Smrek „Fölfedezni önnönmagunkat” címmel ír hosszabb és érdekes bevezető cikket. A Mikuláš Galandáról írt cikk és a festő egypár képe, valamint más képek díszítik a számot. — A februári szám St. Mečiar nagyobb választát közli Pišut Slovenské smery-beli cikkére. Laco Novomeský, a fiatal szocialista költő, a költői alkotás akadályairól, dr. Rudo Brtáň pedig a štúr-hívők epigonok-e? címmel ír. M. Slávik Duhamel és Maeterlinck-fordításokkal, Juraj Gajdoš Breza, Eugen Korda, Pavel Klokoč, Viera Sathmáry Vlčková, Jaroslav Chvoj, Ladislav Hohoš és Pavel Horov pedig eredeti versekkel szerepelnek. A számot Ludo Križan képei díszítik. — A márciusi számban Ján Smrek Kosa na kameň c. nagyterjedelmű cikkében vitába száll a Slovenské smeryvel. Stanislav Mečiar „Poeta laureatus” címen a 150 éves Ján Hollýról ír, míg az

ismeretlen költők közül Kazo Bezek, Vlado Manica és Palo Oliva nevével találkozunk. A képmellékletek Cyprian Majerník modern alkotásai. — Az Elán közli az Edícia mladých slovenských autorov (az ifjú szlovák szerzők kiadása) minden kiadványát, minden számában hatalmas könyvszemlé-

vel ismerteti a szlovák és cseh irodalom legújabb termékeit. Egészévi előfizetési ára a postai szállítással együtt 22 Kč. Kiadóhivatal és szerkesztőség: Prága, II. Spálena 53. Kiadja Leopold Mazáč kiadóvállalata és könyvkereskedése, a prágai „szlovák” könyvesbolt. Ipolyság, április.

KRITIKA

ÜZENT A FÖLD

(Versek, Léva 1934.)

Négy garammenti költő, Agárdy Zsigmond, Csontos Vilmos, Sass János és Veres Vilmos kis füzetkébe gyűjtötte verstermésének javát. A négy szerző „brosúrá”-nak nevezi kis kötetét, az elnevezés persze rossz: e versek nem kívánnak mást, mint csupán azt, hogy négy vidéki költőre ráirányuljon egy percre a figyelem sugára. Sem technikában, sem témában nem térnek el egymástól: s a kötetke így egységesnek nevezhető. Csupa jóakarát, tiszta szándék, magyaros érzés, ami a költőket vezérelte, oly egyszerűek és áttekinthetők, semmi bonyolult érzés nincs költészetükben: a versek a magyar emberről, a kenyérről, Istenről, a dalról és az áldott szülőföldről szólnak, — ilyenek, ilyen eszményítettnek szeretnénk látni a magyar életet, amely persze csak a versekben ilyen

kristályos és maradéktalan. Mindnyájuk versén áthúzódik az a bizonyos, finom elégikus hang, amely az induló költők sajátja, az indulóké, akik utat keresnek, meg is találják a régít, a jól beváltat. Mind a négy valóban lírikus kedély áhítatosan közelednek a versekhez s ha néha túlnyersen csendenek is rímeik, képeik ha nem is mindig biztosak s olykor elveszítik a lendületet a nagy iramodásban: a forma tiszta marad, a szándék mindig nemes, oly komolyan és hitttel énekelnek, mint ahogy madarak dalolhatnak ünnepnap az erdőben búzgón. S ha még megemlítjük — ami ebben az esetben szintén fontos, — hogy a négy költő rokonsága a földdel s a kenyérral nagyon közeli, hogy kétkézi munkások, földet turó emberek, — tiszteletünk magasba ívelő akaratukkal szemben még növekszik. Nem teljesen kiforrott még egyik sem, de tiszta tehetséget árul el legtöbb versük; remélhető, hogy

még értékes megszólalásokat hallunk tőlük. Van e négyes szövetkezésben valami meghatározó, kedves. (szv)

KOVÁCS ENDRE: PANOPTIKUM

A „szlovenszkói” írások közé sorozzuk a novelláskötetet. Nem is igen novellák ezek, inkább élet, eseménydokumentumok, alapos megfigyelés alapján készült pillanatfelvételek. Az írásokban valami távolról szálló szomorúság, inkább nyomott hangulat tartja szordinóban, az író kicsit kiábrándult, vagy talán túl józan realizmussal látja az életet. A szlovenszkói sors keserű pirulált nyelvük le az írásokban. Ize, hangulata, egyénisége van a könyvnek. Különösen az életbeindulás talán kissé pesszimista történetét dicsérik meg legjobban, a falura induló, első állását elfoglaló tiszteletes történetét. Kovács kevesebb cselekményt, annál több tépelődést, belső lelki vívódást ad, alakjai inkább gondolkoznak, mint cselekszenek, erős belső életet élnek. Stílusa nyugodt, intellektuális stílus. Talán túl sokat vigyázz, hogy ne mint lírikus, hanem csak mint prózaíró számítson prózai írásaiban. Ez baj. Kovács igen jó költő, s ez a tény a prózaírónak, csak hasznára lehet. Kétségkívül nehéz feladat, hogy prózájában megfelelő disztingválással egyesítse az őt jellemző

szociális érzelmi síkon a költőt, a prózaíró s nem utolsósorban az intellektuelli-esztétát. Értékes ember értékes írásai, amelyeket nagyobb lélegzetű, átfogóbb értékű írások fognak követni. Kovács Endre a legfiatalabb írógeneráció, komoly, szerény, igen erős tehetséges és írói pályájára alapos műveltséggel és lelkiismerettel felkészült.

(e. h.)

HEGYVIDÉKI BOKRÉTA

(A szlovenszkói és ruszinszkói magyar írók prózai antológiája. Összeállította Wallentinyi Samu.)

Wallentinyi Samu szerkesztésében jelent meg a Hegyvidéki bokréta, mely a szlovenszkói magyar próza bemutatásában eredményes munkát jelent. A líra arcát jobban körvonalazni tudják a terjedelmükben és megjelenésükben korlátozott folyóiratok és napilapok. A prózának kiadása is tetemesen nagyobb nyomdaköltséget igényel, mint egy verskötet kiadása. A szlovenszkói próza sikeres erőmegnyilvánulásokat fejt ki egyrészt kisebbségi életünk élményeinek megírására, másrészt komoly korfelletős szándékkal társadalmi problémákat vesz ki az írói kritika lencséjére. Nem minden írónknál sikeres a megoldás. Ahol jó a téma és a teremtete légkör, kissé elnagyoltak a szereplő személyek, ahol az

alakok elhithetők, elvesznek a bizonytalan formában, esetleg a kompozíció bántóan szétesik. Az írás is olyan igényes, mint a festmény, keretnek, tartalomnak összhangban kell lenni. A stílus. Van egészen tiszta fényű lelkes magyar stílus (Szombathy), van tájszó- lást árnyalatokkal követő, de erőteljes stílus (Darkó), van elfulladt, van halott arcú stílus a novellákban. A könyv érték, mert pozitív erőfelmutatás és nívó a szlovenszkói csöndes tájakról. Igaz, három, négy nagyobb novella, a többi kis karcolat, melyekben csak mondatokban, vagy egy emberi élet rezgéseinek szólamaiban találjuk meg az író- ság magasabb méltóságát, erői igényességét.

D a r k ó István „Szlovenszkói vásár” című novellája szép szándék, a nemzetiségek egymásra utaltságának szintézise. Igen, ez az írói alkotás meggyőző erő, az alakok színezése és emberábrázolása Darkó izmos szándékú útjába kerül, mely a szlovenszkói tájak meleg, rokonszves szegénységén visz keresztül. Stílusa nem zökkenésmentes, de annál lelkiismeretesebb. E g r i Viktor az életből hoz témát, elhisszük történetét, éles érzé- kel és realista erővel formál- ja, építi alakjait, történetét, mely ezuttal egy sírásó csalá- di életében mutatta meg a társadalmi élet visszásait, hogy meleg emberi optimizmussal fejeződjön be. F a r k a s Ist-

ván „Hajnal a határon” írása fordulatos, ritmusos, idealiz- mussal tiszta. Farkas embereit a hit és megtérés idealizmu- sával szereti széppé és meg- hatóvá igazolni. Ilku Pál leg- fiatalabb írónk diákregényé- nek részletéből is láthatjuk, hogy nem mindennapi tehet- ség írja meg, gimnáziumi él- ményeit, hogy Ilku a szloven- szkói embersors arcát olyan életesen, olyan megrázó na- turalizmussal festi meg, hogy neki kijár ez a mostanság so- kat osztogatott nagy dicséret: östehetség. M o r v a y Gyula a föld énekesé, a költő érzel- mi szubjektivitása hullámszó- ban, de a valóság szemé- vel néz súlyos igazságokat történelmi magaslatról és em- beri mélységből. R á c z Pál humorizál, anekdotázik, régi derűs nyugalommal vármegyei történetet mesélgetve a „Bocskor” című novellájában. T a m á s Mihály szociális témája, a „Családfirtás” egy kényértelen holnapú proletárcsaládnak az öngyilkosságba menekülését mondja el elhithetőn üde stílus- ban, monumentális egyszerű- ségben. S e b e s i Ernő a „Gyá- va hős” című írása háborús történet bőségesen sok alak- kal, lelkes szemű megfigyelé- sekkel és a pointírozás sebesít jellemző befejezésével. Se- besí ötleteket, fordulatokat át- éléseket ír meg s prózájában a kompozíció és forma érde- kében kerül a feltűnőbb lírai hullámszókat. Ezért jó Se- besí, mint prózaírói is. S z e-

ne s Piroska írása szerelmi történet. Valóban nagy tehetőségű asszonyírónk, akinek érzéke mélyen az emberi sorsok és ösztönök vérkeringéséből táplálkozik, akinek szomorúság felé induló finom realizmusa mindig optimista hittel zárja be a cselekményt. Zerdahelyi József: „Líra a szakadék szélén.” Erőteljes, kinyilatkoztatás szerű stílus, magabizó, nyugodt hang, az önmérsékletnek művészi kifejezése. A sors kuszált útjain találkozik embereivel az író és lelki harcaiknak jószemű krónikása. Magasabb irodalmi szempontok vezérlésével Zerdahelyi új utakra akar indulni a népi ösvény hegyes egészséges tájain. Szombathy Viktor novellájában írás formája és a tartalom belső könnyed kialakulása árulkodik mindjárt. „A házasság szentsége” belenyúl mélyen és leplezetlenül egy tragikus fináléba indult családi életbe, a kulisszák mögé nézhetünk egy kísérteties pillanatban. Az író lírai hittel, az igazságérzet meggyőződésével vezeti a kis gimnazista Mártia útját az iskola-padtól egy revolverlövésig, mely nem emberi élet ellen szól de a családi életnek fertőbe induló társadalmi szoká-

sai ellen sikolyt az anyáért, a testvérekért, a boldog, tiszta, lélek nyugalmáért. Szombathy stílusa a magyar stílus, világos, derűs, tele torokkal egészséges tüdőből jövő irodalmi magyar szó. Lányi Menyhért és Szabó Béla egészítik ki a díszes sort. Lányi nagy-szerű ujságíró és éles eszű intellektuel, a jó íráshoz két kitűnő feltétel, Szabó Béla tele keserű élményekkel és nagy lírai tűzekkel: szintén erős felkészültsége az írónak. Sellyei József erőteljes képei, Sándor Imre tárgyilagos gyermekkori visszaemlékezései és Gonday Miklós írása egészítik ki a képet. A szlovenszkói próza, ha nem is a legerőteljesebben, de sok reményre jogosítón, több pozitív irodalmi novellával mutatkozik be Wallentinyi Samu könyvében. Még erőteljesebb színeket, felrázóbb, mélyebb gyökerű gondolatokat, életünket és napjainkat jelentő és azokat megsürgető problémákat kérünk. A szlovenszkói író őrt áll a Kárpátok csúcsain és az alföldek búzaföldjén és dalol; énekel — de ordítással és kiáltással űzi el az álmot az építeni akaró testvérek szeméről.

Erdőházi Hugó.

DUKA ZÓLYOMI NORBERT dr.:

A SZLOVENSZKÓI MAGYAR IRODALOM MARGÓJÁRA

Kisebbségi magyar irodalmunk fontosságát hamisan szokták értékelni. A régebbi, háború előtti felfogás jellemző vonása, hogy kedvezett a vidékenkénti szervezkedésnek és az volt a célja, hogy a budapesti központ mellett, mely természetesen a legjavát abszorbeálta, a lokális értékű tehetéseket kitermelje. Nem azt tekintette, hogy tényleg belső szükségletből indokolt-e a partikulárizmus, nem kívánta eszmei és belső, tartalmi alapjait és azt sem nézte, hogy az eredmény meghaladja-e a kritika követelményeit, és érzéket hoz-e létre, csak a külső, formai oldalt tekintette. Azt akarta, hogy Lévának ép-úgy meglegyen a házi költője és házi regényírója, mint Kassának a házi írógárdája, saját kultúrkörei és saját kiadmányai. Sziklay, Sárosi szlov. decentralizációs kísérletei is ide tartoznak, de komolyságukat nem lehet elvitatni, mert alap gondolatuk meghaladta a tisztán formai partikularizmust. Emellett ritkán vetítette ki egyik vagy másik fiók saját körzetének sajátos élményeit és jellemző egyéniségét — mint pl. Szededen Móra az alföldi életet — hanem Komáromban, úgy mint Debrecenben az általá-

nos, helynélküli és Budapest-ről vetített problémák síkján mozogtak a házi költők és írók. Ez az állapot felelet volt Budapest mindent elnyelő féltelmetes vonzására. Nagy hátránya azonban az volt, hogy az akkori viszonyok mellett — az országnak eszmeileg és érdeklődésben egyformán nivelizált területén eredményel nem kecsegtetett, sőt pusztá formaiságában: x. y. csallóközi író, mert Dunaszerdahelyen él, z. felvidéki könyv, mert Losoncon jelent meg — sokszor értelmetlen volt. Sajnos ezt a felfogást örökségképen a szlovenszki magyar kultúrélet is kezdetben átvette, különösen a régebbi generációnak volt érthető felfogása és még most is lépten-nyomon találkozunk vele. Azt hisszük, hogy megszületett a szlovenszki magyar regény, ha egy szlovenszki városban egy magyarnyelvű regény jelent meg; azt hisszük, hogy egy irodalmi lap már teljes mértékben teljesíti hivatását, ha egy szlovenszki városban magyar nyelven kerül kiadásra. Pedig hasábjait sokszor idegen és nekünk másodrendű kérdések lepik el (ha pl. a Magyar Minerva különben átlag nívós cikkeit nézzük) és akkor, ami-

kor a saját arcunkat nem ismerjük, saját bajunkat nem eléggé figyeltük, észsarkit utazás és a rakétarepülés titkaival töltjük meg közönségünk képzeletét (amit pedig még nívósabban máshol megkaphat).

Doktrinér volna, ha azt kívánnók, hogy ezentúl minden Szlovenszón írást csak a mi magyar, a mi kisebbségi, a mi partikuláris élményeink és gondolataink foglalkoztassák. De ha azt akarjuk, és ezt kisebbségi létezésünk érdekében akamunk kell, hogy saját és értékes szellemi életünk legyen: az itten megjelenő folyóiratoknak, a mi itteni írógárdánknak többet kell sajátmagukkal foglalkoznia és írásaiban kisebbségi életünknek több helyet kell szorítania! A napilaptól az irodalmi revüig, a lírikus elménytől az epikus benyomásáig.

Azzal a felfogással, hogy szlovenszói magyar irodalmunk létezéséhez bármilyen tárgyú és tartalmú, de Szlovenszón megjelent magyar nyelvű írások elégségesek, szakítanunk kell, mert az hamisan értelmezi kisebbségi életünk kulturális jelentőségét és szükségességeit.

Amíg ez az álláspont oda vezetne, hogy nem is születnék meg az igazi, termékényítő és fenntartó szlovenszói magyar irodalom, van egy épolyan veszélyes felfogás, mely viszont lesüllyesztené kultúréletünk nívóját és meg-

akadályozná, hogy itteni erjedő irodalmunk az értékek oly skálájára emelkedjék, amelyre szeretnők, a külvilág szemében, hisz végeredményben a természetes fejlődésnek mégis odáig kell vezetnie, hogy itt is abszolút értékeket termeljen, mintahogy Hunyady nemcsak Erdélyé hanem az összmagyarságé és Markovics Ródió a világirodalomé. Arra az esztetikai nihilizmusra gondolok, mely sajnos épeni nagyközönségünket uralja, hogy Szlovenszón nem is lehet értéket követelni és meg kell elégedni a relatív értékű munkákkal, viszont nemzetpolitikai szempontból kell, hogy saját irodalmi termelésünk legyen és ezért: itt-ott támogatni kell az írókat, egy-egy könyvüket meg kell venni, ha aztán elolvasatlanul kerül is a könyvszekrénybe és meg kell kívánni, hogy üres és kongó szó, de tömegesen essék a kisebbségről és tehetséges-tehetségtelen versbe és epikába szedje minden lélekzétvétélünket. Ez a felfogás kisebbségpolitikai okokat követ. Nem fontos, hogy értékeset termeljen a kisebbségi kultúrélet, de sokat, hogy saját kérdéseinket lépten-nyomon beleüthessük minden itteni magyarba és kifelé tüntethessünk nagy produktivitásunkkal. Voltak idők, amikor minden fiatal verfaragó kiradót talált, ha ügyetlen körökben a kisebbségi sorsról és bánatról énekelt; Helyes ez a

felfogás abban, hogy igenis foglalkozzék saját életünkkel a szlovenszkói magyar irodalom, de elsikkasztja az irodalmiságot, a szükséges esztétikát és elcsittítja hamis könyörületből a kritikát. Ez pedig bűn, épen a cél ellen irányuló véték. Mert ilyen, kisebbségi sorssal üresen kongó írások sehol sem teljesíthetik feladatukat: a kisebbségi magyarság körében nem nevelnek, a külvilágban olvasatlanul hangzanak el.

Miben kell tehát kisebbségi irodalmunk igazi jelentőségét és hivatását látnunk? Van-e jogosultsága egy decentralizált szlovenszkói magyar irodalomnak?

Sokan (így Alapy dr., Új Auróra. 1928) kifejezték aggodalmukat, hogy egy szlovenszkói magyar partikularizmus veszélyt jelentene. A magyar szellemi egység — melynek mindenkori középpontja mégis Budapest — megbontását, elszakadást. Pedig ezek elfelejtették, hogy annál erősebb, annál egységesebb lesz a magyar kisebbség, minél sajátosabb kultúrélete és egyéniségét kikristályosító alkotásai lesznek. (Ennek leggyönyörűbb példáját mutatja a német kisebbségekben mindenütt virágzó Heimatsdichtung). Elszakadásról szó sem lehet, mert az itteni irodalom akkor is része az összmagyarság szellemi életének, ha ön-maga kérdéseit vetíti ki és irodalmi és eszmei felfogásá-

ban — ha nívós és művészi értékű — nem is tudna kiszabadulni a sokkal hatalmasabb és termékenyítő, irányító erejű középponttól. De tartalmilag meg kell önmagát találnia, az itteni magyarság élményeit, bánatait és reményeit kell elsősorban kifejeznie. Akkor felismerte alapjait és teljesíti célját.

Nem tagadhatjuk, hogy vannak saját kérdéseink, egyéni élményeink a 17 éves mult sok fájdalma, reménye és csalódása, melyeket más távlatból őszintén és mélyrehatóan érzékeltetni nem is lehetne. Ha nincsen is meg a fizikai (földrajzi és természeti közöség) — igaz a van Szent-Ivány Józsefnek — a PMH-ban nemrég megjelent cikkében (1935. június 30.-iki Prágai Magyar Hírlap): „a beregi magyar és a csallóközi magyar egymással semmi közösséget nem érzett” — megvannak a közösség-eszmei feltételei. Mert az egyenlő helyzetben egyformán átérzi a beregi magyar a csallóközi magyar szomorúságait és gondjait és meglátja benne sorstestvérét és a soraközösség közelhozza a Csallóköz alföldjét a kárpátaljai hegyekhez. És ha közelebről nézzük, nem is esik olyan messze a pozsonyi magyar a sárosi magyartól, hisz egyformán voltak és most is körülhatároltabb formában határ-bástyái a magyar kultúrának és képviselője Nyugat felé a nemzetek Kárpátok és Morva-

menti találkozásában. A szlovák néppel való évszázados kapcsolat — mely nemcsak az új jelené, hanem egy régi közös múlté és a Nyugat német és szláv elemei felé való kihelyezettsége olyan élmények és gondolati gazdaságok forrásai, hogy önmagukban indokolttá tennék az irodalmi partikularizmus lehetőségét.

Még kell tehát teremteni a sajátos szlovenszkói magyar irodalmat, mert helyzeti energiánk odakényszerít, és meg kell azért is teremtenünk, mert így tudjuk magunkat legjobban felvértezni a kisebbségi harcra, így alkotjuk meg kisebbségünk egyforma bánatok és egyforma örömök köhójában kovácsolt szellemi egységét és csak így tudunk végül olyan értékeket produkálni, melyek kisebbségünk lelki élményeivé és az összmagyarság kincseivé válnak.

Szent-Ivány idézett cikkében, mely mélyrehatóan elemzi a kisebbségi irodalom két alapkérdését: a közös szellemiséget — mondhatnók szlovenszkóiságot — és a realizáló szervezkedést — a partikularizmus alapkövéül a közös ideológiát választja, mely szerint az itteni sajátos kérdések eszmei áramlatok közös kikristályosódása volna (a népi és szociális eszme nemzeti alapon). Azt hiszem, amilyen találó ez a követelmény a magyar kisebbség szellemi vezetése és általános tökéletesítése terén, speciálisan iro-

dalmi terén ennek a szükségességét csak korlátozva lehet elfogadni. Különbséget kell tenni az irányművek közt, (a folyóiratok nevelő cikkei, tudományos szociális és kisebbségijogi értékezések, kultúrprogramok, reflexív írások), ahol az ideológiát: a határozott világnézeti beállítást meg kell kívánni — él a szép-irodalom között. Itt ne kívánjunk ideológiai-világnézeti tendenciát, illetőleg ne ezt tegyük az érték fokmérővé — ahogy egykor céltalan viták folytak Mécs Lászlóról, hogy szocialista-e vagy csak humanista katolikus, hanem két dolgot tartsunk szemünk előtt: érzékelteti-e önmagunkat, sajátos életünket, egyéni kérdéseinket és művészi, értékes formában tárja-e elénk mondanivalóját a szlovenszkói magyar lírikus, epikus, drámaíró?

A szervezésnek ezzel szemben mik a feladatai? Adjon minél több helyet a sajátos megnyilatkozásoknak — az általános problémáknak csak abszolút művészi értékű fel dolgozásaikban engedjen teret — centralizálja a szlovenszkói magyar irodalmat valamilyen központ köré, ahol kiadó van, adjon lehetőséget az írók és szellemi munkások érintkezésének, de nem világnézeti, hanem tisztán kisebbségi és irodalmi alapon (előtünk van az Erdélyi Szépmíves cég gyönyörű példája), mélyítse ki kapcsolatukat a

közönöséggel (az irodalmi propagandára gondolok, melynek jelentős eredménye volt nemrégiben a budapesti könyvnap) — ebből a szempontból a legújabbban felvirágzó SzMKE játszhatnék termékeny szerepet és ami az eredmény tekintetében nagyon fontos teremtsük meg, támogassuk és adjunk helyet az őszinte, objektív kritikának (vannak ismertetőink és ismertető írásaink, de kritikáink és kritikánk nincsen).

A kérdés életbevágó és a göröngyös úton is eredmény villan felénk, de a fejlődést minden kisebbségi magyarnak szent kötelessége siettetni: az íróknak aktíve, a közönségnek passzíve, megértéssel és szeretettel

MÁDARASSY LÁSZLÓ DR.:
„MŰVÉSZKEDŐ MAGYAR PÁSZTOROK”

(Egyetemi Nyomda, Budapest, 8°, 164 old. Horváth Jenő illusztrációival.)

A Magyar Néprajzi Múzeum nagytevékenységű osztályigazgatója új kötettel gazdagította a szalkirodalmat. Országjárásai közben kinyomozta egyes vidékek messze híres remekelő pásztorait, ezeket felkereste többnyire legeltető helyeiken, kivallatta őket életük soráról, mesterkedésük titkairól, szerszámaikról, gondolatvilágukról s ezeket a kis helyszíni interjúkat hangulatos környezetekbe állítva, egy rutinos művész: Horváth Jenő ugyancsak

helyszínen készült rajzaival illusztrálva közreadta most, nagy szolgálatot téve vele a veszendő pásztorművészet ügyének. A könyv annyi szeretettel és lelkesedéssel készült, hogy feltétlenül visszhangot kell vernie és remélni lehet, hogy a megmutatott veszendő értékek szépsége illetékes fórumokon át mentő cselekedetekké válik s a magyar népművészetnek ez a pompás hajtása tovább is virágozhatik majd mindnyájunk gyönyörűségére. — A kötet tizenkét pásztor művészetének élvezetes ismertetése mellett egy előszóban és egy függelékben általános tájékoztatót ad a tárgykör minden részletében is, miáltal a közölt friss anyagot minden olvasó tudáskészletébe élvezetesen és tanulságosan beágyazza, úgy, hogy az olvasottak egyszer s mindenkorra maradandóan emlékezetbe jussanak. Ez az út, melyen át a témát a köztudatba kell és lehet vinni, éppen az úgy érdekében. Mert az egész magyarság szertete kell hogy tovább ápolja és dédelgesse a népléleknek e gazdag szépségeit. — Horváth Jenő élenk meglátású, biztos vonalvezetésű, könyved szílusban tartott tollrajzai hatásosan illusztrálják a kötetet, melyet az Egyetemi Nyomda a modern tipografia legmagasabb igényeivel állított ki, izléses vászonkötésben. — Az első kiadást hamarosan szétkapkodták.

— NTK —

RÁDIÓ

A BUDAPESTI ÚJ STÚDIÓK.

Új stúdiókat szereltek fel a budapesti rádió, külön a prózai, a kamarazenei és a nagy zenekari művek előadására. A rádió technika legmodernebb vívmányait állították a hangszórakoztatás szolgálatába. Áramló légfűtés és külön légáramlás vigyáz a hangvezetésre. A felesleges páratartalmú baktériumokat a jóidőgépek van hivatva távol tartani, gondoskodva a csírámentes levegőről. Új hangnyelvények akadályozza majd meg a be és áthangzást. A kivilágított táblák egész serege várja, hogy megkezdhesse a rendfenntartást. Az új hangkeverők és kivezérlésmérők is készen várják a munka megkezdését. A régi mikrofonokat is újakkal cserélték fel. Az új szereléshez felhasználta kábel hossza tizenötezer méter.

RÁDIÓSIKEREK.

Székelly Bertalan élete és művészete.

Ib l Ervin tanulmánya a magyar történelmi festészet nagymesteréről új fejezetet jelenthet az ismertető előadások terén.

A minden felesleges tudományoskodás nélküli, világos és könnyen áttekinthető szövegezés, jó felolvasás: nagyon közel hozták a hallgatóhoz a magyar kultúra egyik legnagyobb értékét.

A tanulmányi előadásokat illetően jó útmutatással szolgált ez az ismertetés, — a jövőre is.

A KAZINCZY SZÖVETKEZET KÖZLEMÉNYEI

Legutóbbi kiadványainkról s azok szétküldéséről az alábbiakban tájékoztatjuk könyvbarátainkat:

1934. évi könyvkiadványaink közül könyvbarátainknak is szétküldtük már a következő három kötetet:

Darvas János: Hegyország hangja. Gyűjtemény Szlovák versek fordításából.

Féja Géza: Élet és álom. Eredeti magyar népmesék gyűjteménye.

Földes György: Bocskay angyalkái. Történelmi regény.

1934. évi könyvkiadványainkból most küldjük szét a következő két kötetet:

Zerdahelyi József: Egy tőnek három fakadása. Novellák.

Szabó Pál: Anyaföld. Regény.

1935. évi könyvsorozatunknak öt értékes kötetét könyvbarátainknak még az őszi folyamán küldjük szét postán. Az öt kötet a következő:

Darkó István: Égő csipkebokor. Regény.

Jankovich Marcell dr.: Hangok a távolból. Útleírások.

Reményi József: Szerelmesek voltak. Regény.

Szombathy Viktor: Zöld hegyek balladája. Regény.

Novellagyűjtemény szlovenszkói írók műveiből.

Aki a tagdíjat befizette, a könyveket bérmentve kapja.

A kiadványokat csakis úgy tudjuk szállítani, ha könyvbarátaink tagdíjhátralékukat rendezik. Hogy a nyomda a szállításra kész könyveket címenként szétküldhesse, kérjük tagjainkat, szíveskedjenek tagdíjhátralékukra fizetést eszközölni a mellékelt befizetőlapon, vagy szerkesztőségünket (Tornafa, póstafiók 25) értesíteni, hogy a könyvküldeményel a hátralékból mennyit utánvételezhetünk.

Kérjük a felhívásnak méltányolását és elintézését.

Helyreigazítás.

1935. májusi számunkban fametszeteket közöltünk, ezek készítője nem Makovits Jenő, hanem HARMOS KÁROLY komáromi festőművész.

P6245/957

A Magyar Írás szerkesztősége:

Felelős szerkesztő és kiadó: dr. Simon Menyhért.
Szlovenszkói szerkesztő: Szombathy Viktor, Komárom-Komarno.

Ruszenszkói szerkesztő: Rácz Pál, Ungvár-Užhorod.

Budapesti szerkesztőbizottság: Fėja Géza, Marek Antal dr. Muhoray Elemér. Possonyi László dr. Szitnyay Zoltán és Vécsey Zoltán dr. képzőművészet: Artinger Imre. Szerkesztőségi adminisztráció: IV. Prohászka u. 8. Telefon 844—12. (Kauzál papírkereskedés)

Erdélyi szerkesztő: Tamási Aron, Kolozsvár-Cluj, Strada Avram Jancu 46.

Amerikai szerkesztő: Reményi József, Cleveland-Ohio, USA.

A Magyar Írás kiadóhivatala és képviseltei:

Szlovenszkói kiadóhivatal: Kazinczy Könyv- és Lapkiadó Szövetkezet, Tornalja-Tornafa.

Budapesti kiadóhivatal: IV. Prohászka u. 8. Telefon 844—12. (Kauzál papírkereskedés).

Főbizományosok:

Romániában „Pallas” könyv- és lapterjesztő vállalat, Kolozsvár-Cluj.

Jugoszláviában: „Literária” könyv- és lapterjesztő vállalat, Subotica.

A Kazinczy Könyv- és Lapkiadó Szövetkezet

a magyar írók eredeti és idegen írók fordított műveinek, szépirodalmi, tudományos, ifjúsági könyveknek és időszakos folyóiratoknak kiadására alakult. Könyvpártoló szerve a

Kazinczy Könyvbarátok Társasága,

amely évente 4—6 kötet eredeti művet (kb. 1200 oldal terjedelemben) és a MAGYAR ÍRÁS tíz számát (egyenként 128 oldal terjedelemben), adja tagjainak.

Tagsági díj füzött sorozat megrendelése esetén Ké 120.—, Pengő 26.—, kötött sorozatnál Ké 150.—, Pengő 32.—.

Tagdíj negyedévenként fizetendő.

Fizetéseket továbbít a Magyar Írás minden szerkesztője, kiadóhivatala és bizományosa.

Részletes felvilágosítással szolgál a Kazinczy Könyv- és Lapkiadó Szövetkezet, Tornalja-Tornafa Póstafiók. 25.

A KAZINCZY KÖNYV- ÉS LAPKIADÓ SZÖVETKEZET

kiadásában még kapható megjelent művek:

	bolti ára csehszlovák koronában fűzve	kötve
Brogyányi: Festőművészet Szlovenszón	25.—	35.—
Darkó István: Két ember, egy árnyék	12.—	
— Szép ötvöslegény, Ferdetoronny	12.—	18.—
— Zuzmara	10.—	
— Szakadék	10.—	16.—
Földes György: Kukkónia lelke	18.—	25.—
Gyalay Domokos: Vaskenyéren	15.—	20.—
Győri Dezső: Hol a költő?	15.—	20.—
Jaczkó Olga: Virágzó cseresznyék	15.—	20.—
Jarnó József: Magyar miniatűrök.		20.—
Juhász Árpád: Hamlet dán királyfi	15.—	20.—
Komáromi János: Zug a fenyves	15.—	20.—
Márai Sándor: Csutora	25.—	30.—
Mécs László: Az ember és árnyéka	20.—	26.—
— Vigasztaló	25.—	
Rácz Pál: Szomorú ember	15.—	20.—
Reményi József: Élni kell, I—II.	30.—	42.—
Sárosi Árpád: Áldozom a napnak	15.—	
Sebesi Ernő: Megrugott emberek	15.—	20.—
Sziklay Ferenc: Kazinczy évkönyv	15.—	20.—
— Világ ura	15.—	25.—
— A jöttment	20.—	25.—
Szombathy Viktor: Én kedves népem	20.—	26.—
Szitnyay Zoltán: Szeptemberi majális	20.—	25.—
Tamás Mihály: Mirákulum	20.—	25.—
Vécsey Zoltán: Az új Európa	20.—	26.—
Dr. Bálint Aladár: MUDr. Darvas	15.—	20.—
Szabó Pál: Anyaföld	25.—	30.—
erdahelyi József: Egy tőnek három fa- kadása	15.—	20.—
Arany Sándor: Buzavirág. Magyar népi kórusok	—.	36.—

Megrendelhetők, míg a készlet tart, a Kazinczy Szövetkezet irodái és a Magyar Írás szerkesztőségeiben, kiadóhivatalaiban.